

BIBLIOTECA ŞCOLARULUI
Ana
Blandiana
GENIUL
DE A FI
LITERA

biblioteca școlarului

Ana
BLANDIANA

GENIUL DE A FI

Litera
INTERNAȚIONAL
BUCUREȘTI — CHIȘINĂU

CUPRINS

CZU 859.0-4
B 56

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Textele ediţiei de faţă se reproduc după:

A n a B l a n d i a n a, *Calitatea de martor*. Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1970.

A n a B l a n d i a n a, *Cea mai frumoasă dintre lumile posibile*. Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1978.

A n a B l a n d i a n a, *Coridoare de oglinzi*. Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1984.

A n a B l a n d i a n a, *Autoportret cu palimpsest*. Editura Eminescu, Bucureşti, 1986.

Editura îşi exprimă şi pe această cale
gratitudinea pentru asentimentul autorului
de a publica prezentul volum neremunerat.

Coperta: *Isai Cârmu*

ISBN 9975-74-018-9

CUPRINS

TABEL CRONOLOGIC

1915 *25 martie* Se naşte în familia ţăranilor Gheorghe şi Ana Coman din comuna Murani, plasa Vinga, judeţul Timiş, primul lor copil, Gheorghe, tatăl viitoarei poete. Licenţiat în drept şi teologie, profesor la liceele "Diaconovici-Loga" şi "Mihai Viteazul" din Timişoara, el va participa, în calitate de preot cu grad de maior, la eliberarea Transilvaniei de nord, a Ungariei şi Cehoslovaciei, iar după război va fi profesor la liceul "Partenie Cosma" din Oradea, apoi preot la catedrala ortodoxă din acelaşi oraş. Deţinut politic şi condamnat pentru "uneltire împotriva statului", moare după o viaţă de dramatică demnitate, în vârstă de 49 de ani, într-un accident, la numai câteva săptămâni după deschiderea închisorilor din 1964.

1915 *10 aprilie* Se naşte în familia ţăranilor Gheorghe şi Valeria Diacu din satul Blandiana, plasa Vinţul de Jos, judeţul Alba, al doilea din cei opt copii, Otilia, mama scriitoarei. După ce la vârsta de 17 ani îşi pierde ambii părinţi, va munci, ca expert contabil, pentru a-şi creşte fraţii mai mici, ca şi, mai târziu, când, în lungi ani de detenţie politică a soţului ei, îşi va creşte şi educa singură cele două fiice.

1942 *25 martie* Se naşte la Timişoara, ca primă fiică a cuplului Gheorghe şi Otilia Coman, Otilia-Valeria, cea căreia în familie şi printre prieteni i se va spune constant Doina, iar în literatură se va numi Ana Blandiana.

1947 *11 septembrie* Se naşte Geta, sora mai mică a poetei.

1949—1952 Urmează şcoala primară în cartierul Viilor din Oradea, având-o ca învăţătoare pe Tamara Stamatiu, la ale cărei ore de compunere îşi va deconspira primele versuri.

1952—1959 Urmează cursurile claselor V—XI ale Şcolii generale nr. 2 din Oradea (fostul liceu “Oltea Doamna”), având ca profesor de română pe Eugen Groza (el însuşi autor de teatru şi proză) şi ca profesoară de istorie pe Eleonora Ilie, al cărei inteligent şi amar patriotism o va marca, imprimându-i pentru toată viaţa nevoia de a-şi raporta destinul la destinul colectiv. Este perioada lecturilor intense, a participării la cenacluri, a încercărilor în toate genurile şi în toate stilurile, a premiilor şcolare şi a concursurilor literare pentru elevi, a primelor versuri publicate în revistele de copii.

1959 Debutează în revista “Tribuna” din Cluj cu poezia *Originalitate*, semnând pentru prima oară Ana Blandiana.

În urma unui denunţ trimis de la Oradea tuturor publicaţiilor din ţară, în care se cere interzicerea ei ca “fiică a unui duşman al poporului”, pierde pentru următorii ani dreptul de a publica. Despre această perioadă Ana Blandiana va scrie mai târziu: “Am fost cunoscută ca poet interzis, înainte de a fi cunoscută ca poet”.

1960 Se căsătoreşte cu Romulus Rusan.

1963 După o interdicţie de patru ani, redebutează, de data aceasta irevocabil, în revista “Contemporanul”, condusă de G. Ivaşcu.

1963—1967 Urmează şi termină cursurile Facultăţii de filologie a Universităţii din Cluj.

1964 Îi apare prima carte, *Persoana întâia plural,* versuri, cu o prefaţă de Nicolae Manolescu, Editura pentru Literatură.

1966 *Călcâiul vulnerabil,* versuri, Editura pentru Literatură.

Prima participare la un festival internaţional de poezie: Festivalul de la Lahti, Finlanda.

1967 Se mută la Bucureşti.

1967—1968 Lucrează ca redactor la revista “Viaţa Studenţească”.

1967—1970 Scrie lunar în revista “Amfiteatru”, sub genericul “Pururi tânăr, înveşmântat în manta-mi”, o rubrică de eseuri despre poeţi morţi tineri.

1968 *Mai* Este invitată să susţină un recital de poezie în cadrul stagiunii Teatrului Naţional de la Paris. În zilele următoare asistă la mişcările de stradă — la celebrul "Mai contestatar".

Iunie-iulie Călătorie la Praga împreună cu Romulus Rusan, invitată de guvernul ceh să scrie o carte despre "Primăvara de la Praga".

1968—1973 Semnează săptămânal în revista "Contemporanul" o rubrică denumită în primii patru ani *Antijurnal,* iar apoi *Corespondenţe.*

1968—1975 Lucrează ca redactor la revista "Amfiteatru".

1969 *A treia taină,* versuri, Editura Tineretului.

Premiul de poezie al Uniunii Scriitorilor.

Realizează, împreună cu Andrei Şerban şi cu actorii Irina Petrescu, Mariana Mihuţ şi Florian Pittiş, două filme de poezie pentru televiziune.

Descoperirea Italiei, prima călătorie de studiu şi documentare prin muzeele şi şantierele arheologice ale peninsulei, devenită, alături de pasiunea pentru muzica clasică, cea mai importantă contribuţie neliterară la formarea intelectuală a scriitoarei.

1970 *Calitatea de martor,* eseuri, Editura Cartea Românească.

Cincizeci de poeme, Editura Eminescu, volum antologic conţinând o selecţie din cărţile anterioare şi 10 poezii inedite.

Premiul Academiei.

1971 *Homokóra (Clepsidra),* versuri, traducere de Hervay Gizella, Editura Kriterion.

Calitatea de martor, ediţia a doua, Editura Cartea Românească.

1972 Apare *Octombrie, Noiembrie, Decembrie,* versuri, Editura Cartea Românească.

1973 *Povestiri crepusculare* de Michel de Ghelderode, traducere şi cuvânt înainte de Ana Blandiana.

Decembrie 1973 — mai 1974 Participă, împreună cu Romulus Rusan, la Programul Scriitoricesc Internaţional (International Writing Program) al Universităţii din Iowa-City (S.U.A.).

Martie-aprilie Cei doi scriitori întreprind o călătorie cu autobuzul în jurul Statelor Unite, pe care Romulus Rusan o va descrie în cartea sa *America ogarului cenuşiu.*

Este realizat un film de scurt metraj (25 min.) pentru "Library of Congress", cuprinzând versuri în lectura autoarei.

1974 *Poezii,* Editura Cartea Românească, volum antologic cuprinzând o selecţie din volumele anterioare şi 13 poeme inedite.

1974—1988 Susţine săptămânal şi din ce în ce mai dificil, pe măsura inăspririi cenzurii, rubrica denumită Atlas, "România literară".

1975—1977 Obligată să demisioneze de la "Amfiteatru", lucrează ca bibliotecară la Biblioteca Institutului de Arte Plastice.

1976 *Eu scriu, tu scrii, el, ea scrie,* eseuri, Editura Cartea Românească.

1977 În urma cutremurului din 4 martie şi a prăbuşirii blocului din strada Colonadelor, va trăi de acum înainte mai mult la ţară, într-un sat din Câmpia Dunării. Schimbare de viaţă şi destin.

Somnul din somn, versuri, Editura Cartea Românească.

Cele patru anotimpuri, proză fantastică, Editura Albatros (respinsă întâi de cenzură, cu motivaţia "tendinţe antisociale").

1978 *Poeme,* în colecţia "Cele mai frumoase poezii", Editura Albatros, cu o prefaţă de Al. Philippide şi un portret de Eugen Drăguţescu.

Cea mai frumoasă dintre lumile posibile, însemnări de călătorie, Editura Cartea Românească.

1980 *Întâmplări din grădina mea,* versuri pentru copii, Editura Ion Creangă.

Premiul de literatură pentru copii al Uniunii Scriitorilor.

1981 *Ochiul de greier,* versuri, Editura Albatros.

Casa de discuri Electrecord editează discul “Ana Blandiana citeşte din versurile sale”, cuprinzând 28 de poeme.

1982 *Poeme—Poems,* ediţie bilingvă, Editura Eminescu, traducere în limba engleză de Dan Duţescu, cu o prefaţă de D. Micu.

I se decernează, la Viena, în aula Universităţii Vechi, premiul internaţional Gottfried von Herder, pentru “Dimensiunea supratemporală pe care o conferă poeziei sale teme ca puritatea şi căderea în păcat, moartea şi supravieţuirea, dragostea ca năzuinţă spre absolut şi evadare din materialitate” şi ca un semn al “preţuirii faţă de opera sa poetică şi eseistică, ce reprezintă o meditaţie profundă asupra creaţiei şi asupra fiinţei omeneşti şi care, refuzând atât biografismul, cât şi artificialitatea, consacră poezia ca mit creator”.

În următoarele trei luni întreprinde, împreună cu Romulus Rusan şi sub auspiciile premiului câştigat, o călătorie spre sud, spre lumea mediteraneană a vechilor culturi: Egipt, Israel, Grecia, Roma, Bizanţ. În cartea sa *O călătorie spre marea interioară,* Romulus Rusan va descrie această experienţă.

Proiecte de trecut, proză fantastică, Editura Cartea Românească. Oprită iniţial de cenzură, cartea apare totuşi în urma decernării premiului Herder. În anii următori va deveni cea mai tradusă carte a autoarei.

Premiul de proză al Asociaţiei Scriitorilor din Bucureşti.

1983 *Ora de nisip,* ediţie antologică, însoţită de o selecţie de texte critice şi cuprinzând şi 31 de poeme inedite, Editura Eminescu.

Alte întâmplări din grădina mea, Editura Ion Creangă, versuri pentru copii.

1984 *Coridoare de oglinzi,* eseuri, Editura Cartea Românească.

Pieta achillesowa i inne wiersze (Călcâiul vulnerabil şi alte poeme), Wydawnitctwo Literackie Krakow-Wroclaw, traducere în limba poloneză şi prefaţă de Zbigniew Szuperski.

Honnan jön a nyar? (De unde vine vara?), Editura Ion Creangă, traducere în limba maghiară de Lendvay Éva.

Decembrie Apar în revista "Amfiteatru" cele 4 poeme *(Eu cred, Cruciada copiilor, Noi, plantele, Totul)* care, în urma scandalului produs (soldat cu interdicţia de publicare pentru autoare şi penalizări pentru redacţie), se răspândesc transcrise de mână ("primul samizdat românesc") şi sunt traduse şi publicate în nenumărate ţări. Ziarul britanic "The Independent" le dedică o întreagă pagină în care fiecare cuvânt al poemului *Totul* este decodificat, realizându-se o adevărată şi demascatoare radiografie a dictatului din România.

1985 *Stea de pradă,* versuri, Editura Cartea Românească.

Don't be afraid of me (Nu-ţi fie teamă de mine), Spiritual Poetry Collection, Detroit, Michigan.

Valaki engem álmodik (Poate că mă visează cineva), Editura Kriterion, traducere în limba maghiară de Farkas Árpád.

1986 *Autoportret cu palimpsest,* eseuri, Editura Eminescu.

Săn v sănia (Somnul din somn), în colecţia "Poeticen globus" a Editurii Narodna Cultura, Sofia, traducere în limba bulgară de Rumeana Stanceva.

Martie Este invitată să susţină un recital de versuri în cadrul lecturilor de la Covent Garden (The Covent Garden Readings), Londra. Nu primeşte viza, încât pe marea scenă londoneză în locul poetei apare o bandă cu înregistrarea vocii ei şi o scrisoare de protest a organizatorilor.

Im Einverständnis mit des Erde (În înţelegere cu pământul), Verlag Vogt, traducere în limba germană de Hans Diplich.

Întâmplări din grădina mea şi Alte întâmplări din grădina mea, ediţia a doua, Editura Ion Creangă.

Sluciki v moiata gradina (Întâmplări din grădina mea), Editura Ion Creangă, traducere în limba bulgară de Paulina Corbu.

1987 *Oraşe de silabe,* însemnări de călătorie, Editura Sport-Turism.

Stihotvorenia, rasskazî, ăsse (Poezii, povestiri, eseuri), Editura Raduga, Moscova, traducere în limba rusă şi postfaţă de Anastasia Starostina, cu o prefaţă de Mihail Roşcin.

L'ora di sabbia, poeme, traducere de Adriana Milescu, Editura Saval, Bologna.

1988 La Editura Muzicală apare volumul lui Sigismund Toduţă *Lieduri pentru voce şi pian pe versuri de Ana Blandiana,* cuprinzând 16 lieduri. (De-a lungul anilor au mai scris cicluri de lieduri pe versurile poetei compozitorii Cornel Ţăranu, Hans Peter Türk, Valentin Timaru, Walter Mihai Klepper etc.)

La Teatrul Mic are loc premiera spectacolului *Cu ochii deschişi,* realizat şi interpretat de Irina Răchiţeanu-Şirianu din scrierile, în versuri şi proză, ale Anei Blandiana. (Spectacole asemănătoare au mai fost realizate în timp pe scenele teatrelor din Iaşi, Arad, Oradea, Bacău.)

Kopie eines Alptraums (Imitaţie de coşmar), nuvele, Verlag Volk und Welt, traducere în limba germană de Veronika Riedel.

Întâmplări de pe strada mea, versuri pentru copii, Editura Ion Creangă.

Descoperirea de către cititori a unui pamflet politic travestit în poezie pentru copii şi recunoaşterea dictatorului sub înfăţişarea parodică a Motanului Arpagic a atras după sine interzicerea cărţii (epuizată, de altfel, între timp) şi a autorului ei. Este oprită de asemenea difuzarea altor două cărţi aflate sub tipar: volumul de poezii din BPT la Editura Minerva şi un volum în limba germană cu o prefaţă de Ana Blandiana la Editura Kriterion. De data aceasta însă nu este vorba de o interdicţie doar pentru viitor, ci şi pentru trecut: cărţile Anei Blandiana au fost scoase din biblioteci şi au fost prohibite nu numai textele semnate de ea, ci şi cele care, sub alte semnături, îi citau, chiar dacă în treacăt, numele.

1989 În urma ecoului interdicţiei în mass-media internaţională (poemul cu motanul-dictator este tradus în majoritatea limbilor europene) şi a protestelor legate de aceasta (de exemplu, din iniţiativa poetului italian Andrea Zanzotto şi a profesorului Lorenzo Renzi de la Universitatea din Pa-

dova, treizeci de personalităţi culturale italiene au semnat o scrisoare de protest) se anunţă apariţia volumului din "Biblioteca pentru toţi", pentru ca — printr-un gest de sens contrar, dar lipsit de publicitate — să fie retras de pe piaţă, la câteva zile după difuzare. Difuzarea a continuat printr-o adevărată bursă neagră din depozitele interzise şi s-a sfârşit prin punerea în vânzare a ceea ce mai rămăsese, după revoluţie.

Sniega Stunda, poeme şi eseuri, traducere în limba letonă de Leons Briedis. Editura Liesma, Riga.

Poeme-Poems, volum bilingv, traducere în engleză de Crisula Ştefănescu şi Inta Moruss-Wiest (poemul "O vedetă de pe strada mea" — "A star for my street" tradus de Richard Wiest). "Revue des Etudes Roumaines, Paris.

22 decembrie Ana Blandiana este anunţată la televiziune, fără a fi întrebată, printre membrii Consiliului Frontului Salvării Naţionale.

26 decembrie Are loc prima întrunire a Consiliului F.S.N., în care este propusă şi refuză să devină vicepreşedinte al noii conduceri a ţării.

1990 *29 ianuarie* Demisionează din Consiliul F.S.N. în semn de protest împotriva transformării acestuia în partid şi a violenţelor organizate împotriva opoziţiei politice.

Arhitectura valurilor, poezii, Editura Cartea Românească.

Aprilie Face parte dintre vorbitorii din Piaţa Universităţii.

Noiembrie Este unul dintre iniţiatorii şi fondatorii Alianţei Civice, al cărei preşedinte devine în mai multe rânduri, în anii următori.

A Megálmodott, nuvele, traducere în limba maghiară de Lendvay Eva, Editura Europa, Budapesta.

Se reînfiinţează PEN CLUB-ul român (secţie a organizaţiei mondiale a scriitorilor), al cărui preşedinte devine Ana Blandiana.

The Hour of Sand, poeme alese, traducere în limba engleză de Peter Jay şi Anca Cristofovici, Anvil Press Poetry, Londra.

En kyma full av Fjäntar, poeme, traducere în limba suedeză de Jon Milos, Editura Symposion, Stockholm.

Kanskje noen drommer meg, poeme, traducere în limba norvegiană de Ion Văleanu şi Wera Saether, Solum Forlag, Oslo.

Kopie eines Alptraums, nuvele, ediţia a doua, Steidf Verlag, Göttingen, traducere în limba germană de Veronika Riedel, cu o postfaţă de Paul Schuster.

1991 *100 de poeme,* Editura Tinerama.

Étoile de proje, poeme, traducere în limba franceză de Hélène Lenz, Ateliers du Tayrac.

1992 *Kopie van een nachtmerrie,* nuvele, traducere în limba olandeză de Jan Witlem Bos, Editura Van Gennep, Amsterdam.

Sertarul cu aplauze, roman, Editura Tinerama, ediţia întâia (ediţia a doua va apărea în 1993)

1993 *Die Applausmaschine,* roman, traducere în limba germană de Ernest Wichner, Steidi Verlag, Göttingen.

Svedosci, poezii, traducere în limba sârbă de Petru Cârdu, Vârşaţ.

Mai Ana Blandiana susţine la Universitatea Sorbonne din Paris un ciclu de conferinţe despre "Rădăcinile răului românesc" şi "Convertibilitatea suferinţei". Cu acest prilej DAAD (Oficiul german de studii universitare) editează un volum trilingv (română-franceză-germană) *Ana Blandiana,* iar Maison des Ecrivains din Paris îi dedică o seară omagială.

Poezii, traducere în limba albaneză de Kopi Kycyku, Shtepia Botuese Enciklopedike, Tirana.

1994 Fondator şi preşedinte al Fundaţiei "Academia Civică".

Clair de mort, poeme, traducere în limba franceză de Gérard Bayo, prefaţă de Ion Pop, Librarie Bleue, Troyes.

EngelErnte, poeme, ediţie bilingvă, traducere în limba germană de Franz

Hodjak, postfaţă de Peter Motzan, Ammann Verlag, Zürich.

1995 *Imitaţie de coşmar,* nuvele, Editura Du Style.

1996 *În dimineaţa de după moarte*, poeme, Editura Du Style.

1997 *La cules îngeri*, poiezii, colecţia “Biblioteca şcolarului”, Editura Litera.

De-a lungul anilor, poeta a întreprins — ca invitată a unor universităţi, academii, organizaţii culturale — mai multe călătorii de documentare şi studiu în diverse ţări europene şi a participat la congrese şi festivaluri de poezie. În afara volumelor menţionate, i-au mai apărut grupaje de poeme în reviste şi antologii din Anglia, S.U.A., Italia, Spania, Franţa, Belgia, Germania, Austria, Olanda, Finlanda, Polonia, Ungaria, Bulgaria, Cehoslovacia, Brazilia, Cuba, Turcia, Siria, Grecia, China, Japonia, Israel, Albania.

După 1989, acestor traduceri li se adaugă eseurile literare şi articolele de analiză politică apărute în marile ziare germane sub semnătura Anei Blandiana, ca şi nenumărate conferinţe, lecturi publice, interviuri, intervenţii la colocvii, simpozioane şi mese rotunde în principalele ţări europene.

Elena MURGU

A FI SAU A PRIVI

Nu ţin minte când şi cum s-a născut pentru prima oară în mine ideea că orice mi se întâmplă se întâmplă spre binele meu, că, indiferent cât de dramatică, orice întâmplare e o experienţă şi orice experienţă un câştig, dar eram încă destul de mică, din moment ce nu-mi doream decât să ajung mare, când — îmi amintesc — mă consolam de orice necaz cu gândul că am mai învăţat ceva şi astfel o să cresc fără îndoială mai repede.

În orice caz nimic nu m-a clintit din ciudata mea credinţă şi dacă timpul, trecând, a reuşit totuşi să schimbe ceva, nu esenţa ideii mele a reuşit s-o schimbe, ci finalitatea ei : când mi se întâmplă un necaz mă consolez cu gândul că am mai învăţat ceva şi astfel o să îmbătrânesc fără îndoială mai încet.

Am observat că despre lucrurile prea serioase nu îndrăznesc să vorbesc decât puţin în glumă. Asemenea unei măşti, tonul jucăuş reuşeşte nu să ascundă, ci să stilizeze gravitatea celor spuse. Absoluta mea încredere în puterea benefică a experienţei şi-n forţa curativă a suferinţei s-a transformat cu timpul dintr-o concepţie de viaţă, într-un destin, şi chiar într-un destin literar — din moment ce orice mi se întâmplă reprezintă un spor de cunoaştere şi, la rândul lor, toate jertfele de pe altarul cunoaşterii au, cu puţin noroc, şansa de a fi aprinse de ochiul zeului şi transformate în pagini, eu însămi nu sunt decât un prilej dat vieţii să se întâmple, un martor benevol şi plin de atenţie al propriilor mele tragedii. Veşnic plecat de acasă, mereu în documentare în propria sa viaţă, spiritul meu este prea ocupat cu privitul pen-

tru a putea fi cu adevărat înfrânt sau învingător şi chiar pentru a putea fi. *A fi* şi *a privi* devin două verbe opuse şi violent exclusive în lumina unui întreg destin. A fi sau a privi, asta e întrebarea.

În această perspectivă, a aştepta nu înseamnă a pierde timpul, ci a te împărtăşi dintr-o psihologie colectivă infinit sugestivă; a fi înşelat nu e numai o umilinţă, ci şi o revelaţie; a fi lovit nu e numai o durere, ci şi o descoperire. A merge cu autobuzul, a vizita un bolnav, a fi bolnav chiar, a vorbi cu un copil, a face piaţa, a întâlni un prieten, a fi nedreptăţit, a fi lăudat, a fi iubit, a nu fi iubit devin, din simple întâmplări, situaţii magice de dezvăluire a lumii, prilejuri de uluitoare surprize în univers. A fi *pentru* a privi iată o fascinantă terapeutică, iată o soluţie.

SCUTUL FRAGIL

La o primă vedere, relaţia dintre lume şi scris este o simplă prismă cu trei feţe : există scriitori care au contemplat lumea aşa cum era ea, alţii care s-au iluzionat că o văd aşa cum ar fi dorit-o şi alţii care au încercat să o schimbe. Dar totul se complică dacă ne amintim că mai există poeţii, cei care, după ce au văzut-o, au vrut să pună o alta în loc : substituire nu întotdeauna lipsită de riscuri, pentru că nu întotdeauna lumea propusă de poeţi era mai uşor de suportat decât cea adevărată, reală. Prin poeţi înţeleg, desigur, nu pe autorii de versuri, ci pe autorii de viziuni, pe cei în care razele realităţii pătrund refractate straniu de substanţa sufletească străbătută, substanţă ce nu se lasă pătrunsă decât pentru a putea răsturna şi adânci înţelesurile.

Dar, oricărei categorii i-ar aparţine, între scriitor şi lumea căreia el îi este ecou se aşază — ca un scut capabil nu numai să-l apere, ci şi să-l ajute să învingă — opera sa. Secole de-a rândul, poetul a fost asemenea lui Perseu, fiul lui Zeus, cel care, pentru a înfrânge Meduza, şi-a şlefuit scutul şi l-a făcut oglindă în care, văzându-şi chipul, Gorgona să fie ucisă de revelaţia propriei ei urâţenii. Secole întregi, ambiţia realistă a scriitorului a fost aceea de a reflecta atât de perfect lumea, încât aceasta să poată fi învinsă ori măcar îmblânzită de spectrul propriei ei imagini. Victoria artei se datora astfel nu numai efortului estetic de “a oglindi”, ci şi filosoficei ambiţii de a schimba raportul de forţe între ceea ce *este* şi ceea ce *se înţelege*.

Scepticismul modernilor a pierdut, însă, această iluzie, ca şi speranţa că realitatea mai păstrează ingenuitatea necesară pentru ca

— văzându-se aşa cum e — să fie cuprinsă de oroare. Acum, când singurătatea, neîncrederea şi războaiele au dovedit că ştiu să sluţească şi să ucidă mai bine decât bietul cap al Gorgonei, poetul s-a văzut şi el nevoit să-şi schimbe armele. Sfidării şi nepăsării, el le-a răspuns prin coşmare de fabricaţie proprie, artizanală. Renunţând să mai reproducă neapărat lumea, el a ales calea de a-i arăta nu propria ei faţă, ci cutremurătoarele viziuni pe care aceasta le poate produce în sufletul lui. Nu imaginea vie a Meduzei reflectată în scut, deci, ci însuşi capul Gorgonei, tăiat şi transformat într-o forţă capabilă să apere şi să învingă. Poezia devine astfel scutul fragil al pleoapelor, în umbra lăsată a cărora universului real i se dă şansa naivă, şi mereu încrezătoare, de a renaşte.

BIBLIOTECI

Când mă gândesc la papirusurile distruse ale templului din Memphis, şi la cele două sute de mii de volume nimicite ale bibliotecii din Pergam; când mă gândesc la acel jumătate de milion de manuscrise ale bibliotecii din Cartagina, dispărute atunci când oraşul lui Hanibal a fost şters de pe faţa pământului; când mă gândesc la arderea marii biblioteci din Alexandria; când mă gândesc la acel an 213 î.e.n. când suveranul din Ţrin a ars toate cărţile, pentru că din cărţi îşi scoteau argumentele cei ce i se împotriveau, încât înălţătoarele învăţături ale lui Lao Ţî şi echilibratele învăţături ale lui Confucius, şi toată incredibila ştiinţă a mileniilor anterioare abia dacă au mai putut fi adunate din legendă şi din amintirile bătrânilor; când mă gândesc la cele trei sute de mii de volume arse de Leo Isaurus în Constantinopolul secolului al optulea; când mă gândesc la pergamentele rase de călugării care aveau nevoie de spaţii de scris pentru multiplicarea dogmelor ce fuseseră suferinţe şi iubiri; când mă gândesc la gândurile aşternute şi neaşternute spulberate de autodafé-uri şi la rugurile, mai tinere încă, trimiţându-şi fumul şi spaima până la noi — încăpăţânarea mea de a scrie şi perseverenţa mea în faţa paginii albe, stăruinţa de a-mi transforma clipele în litere şi zilele în fraze şi îndărătnicia de a pune în locul anilor scurşi şi-al vârstelor consumate mormane de hârtie atât de greu înnegrită, dar atât de uşor inflamabilă, mi se par înduioşătoare şi mai absurde încă decât încercarea de a opri anotimpurile să se urmeze sau râurile să curgă. Şi totuşi — acel *totuşi* răsărit mereu în pofida celei mai formale logici şi continuând să existe împotriva tu-

turor argumentelor în stare să demonstreze strălucitor că existenţa sa nu are nici un rost — şi totuşi scriu, cu toate că hârtia se aprinde şi cerneala se şterge, aşa cum femeile nasc, cu toate că ştiu că fiii lor vor muri cândva. Sau poate tocmai de aceea? Căci dincolo de distrugerea bibliotecilor din Memphis şi din Pergam, din Cartagina şi din Alexandria, din Ţrin şi din Constantinopole, a mai rămas totuşi ceva de pe urma atâtor şi atâtor împărăţii, mai ştim totuşi ceva despre ele, pentru că printre incendii şi războaie, printre măceluri şi cutremure, cei ce scriau au continuat totuşi, fără încetare — şi împotriva tuturor argumentelor — să scrie...

DE GENUL FEMININ

Dacă — aşa cum indivizii se împart în bărbaţi şi femei (ceea ce nu împiedică desigur apariţia unor bărbaţi efeminizaţi şi a unor femei bărbate) — popoarele s-ar împărţi şi ele pe genuri, m-am gândit întotdeauna cu mândrie că poporul român ar fi considerat un popor feminin. Prin feminitate înţeleg capacitatea de a alege ceea ce e esenţial, de ceea ce nu e — a naşte şi a creşte copii, a te îngriji de mâncare, a vindeca rănile, într-un cuvânt a te zbate pentru a supravieţui; a ierta, în loc de a lovi, a te supune un timp pentru a învinge în timp, a înflori altiţe, blide, cântece. Am străbătut istoria cu aceste esenţiale caracteristici ale feminităţii, fiindu-ne străin spiritul masculin al altor popoare : dorinţa de a cuceri, setea de putere, lupta, războiul, jaful, distrugerea, riscul, supremaţia, în numele cavalerismului, al credinţei, al curajului, al progresului, al acţiunii. Dar ce este curajul de a muri, faţă de curajul de a naşte? Ce este curajul de a ucide, faţă de curajul de a răbda pentru a nu fi ucis? Ce este progresul neîncetat faţă de neclintita permanenţă şi cucerirea altor pământuri, faţă de păstrarea eroică, prin milenii, a propriului pământ?

Mioriţa — cu soluţia ei (indiferent cum interpretabilă) a acceptării destinului şi a transfigurării dispariţiei în început de ciclu nou, capabil să răscumpere prin frumuseţe —, şi Meşterul Manole — cu jertfa lui nu pe câmpul de bătaie, ci la temelia unei zidiri, cu zborul său terminat în moarte şi în izvor — sunt numai două — dar cât de strălucitoare! — din argumentele artistice care demonstrează prin secole capacitatea noastră de a despărţi istoria de veşnicie şi esenţa

de circumstanţă. De altfel, chiar luptătorii basmelor noastre, feţii noştri frumoşi — ajutaţi de albine şi de furnici pe care le cuceresc nu prin puterea sabiei, ci prin bunătatea inimii, după cum zmeii şi vrăjitoarele, balaurii şi împăraţii sunt învinşi de cele mai multe ori prin puterea inteligenţei şi prin solidarizarea cu cei năpăstuiţi de aceştia — nu pornesc la luptă, asemenea cavalerilor medievali, din dorinţa de a se remarca şi de a-şi demonstra bărbăţia, ci împinşi de umilinţe şi nedreptăţi, obligaţi întotdeauna de suferinţa altora. Şi la urma urmei, chiar faptul că totul se termină întotdeauna cu bine printr-o nuntă, nu este, oare, o dovadă nu numai a optimismului caracteristic acelei jumătăţi a neamului omenesc care ştie că orice moarte poate fi înlocuită printr-o naştere, ci şi a visului atât de naiv şi de altruist în feminitatea sa, că nu există pe pământ victorie mai completă decât o nuntă?

VITEZA

Ca şi cum aş cânta la un instrument sau ca şi când aş face un sport de performanţă, faptul de a nu fi scris de mult îl resimt ca pe o pierdere a digitaţiei, a antrenamentului. Am nevoie de zilnic exerciţiu pentru a fi în formă. Nescriind, uit să scriu. După o întrerupere îmi sunt necesare mai multe zile pentru a reînvăţa să scriu, scriind mai întâi stângaci, apoi din ce în ce mai legat, mai sigur, mai colorat. Ca şi cum, de fiecare dată, aş lua de la capăt totul şi aş trece prin toate fazele devenirii mele, aşa cum copilul trece în trupul mamei lui prin toate fazele formării speciei. Mai mult : nu numai stilul, ci şi literele îmi devin nesigure după o întrerupere, chiar mâna însăşi are nevoie de antrenament pentru a fi ea însăşi. Cât despre creier — această divinitate supremă, de puterea căreia atârnăm cu toţii — e atât de greu de spus când este el însuşi — năclăit de inactivitate, ruginit de neclintire, materie grea şi nepătrunsă de rază sau, dimpotrivă, mecanism neoprit, puls luminos, agitaţie continuă, şuierare de sens —, încât mă întreb dacă nu cumva numai mişcarea este cea care se numeşte uneori talent, alteori inteligenţă şi, rar, în cazul maximelor viteze, geniu.

INTRANSIGENTA SĂRBĂTOARE

Dacă Eminescu ar fi fost mai puţin imaculat, cred că posterităţii sale i-ar fi fost mai uşor. Dacă ar fi existat in viaţa lui de dincolo de pagină bănuiala misterioasă a unei crime, ca la Villon, sau, cel puţin, o vinovată iubire, ca la Shakespeare, sau, şi mai puţin, sfidarea şi neliniştea paradisurilor artificiale, ca la Baudelaire, sau, cel mai puţin, înecul în valuri de alcool, ca la Poe, dacă ar fi existat în viaţa lui pe pământ o singură vină, un singur lucru care să i se poată reproşa şi care să-i poată fi cu mărinimie iertat, posteritatea sa ar fi fost mai uşor de purtat. Dacă el, cel mai mare, ar fi minţit, cât de simplu ar fi fost să spunem “şi el a minţit”; dacă el, cel mai mare, ar fi furat, cât de simplu ar fi fost să spunem “şi el a furat”; dacă el, cel mai mare, ar fi împroşcat cu noroi, cât de simplu ar fi să spunem “şi el a împroşcat cu noroi”. Dar din tot ce-şi poate îngădui un om, el nu şi-a îngăduit decât boala şi demnitatea, interzicând astfel, cu propriul său trup prăbuşit şi cu propria sa minte întunecată, intrarea umbrei în parnasul românesc. Odată cu el şi definitiv, pentru un întreg popor, noţiunea de poet a rămas legată de aceea de imaculare. Această necruţătoare lege, mai blândă poate la alte popoare, ne dictează fără milă admiraţiile şi ne stabileşte implacabilă idolii, neîngăduindu-ne nici o clipă să nu fim demni de a privi statura lui fără egal şi ochiul lui mare, deschis, fără somn asupra eternităţii. În faţa lui, mai uşor îi este unui poet maculat să înceteze de a se mai numi poet, decât unui ticălos să încerce a pătrunde dincolo de pragul sfinţit al poeziei.

Mă gândesc — m-am gândit adesea în împrejurări esenţiale, atunci când de răspunsul pe care mi-l dădeam depindeau faptele şi uneori chiar sensurile vieţii mele — cum ar fi fost poporul român fără Eminescu. Nu atât fără opera lui, genială în planul poetic şi înrâuritoare la infinit, ci fără viaţa, fără legenda lui care ne-a fixat coordonatele idealului. Cum am fi fost dacă Eminescu ar fi avut viaţa lui Arghezi, sau cum am fi fost dacă Eminescu ar fi avut moartea lui Byron? Cum am fi fost dacă Eminescu ar fi avut cariera lui Lamartine sau longevitatea lui Hugo? Desigur, altfel, fără îndoială, altfel, sunt convinsă că nu exagerez susţinând că de biografia lui Eminescu atârnă în mod miraculos, magic aproape, felul de a fi al fiecăruia dintre noi. Nu susţin că imacularea lui ne face mai curaţi, nici că demnitatea lui fără cusur ne împiedică să ne umilim, susţin că etalonul de platină al moralităţii lui a stabilit o dată pentru totdeauna valorile supreme după care ştim că vom fi judecaţi. Iar această conştiinţă a raportării continue ne fi-xează legile imuabile ale devenirii. Trebuie să fii pământ ca să înţelegi că nu e totuna să fii comparat cu Feleacul sau cu Muntele Omul.

A discuta chestiuni de morală lângă mormântul unui mare poet poate părea nepotrivit şi neesenţial. Dar Eminescu nu este numai un mare poet al lumii, el este poetul nostru naţional. Din paginile cărţilor de citire el trece firesc în paginile cărţilor de rugăciune şi din dicţionarele istoriei literare, în pomelnicele cu arhangheli şi martiri. Eminescu este asemenea Ciobanului din *Mioriţa*, cel frumos şi blând, cel bogat şi bătut de nenoroc, cel ce îşi contemplă destinul, neîncercând să şi-l schimbe. Acesta este prototipul.

Am citit nu demult că elevii unei şcoli de silvicultură din Moldova au sădit pe un deal puieţi, aranjându-i în forma literelor din numele lui Eminescu, pentru a sărbători prin această vie şi neobişnuită caligrafie apropiata aniversare a marelui poet. Iar ştirea m-a emoţionat nu numai prin fantezia fremătoare a omagiului, ci şi prin neîntrerupta lui picurare, prin neoboseala lui. Pentru că, iată, a venit din nou ianuarie, şi jumătate

din el a trecut, şi am ajuns din nou în faţa acestui atât de miraculos de românesc praznic, ziua naşterii lui Eminescu. Şi, din nou, ca în atâtea rânduri, îl sărbătorim răscoliţi de un unanim elan purificator. Trăim aşa cum trăim, ne sculăm înainte de a se face ziuă, ne îngrămădim în autobuze, muncim la serviciu, alergăm la cumpărături, muncim acasă, ne creştem copiii, deschidem televizorul, îl închidem, deschidem ziarul, îl închidem, şi adormim epuizaţi, ca să ne putem deştepta în zori, ca să o putem lua de la capăt. Şi între timp reuşim să ne iubim şi să ne urâm, să ne invidiem unii pe alţii şi să ne ajutăm unii pe alţii, să suferim, să fim fericiţi, să fim bolnavi, să fim buni, să fim răi, să ne fie dor, să ne fie scârbă, să fim obosiţi, să fim laşi, să fim curajoşi, să fim slabi, să fim puternici, să fim naivi, să fim tineri, să fim bătrâni, să trăim — într-o rotire năucitoare, mereu accelerată, mereu mai avidă şi mai exigentă, într-un avânt care ne duce înainte mereu mai grăbiţi, mai bogaţi şi mai fără suflare. Iar această neîmblânzită mişcare de rotaţie, acest refren al lunecării reluate mereu mai repede şi mai amplu, ca un canon, se opreşte o dată pe an. O dată pe an, de ziua lui Eminescu, sufletele noastre de adolescenţi fără moarte se trezesc cu uimire în trupurile lor devenite necunoscute şi ne privim unii pe alţii, şi fiecare pe sine, cu fermecată atenţie în lumina deodată limpede dintre noi. Şi atunci, în acele câteva minute, sau câteva ore, în ochii noştri care nu se mai deschiseseră de tot de atâta timp, încap deodată şi stele-n cer, şi oraşul furnicar, şi ramurile care ne bat în geam, şi poveştile care ne vin în gând. O dată pe an, amintindu-ne de Eminescu, ne amintim de noi înşine şi ne descoperim, cu nemaisperată emoţie, vii. Este o sărbătoare înaltă, capabilă să purifice. Atâta vreme cât vom mai scrie numele lui cu arbori pe dealuri, atâta timp cât oraşele ne vor mai fi sfinţite de statuile lui şi tipografiile se vor mai purifica ritmic răspândindu-i poemele, putem fi siguri de noi, putem fi siguri că suntem. Cultul eminescian, mereu în creştere, este cea mai vibrantă dovadă a supravieţuirii noastre.

CUPRINS

DICŢIONAR

A muri nu este opusul lui *a trăi*, ci al lui *a te naşte*. Cele două antonime reprezintă fiecare clipa intrării într-o stare — în viaţă sau în moarte —, în timp ce *a trăi* este acţiunea, de durata *vieţii*, căreia nu îi este opus în limbă decât *a fi mort*. Dar acesta din urmă nu este decât o formă verbală pasivă, nu un verb propriu-zis, nu o acţiune, pentru că nimeni n-a fost în stare să creadă, dincolo de moarte, în posibilitatea reală a unei acţiuni. Dar dacă, totuşi, ea există, şi pentru a fi revelată nu-i lipseşte decât verbul exprimării? Dacă s-ar întoarce cineva să povestească ce înseamnă *a morţi*?

REGULA JOCULUI

Veneam spre casă într-una dintre aceste zile în care primăvara s-a hotărât totuşi să coboare peste noi, veneam moleşită de soare şi de astenie, cu acea beatitudine a oboselii în care trupul nu mai pretinde ordine, ci ia asupra sa conducerea automată a mişcărilor, dând gândurilor vacanţă şi suferinţelor somn. Veneam spre casă încet, cu fularul în sfârşit deznodat şi paltonul desfăcut, oprindu-mă să mă uit, curioasă şi absentă, în egală măsură, la fiecare gard mai ciudat, la fiecare stucatură mai neobişnuită, la fiecare streaşină mai complicată, la fiecare pisică păşind pedantă pe acoperiş, la fiecare căţel traversând aferat strada, la fiecare trecător purtând pe chip expresia aceluiaşi somn transparent prin care pluteam fericită si eu. Veneam spre casă, deci, fără să mă grăbesc, când m-am oprit să privesc un joc de copii. Aşezaţi ca într-un amfiteatru pe treptele curbe ale unei clădiri, opt sau poate nouă ţânci, nedepăşind cinci-şase ani, stăteau cuminţi unul lângă altul, în timp ce o fetiţă mai răsărită îi domina din faţă, în picioare, interogându-i pe rând. Se jucau de-a şcoala. Tocmai era scos la tablă un băieţel, tabla fiind asfaltul pe care profesoara scrisese, în josul unor coloane de cifre mai vechi, problema: 7+ 7=?. Profesoara era importantă şi severă, elevul speriat de întrebare si respectuos, rolurile erau interpretate cu seriozitate şi chiar cu minuţie. Prezenţa spectatorului care eram, şi care se aşezase pe trepte alături de ei, nu părea să-i deranjeze nici măcar prin uşorul cabotinism căruia îi dădea naştere. Se făceau că mă ignoră şi, în adâncul jocului lor, mă ignorau cu adevărat. După o prelungită nesiguranţă, cel întrebat se hotărî şi

cu un glas subţire, mai subţire chiar decât m-aş fi aşteptat, dădu răspunsul: 28. Calmă, profesoara şterse cu talpa ghetei semnul întrebării, scrise în locul lui 28 (scria, evident, în numele elevului care nu ştia să scrie) şi abia apoi începu să explice că răspunsul nu este corect şi, tăindu-l cu o linie, însemnă alături “adevăratul” rezultat : 16, iar cu băţul pe care îl ţinea în mâna stângă aplică simbolic o lovitură punitivă în palma celui ce greşise, întinsă cu stoicism ca să-şi ia pedeapsa. Atunci, amuzată şi mirată de insuficienţa profesoarei, în a cărei impunătoare pedagogie începusem să cred şi eu, m-am trezit spunând aproape fără să vreau. “Dar 7 + 7 = 14” şi abia în secunda următoare, când toţi ochii s-au întors spre mine, luminând la fel, am înţeles imen-sa greşeală pe care o făcusem.

Nu cred că vreodată în viaţă m-am simţit mai stupidă şi nu glumesc deloc mărturisind asta. Era în privirea copiilor oprită asupra mea, nu mai mult de câteva secunde, nu numai uimirea că nu înţelesesem regula, atât de simplă, a jocului, ci şi dispreţul că nu eram în stare s-o înţeleg. Jocul lor fusese pur, neatins de realitate, profesoara nu era profesoară, elevii nu erau elevi, calculele nu erau calcule, era un joc perfect, jucat din simpla plăcere a jocului, plăcere pe care o trăiau, evident, cu toţii, iar în această artă gratuită, în această ficţiune atât de totală încât nu putea fi infirmată de nimic, eu introdusesem prosteşte un element real, un adevăr dintr-un univers care nu reuşise încă să-i atingă. M-am ridicat umilită şi aproape cu greutate, ca bătrânii, şi m-am îndepărtat simţindu-mă privită din spate un timp, auzind apoi, tot mai slab, reluarea jocului a cărui regulă nu reuşisem să o înţeleg. Marea bucurie a amiezii se stinsese în mine, începui să mă grăbesc spre casă, ca şi cum mi-ar fi fost teamă să nu infirm prin vreun adevăr mai real sublima ficţiune a primăverii.

ADEVĂRATUL CONŢINUT AL UNEI NOŢIUNI

Într-o lume în care timpul pierdut cu discuţiile despre procurarea hranei nu este egalat decât de cel pierdut cu discuţiile despre dietele de slăbire, m-am întrebat cu seriozitate dacă mi-a fost vreodată foame, dacă ştiu ce e foamea. Desigur, nu mă refer la senzaţia fiziologică apărând după câteva ore de la ultimul prânz şi care poate fi făcută să dispară prin simpla îngurgitare a indiferent căror substanţe nutritive, ci la spaima că aceste substanţe nu vor putea fi găsite, că acea senzaţie, la început nici măcar neplăcută, nu este decât un fel de anticameră a morţii, un fragment încă analizabil şi reversibil al unei realităţi care va scăpa definitiv de sub control. În acest din urmă sens, trebuie să mărturisesc — cu un regret care ar putea părea cinic dacă nu ar fi de fapt intimidat şi gata de umilinţă — că nu am cunoscut niciodată adevărata foame.

Am trăit întotdeauna modest, într-o modestie care, înainte chiar de a fi nivel de viaţă, a fost concepţie de viaţă, o modestie căreia în rarele şi scurtele momente când am părăsit-o i-am simţit lipsa şi i-am dus dorul, o modestie care se întindea, după epocă şi împrejurări, de la limita sărăciei la cea a bunăstării, dar care n-a atins niciodată punctul zero al foamei. Nici chiar atunci când, în lipsa, silită, a tatei, mama ne-a crescut singură din salariul şi muncile ei, nu-mi amintesc să ne fi lipsit vreodată pâinea, nici să fi invidiat hrana altor copii. (De altfel nu ştiu *când, cum* şi de ce s-a născut în mine ciudata malformaţie graţie căreia n-am suferit niciodată în faţa celor ce aveau mai mult decât mine, ci întotdeauna în faţa celor ce aveau mai puţin). Asta nu

înseamnă, desigur, că nu am răbdat de foame, înseamnă doar că — fie că-i ştiam dinainte termenul final, fie că el nu depindea decât de mine — răbdatul de foame nu era asociat cu spaima sfârşitului, ci, dimpotrivă, cu un fel de încordare aproape sportivă a posibilităţilor vitale. Asta se întâmpla mai ales în străinătate, acolo unde având foarte puţini bani, dar o imensă dorinţă de cunoaştere, mi s-ar fi părut o profanare să-i cheltuiesc pe mâncare si unde înlocuiam cu adevărată exaltare un prânz cu un bilet de muzeu, o cină cu alţi câţiva kilometri înaintaţi în necunoscut. Astfel senzaţia de foame era însoţită de una de acută mândrie şi devenea aproape euforică, pentru că nu mai era vorba de o privaţiune, ci de o asceză. Dacă etimologic, aşa cum spune Platon, a fi entuziast înseamnă *a fi în zeu* (ên+theos) cred că pot vorbi, fără a exagera, de o foame entuziastă, în călătoriile mele. Abundenţa alimentară din jur nu mă chinuia, ci îmi mărea bucuria renunţării, aşa cum marii anahoreţi erau probabil fericiţi de orice ispită pe care trebuiau s-o înfrângă. De aceea străinătăţile mele au fost înconjurate, precum marile crize ale posedaţilor, de o aură emoţională care le-a mărit intensitatea.

În aceeaşi categorie voluntară şi euforizantă se înscrie foamea din timpul scrisului, postul acela aproape ritual care mă ajută să fiu într-o mai mare măsură eu însămi, nedependentă nici măcar de propriul meu trup. De data aceasta nu e vorba de nici un fel de mândrie, de nici un fel de sacrificiu. Hrana, nici măcar prin absenţă, nu intră în socoteli. Nu renunţ la hrană, ci iau foamea aşa cum aş lua un drog, mai puternic decât cafeaua, în stare să-mi asigure limpezimea şi libertatea gândirii.

Ar putea însă susţine cineva că aceasta este adevărata foame? Dar cine-ar putea spune care este adevăratul conţinut al unei noţiuni care, între revolta din cauza foamei si greva foamei, cuprinde întreaga evoluţie a istoriei lumii?

"DIN LUMEA CELOR CARE NU CUVÂNTĂ"

Când am sosit eu acolo cartierul era stăpânit de câteva zeci de câini deveniţi spaima trecătorilor care, la intrarea pe strada noastră, aveau grijă să se înarmeze cu ciomege sau cu resturi de mâncare pentru a se putea apăra, prin corupţie sau prin forţă, de atacatorii ajunşi, mai ales o dată cu lăsarea serii, înspăimântători. Faptul că pe mine nu m-au înspăimântat nici o clipă nu era o dovadă a curajului, ci a iluziilor mele. Fusesem crescută în credinţa că orice fiinţă poate fi stăpânită prin cuvânt, în măsura în care cuvântul este semnul dorinţei de comunicare şi de înţelegere. Iar animalele în mijlocul cărora crescusem, cărora mă obişnuisem să le dau nume şi să le descopăr caractere, erau pentru mine în mai mare măsură fiinţe dotate cu afecte şi inteligenţă decât simple vietăţi. De altfel în povestirile copilăriei mi se părea întotdeauna mult mai greu de înţeles că fiarele — chiar flămânzite — îşi sfâşiau victimele inocente în arenele romane, decât că un creştin putea fi cruţat pentru că leul recunoştea în el pe cel care îl salvase cândva, scoţându-i un spin din labă. Nostalgia logicii a fost — după cum se vede — întotdeauna marea mea slăbiciune.

Nu am fost cuprinsă, deci, de spaima generală, pe care o răspândeau câinii cartierului. Faptul că le vorbeam părea să-i deruteze şi chiar să-i nelinişească. Era ceva mai puţin clar decât ciomagul sau osul. Oricum, dezorientarea topea agresivitatea şi excludea violenţa. Cu timpul, relaţiile noastre s-au nuanţat producându-se un fel de ierarhie a sentimentelor: în timp ce unii au rămas într-un fel de expectativă emoţională, câţiva mi-au devenit prieteni, iar de doi dintre ei

m-a legat, în cele din urmă reciproc, o reală afecţiune. Cred că nu exagerez — nici sentimental, nici logic — susţinând că această ierarhie era în acelaşi timp una a calităţii, că cei mai blânzi şi mai devotaţi erau în acelaşi timp cei mai buni dintre ei, cei mai aproape de umanitate, nu numai în sensul devoţiunii faţă de ea, ci si în sensul însuşirii caracteristicilor ei ideale. În plus erau şi cei mai frumoşi, în lumea animală ideea platoniciană a identificării binelui cu frumosul găsindu-şi cele mai convingătoare exemplificări.

Deznodământul a răsturnat însă brutal ordinea filosofică a întâmplării. Neîncrezători în eficacitatea afectivităţii mele şi plictisiţi de politica de forţă la care nu îndrăzneau să renunţe, locuitorii cartierului au hotărât să recurgă la otravă şi, îngânându-mi blândeţea, au chemat câinii oferindu-le dovezi concrete şi toxice de prietenie. Rezultatul a fost că toţi cei care crezuseră în prietenie au murit. Cei ce fuseseră sensibili la cuvânt şi la afect au plătit cu viaţa elevaţia şi dezinteresarea pe care o atinseseră depăşindu-şi condiţia, în timp ce inferiorii, cei cantonaţi în suspiciunea propriei lor animalităţi, cei care nu se ridicaseră până la duioşie şi cuvânt au scăpat. Moartea a selectat perfect imoral, într-o ordine a valorilor absolut inversă. Cartierul este populat acum de câini urâţi şi răi, timoraţi deocamdată de spaima — care mai flutură peste ei — a otrăvirii. Morala : eu sunt vinovată.

AXIOMA

Între poet şi istorie legăturile sunt într-o asemenea măsură determinante şi reciproce, încât, chiar dacă le-ar fi divergente intenţiile şi idealurile, destinele lor se împletesc implacabil de la începutul până la sfârşitul, mereu proorocit, al lumii. Poetul nu poate scăpa istoriei, aşa cum istoria nu poate scăpa poetului, iar odată această axiomă admisă, ceea ce şi poetul şi istoria trebuie să înţeleagă e că şi unul şi altul — şi cu nimic unul mai mult decât altul — au interesul să se afle într-o relaţie de egalitate. Iată ceva cu adevărat dificil. Este atât de uşor să ne considerăm superiori unii altora şi atât de greu să ne recunoaştem egali! Uneori istoria n-a ţinut seamă de poeţi, alteori poeţii n-au ţinut seama de istorie. Dar şi epocile care nu şi-au lăsat poeţii să se exprime şi poeţii care nu si-au exprimat epoca au dispărut la fel de firesc în uitare. Din orice unghi am privi lungul drum al devenirii omenirii, istoria si poeţii se văd legaţi la fel de strâns şi de fără scăpare. Fără scăpare şi egal. În procesul istoriei, poeţii au fost puşi şi procurori, şi avocaţi, şi juraţi, şi inculpaţi, si victime, şi grefieri, dar în nici una dintre aceste calităţi ei nu au încetat să fie martori. În orice punct ar fi fost, de bunăvoie sau cu sila, plasaţi, ei nu trebuiau decât să vadă şi să spună ce-au văzut. Iar dacă martorul putea fi uneori, tragic, influenţat, grefierul nota şi această influenţă.

Cât de simplu e totul : Oh, pe cer curg norii, prin pământ lave şi ape, prin tulpini fragile sevele renăscătoare mereu, prin suflete dragostea înălţătoare de slavă înţeleptei, eternei armonii, a universului, dar noi existăm numai în măsura în care îi suntem istoriei martori, istoriei care există numai în măsura în care îi suntem martori noi.

CUPRINS

ASEMENEA PLANETELOR

Scriam cândva că pentru mine muzica este dovada infinit convingătoare că paradisul există : din moment ce se aude! Iar paradisul nu este, pentru fiecare dintre noi, decât dezlegarea, împlinirea, în sfârşit, a unor îndelungi obsesii, niciunde legătura dintre fericire şi obsesie neapărând mai evidentă, mai strălucitoare, decât în muzică. Muzica — înţeleasă nu ca un fundal sonor al existenţei, ci ca însăşi miezul ei lichefiat la mari temperaturi — este magma de sentimente şi idei ridicate la înaltul rang de obsesii şi stăpânind astfel sufletul omenesc, până în punctul în care îl învaţă să se umple singur de o nepământească, ireală şi chiar inexplicabilă fericire. Şi, ciudat, cu cât acele obsesii sunt mai dureroase şi mai de nesusţinut, cu atât fericirea pe care o predau de la înalta lor catedră de neant este mai completă şi mai inefabilă. Paradisul, care îşi trădează existenţa ascunsă — şi atât de des pusă la îndoială — în marea muzică, nu este decât această concluzie plutitoare, pe care nici o altă artă nu e în stare să o tragă la fel de convingător, asupra fericirii care izvorăşte din suferinţa sublimată în obsesie şi revărsată apoi, cu o putere mai mult decât umană, în bucurie.

Sunt conştientă că poezia nu este egala muzicii în stăpânirea acestei magice transformări a sentimentelor în contrariul lor, cum, sunt sigură, nenumăraţi alţi poeţi înaintea mea au fost conştienţi. Cei mai optimişti dintre ei au crezut că, dând versului muzicalitate, puterea lui va creşte apropimdu-se de muzică printre sârmele portativului şi pavilionul urechii, uitând că nu vocalele, ci sensurile trebuie să se

mlădieze în poezie, pentru ca puterea ei să se asemene cu cea a valurilor izbite în auz. Alţii, mai copilăroşi, îşi închipuie că, făcându-şi dintr-o chitară scut, pot să-şi împingă versul mai fără primejdie în edenul muzical, cu speranţa că simpla pătrundere în aerul fermecat lasă o pulbere strălucitoare pe aripi şi un nimb evanescent pe cuvânt. Ca şi cum, cuprinzând în sine ispite dilematice şi arbori maniheişti, paradisul n-ar fi totuşi decât o junglă de care trebuie să te aperi şi pe care trebuie să o cucereşti şi nu un regn superior, o altă stare de agregare a sentimentelor.

Nu apropiindu-se de muzică şi nu încercând să-i semene poate atinge poezia alchimia muzicală, puterea ei de a transmuta în aur metalele. Există o altă cale, interioară, o explorare a propriei sale substanţe până în straturile în care rădăcinile cuvintelor nu mai ajung şi sensurile din dicţionare încep să se reflecte unele pe altele, într-un magic şi deodată revelator joc de moi şi lunecătoare oglinzi. Pentru că artele sunt asemenea planetelor, infinit deosebite între ele, dar având fiecare — mai mare sau mai mic — un miez incandescent care se învârteşte în jurul aceluiaşi soare, obsedant ca un paradis. Iar paradisul cine s-ar putea îndoi că există, din moment ce se aude?

CERTIFICATUL DE COPILĂRIE

Am trăit cândva o mare spaimă. Când m-am trezit din ea am descoperit lumea altfel decât o ştiam, mai netă, mai hotărât despărţită în culori complementare şi categorii morale opuse. Totul se vedea ca într-o pictură naivă: limpede şi elocvent. Numai că, în această lume diferită, eu uitasem să scriu. Aşezam cuvintele ca pe nişte cuburi în fragmente de ilustraţii din care nu mai reuşeam să înjgheb poveşti : literele se loveau unele de altele, dar nu se năşteau sensuri şi nu se distingeau rime. Am înţeles că, pentru a putea reînvăţa să scriu în lumea aceea colorată naiv, va trebui să descompun literele în bastonaşe şi cârlige şi înţelesurile în jocuri şi mirări: că pentru a reînvăţa să trăiesc va trebui să mai fiu o dată copil. Atunci am început să fac jucării din silabe; literatura pentru copii nu a fost pentru mine un gen literar, ci un covor zburător în stare să mă transporte în timp.

Poate că atâta timp cât nu mă depărtasem prea mult de copilărie nu simţisem nevoia să mă întorc la ea. Am descoperit literatura pentru copii numai atunci când am descoperit spaima că aş putea să uit cum este să fii copil. Am scris, deci, nu pentru a mă adresa ca un om mare copiilor, ci pentru a mă copilări, pentru a deveni un copil, pentru a mă vindeca astfel de maturitatea pe care o simţeam coborând asupra mea ca o febră, ca o boală ce s-ar fi putut dovedi incurabilă. De aceea mă simt intimidată şi nelalocul meu printre autorii de literatură pentru copii, ca şi cum mi-ar fi teamă mereu să nu descopere că am intrat ilicit acolo, şi mai ales că am intrat din alte motive.

Nu am încercat, scriind pentru copii, să scriu pe înţelesul lor, nu am încercat decât să mă joc fiind convinsă că, în măsura în care aş

reuşi, în măsura în care jocul s-ar închega într-adevăr, el ar fi pe înţelesul copiilor. Nu sunt ei singurii profesionişti ai jocului? Tocmai de aceea, când aflu că unui copil i-au plăcut versurile mele, vestea reprezintă pentru mine o victorie vitală, o dovadă că am reuşit să mă joc, un certificat de copilărie. Dimpotrivă, faptul că versurile mele au plăcut unui om mare, aproape că nu mă priveşte, asta fiind nu pentru mine, ci pentru el, cititorul adult, un calificativ, o adeverinţă de ingenuitate.

Aşa cum fătul repetă în pântecele mamei întreaga evoluţie a speciei de până la el, în pântecele spaimei am luat de la capăt întreaga mea evoluţie pentru a reajunge la clipa în care voi fi în stare să mă nasc. Am reînvăţat să scriu, deci, copilăreşte. Derutaţi, unii au putut crede că vreau să devin un autor pentru copii, atunci când imensa, existenţiala mea dorinţă era să fiu un autor-copil.

ÎN AUTOBUZ

Ion Agârbiceanu trăia atât de retras, încât faptul că — deşi locuiam pe aceeaşi stradă — l-am zărit o singură dată, în autobuz, îl consider un privilegiu al adolescenţei mele. Strada se numea Andrei Mureşanu (se numea, oare, într-adevăr aşa sau numai lumea continua să-i spună astfel după vechiul ei nume?) şi pentru a ajunge la cămăruţa unde stăteam în gazdă urcam dealul din spatele Teatrului Naţional, trecând în fiecare zi prin faţa casei lui. Nu se vedea niciodată nimeni, dar nici nu avea un aer părăsit. Era severă şi solidă, aparţinând nu numai prin piatră, ci şi prin spirit unui timp uitat sau poate chiar nici unui timp. Câţiva arbori înalţi (erau brazi, sau numai memoria mea uşor simbolizantă este înclinată să îi reconstituie astfel?) înveleau totul într-o umbră dinafara anotimpurilor, înglobând gravitatea clădirii în ordinea, mai riguroasă încă, a naturii.

La început priveam cu speranţă şi curiozitate ferestrele, convinsă că voi reuşi să descopăr o mişcare şi să recunosc un semn. Dar am renunţat curând. Existenţa, dincolo de ele, a celui pe care îl ştiam din vechi istorii literare era destul de fantastică pentru a nu mai avea nevoie de dovezi şi destul de miraculoasă pentru a nu mai pretinde argumente. Faptul că puteam fi contemporană cu Ion Agârbiceanu, faptul că puteam să-i văd casa din alte vremi în care el încă mai trăia era minunea care, odată acceptată, atrăgea după sine şirul tuturor posibilităţilor. Pentru că, desigur, cel mai greu de acceptat era chiar faptul în sine, ideea prezenţei, în plin deceniu al şaptelea, a scriitorului pe care cronologia mea afectivă îl situa nu numai, firesc, la

începutul secolului, în ascendenţa lui Rebreanu (el însuşi lunecat de mult în istorie), ci mult înainte încă, în neguri crăieşti şi transparenţe creştine. Nu mă miram, deci, că nu descopăr nici o mişcare în casa pe care o cercetam pe furiş la fiecare trecere, mă miram că nu era exclusă cu desăvârşire posibilitatea de a descoperi vreodată o mişcare. Iar mirarea mea avea să se transforme în uluire atunci când întâmplarea a făcut să-l întâlnesc.

Ce-i drept, cu greu s-ar fi putut imagina un cadru mai nepotrivit şi mai incredibil siluetei sale severe şi friabile de apostol, ochelarilor săi de la începutul veacului şi bărbii sale ştiute din cărţile de citire de dinainte de război, decât supraaglomeratul autobuz nr. 7, cel care — scârţâind si gata să se desfacă din încheieturi sub povara călătorilor — lega străzile povârnite ale dealului Feleacului cu centrul oraşului ! Mă suisem cu câteva staţii mai înainte, la capătul liniei, şi eram fericita posesoare a unui loc, atunci când am descifrat, în înghesuiala dintre scaune, spatele aplecat al unui bătrân căruia am vrut să-i cedez locul. Dar bătrânul nu era singur, ci cu o bătrânică, încă şi mai fragilă, şi mai pâlpâitoare decât el, pe care a chemat-o, mulţumindu-mi în numele ei, să se aşeze. El a rămas în picioare, cu mâna neînchipuit de osoasă, învelită parcă în pergament, încleştată pe spătarul scaunului, cu barba albă şi rară tremurând uşor deasupra părului, încă mai alb, al soţiei. Atunci l-am recunoscut.

Nu-mi venea să cred: îmi venea să lovesc şi să resping pe cei ce îl împingeau fără să vrea, făcându-l să se clatine pe picioare; îmi venea să-i smulg pe toţi de pe scaune şi să le strig : “Nu-l recunoaşteţi? Este Ion Agârbiceanu! Pare de necrezut, dar este Ion Agârbiceanu”. Îmi amintesc că am început să plâng de umilinţă si de descurajare, de neputinţa de a putea oferi cel puţin un loc într-un autobuz scriitorului pe care-l citisem din copilărie şi pe care-l admirasem întotdeauna peste cota stabilită de critică şi peste ierarhiile istoricilor literari. Iar

prin sticla tulbure a lacrimilor vedeam perechea aceea de bătrâni modeşti şi severi, slabi, dar încă nedoborâţi, locuitori şi ctitori ai unor vremi de mult revolute, lăsându-se duşi de autobuzul acela unde nu-i mai cunoştea nimeni...

Şi iată sosind centenarul. Un important istoric literar mi-a cerut, pentru o carte ce urma să omagieze secolul încheiat, o amintire despre scriitorul sărbătorit. Pot oferi oare această unică întâmplare ca reper pentru viaţa unuia din puţinii clasici pe care i-am cunoscut? Dacă istoria literară seamănă uneori cu un autobuz aglomerat, da, este şi aceasta un posibil detaliu biografic. Dar seamănă oare într-adevăr?

PEISAJ ÎNVINS

Treceam într-una din zilele trecute pe o stradă în demolare. Unele dintre case erau dărâmate de tot, pierdute de pe acum cu desăvârşire în uitare, nemailăsând pe locul cu sfărâmături impersonale de cărămidă nici un semn al deceniilor lor de iluzie a eternităţii; altele erau neatinse încă, dar deja pustii, cu obloanele închise şi uşile zăvorâte, părăsite de oameni dar nu de carii şi şoareci, având încă puterea să scoată şuierături la trecerea vântului, să scârţâie sub năvala rozătoarelor şi să lase să scape oftaturi suspecte la pasul neauzit şi demodat al fantomelor; iar altele, cele mai multe, erau dărâmate numai pe jumătate. Acestea erau şi cele mai evocatoare.

Cu greu se poate imagina ceva mai impudic decât o casă în curs de demolare. Este încă în picioare, zidurile şi acoperişul îi sunt neatinse, dar cercevelele ferestrelor şi ramele uşilor au fost scoase, încât privirea pătrunde neoprită de nimic în încăperi pe zugrăveala extravagantă a cărora mobilele dispărute au lăsat urme ciudat de intime, aproape indecente. Locul patului pe podea este mai curat, locul dulapului pe perete, mai deschis la culoare, din tavan atârnă firele smulse ale fostelor lustre, din colţ priveşte ochiul negru al fostului horn. Ar părea că viaţa a dispărut o dată cu oamenii, şi, totuşi, totul este ciudat de viu şi de evocator, fiecare zdreanţă sfâşiată de tapet, fiecare ciob de faianţă fixat în mortar îşi spun cu o precizie aproape jenantă povestea, oferindu-se fără reticenţe contemplării străine. Cu cât fuseseră mai ascunse şi mai secrete — bideuri devenite maronii, chiuvete ciobite, oglinzi tulburate de aburii băilor trecute — cu atât se etalea-

ză mai bucuroase de dezvăluire, de indecenţă, primindu-şi moartea ca pe un târziu nonconformism.

Vile graţioase, trecute de purgatoriul locuinţelor în comun şi al sediilor de Icral-uri respirau eliberate în sfârşit de coşmarul adaptărilor succesive, şi în această ultimă decădere ceva din farmecul tinereţii lor fără griji părea că se trezeşte pentru o clipă: stucaturi delicate se bănuiau deodată sub straturile de humă, ghirlande de flori apăreau de sub streşinile cârpite cu tablă şi carton asfaltat, îngeraşi durdulii se iţeau de după firmele stereotipe de deasupra intrării. Strada întreagă, moartă pe jumătate, îşi scotea la iveală — ca pe nişte vise, îngăduite pentru ultima oară înaintea dispariţiei definitive — vieţile amorţite de supravieţuire, camuflate în cotidian, vieţile adevărate pe care le dosise de ani şi de decenii sub varul necesităţii şi pe care acum le flutura ca pe o răzbunare, ca pe o ultimă libertate, fără speranţe şi fără griji.

Treceam într-una din zilele trecute pe o stradă în demolare şi mă frapase cât de viu şi de povestitor era acel peisaj învins.

LA MILCOV

Ţin minte senzaţia pe care am avut-o cu ani în urmă când — în grădina unui vechi prieten, doctor într-un sat de lângă Focşani — am văzut pentru prima oară Milcovul : una de acută irealitate. De multe ori înainte şi de multe ori după acea clipă nu se mai întâmplase să încerc uluirea, aproape atentatoare la echilibrul lumii, izvorâtă de contradicţia dintre autoritatea unui nume şi descoperirea realităţii pe care el o numea. Mi se mai întâmplase — în Grecia, mai ales, fenomenul fusese frecvent şi violent — să mă revolt în faţa imaginii obiective care corespundea câte unui cuvânt familiar căreia eu îi atribuisem, subiectiv şi de mult, o mult mai prestantă înfăţişare. Dar senzaţia de nepotrivire, de inadvertenţă, de discrepanţă nu fusese niciodată mai mare decât în grădina de lângă Focşani, în faţa pârâului tulbure furişându-se poticnit printre rădăcini de pruni bătrâni, bulgări zgrunţuroşi de pământ şi tăpşane de iarbă. Mi-am adus aminte, privindu-l, o celebră scenă dintr-un film fellinian în care un grup de elevi sar, aiuriţi de îndemnurile docte ale profesorului, peste un pârâiaş gata să sucombe în pietrişurile suburbiei romane, în timp ce vocea didactică explică din off : Acesta e Rubiconul. Efectul obţinut era de un comic enorm : între numele râului trecut de Cezar, intrat în istorie şi în Larousse, şi imaginea apei sărace, abia mai lunecându-şi reziduurile şi dejecţiile, rămânea destul loc pentru deriziune, demistificare şi sarcasm.

Dar înfăţişarea Milcovului nu mă făcea să râd, ci îmi trezea aproape dureroase mirări şi revolte: Acestui firicel murdar şi îndoielnic de apă au putut poeţii să-i închine cândva diatribe? Despre pârâul

acesta avântat de secete şi refăcut de ploi au putut cândva diplomaţii să discute şi să avanseze ipoteze? Această albie abia desenată a putut fi trecută, cu mânie sau cu mândrie, de vreo armată cândva? Fusese veacuri la rând o frontieră şi un obstacol şi, chiar dacă nu mi-l imaginasem ca pe un fluviu, îi pretindeam demnitatea unui simbol. În mod evident, însă, nu o avea, iar nimicnicia lui împingea gândul cu o bănuială mai departe : poate că nici nu simbolizase vreodată ceva. În orice caz, realitatea lui, atât de precară încât putea să trezească senzaţia irealităţii, demonstra, cât toată istoria luptelor pentru unire la un loc, aberaţia despărţirii şi se transforma fără metafora nimănui într-un simbol răsturnat. De unde rezultă cât de derizorie şi cât de slabă de înger este viaţa simbolurilor.

DESPRE ZÂMBET

— Nu te-am văzut niciodată fără zâmbet — îmi spuse într-o zi un prieten pe un ton în care admiraţia avea toate însuşirile reproşului.

— Mi se pare firesc, i-am răspuns, nici dezbrăcată nu m-ai văzut niciodată.

— Vrei să spui că zâmbetul este pentru tine o haină — se miră el aproape acuzator.

— Vreau să spun că zâmbetul poate fi de foarte multe feluri şi poate îndeplini foarte multe funcţii — complexitatea unei personalităţi putând fi de altfel stabilită şi după lărgimea diapazonului de zâmbete de care dispune — iar una din aceste funcţii, cea mai neînsemnată, desigur, dar si cea mai curentă, este aceea de a oferi celorlalţi o înfăţişare decentă, indiferent câtă suferinţă s-ar camufla dincolo de ea.

— Dar asta înseamnă a statuta nesinceritatea, a ridica ipocrizia la rang de virtute! — strigă, revoltat cu adevărat, amicul meu.

— Numai în măsura în care şi a fi civilizat înseamnă a fi ipocrit. Bineînţeles că în epoca de piatră totul trebuie să fi fost mai direct, cel ce suferea îşi răcnea probabil instinctele la gura peşterii, fără a-şi pune probleme de discreţie şi fără a se gândi la liniştea celorlalţi. Primitivul era desigur mai “sincer”. Numai că mie răcnetul nu mi se pare o chestiune de sinceritate, ci una de voinţă şi de cultură.

— Bine, dar în felul acesta zâmbeşti oricui, duşmanilor ca şi prietenilor.

— Bineînţeles. Am considerat întotdeauna că a acorda salutul şi zâmbetul tău celor cu care nu eşti de acord, celor de care te despart

idei şi credinţe este o dovadă — pe care ţi-o dai ţie însuţi în primul rând — că nu vrei să le bagi în cap, o dată cu argumentele, şi un glonţ. De altfel, ţi-am spus că zâmbetele sunt de foarte multe feluri : a zâmbi unui duşman poate fi şi o sfidare, poate fi dovada pe care i-o arunci — cu cât mai elegant, cu atât mai usturător — că răul pe care ţi l-a făcut nu te-a atins. Mi s-a părut întotdeauna mai demn să nu acuz o lovitură, decât să ripostez la ea. Am preferat să nu lovesc, decât să mărturisesc că am fost lovită.

— Cu cât te ascult, cu atât trebuie să recunosc, mă convingi şi— ca să fiu sincer până la capăt — mă şi sperii puţin.

— De ce? Singurul fel de zâmbet pe care l-am dispreţuit şi nu l-am folosit niciodată a fost zâmbetul ofensiv, provocator.

— Oricum, de acum încolo va trebui să fiu mult mai atent la descifrarea zâmbetelor tale...

— Nu trebuie să exagerezi : cele mai multe dintre ele îmi sunt adresate mie — cu cât mi-e mai greu, cu atât am nevoie de mai multe argumente pentru a mă convinge că încă rezist.

TEST

Eu cred că oamenii — cel puţin în societăţile civilizate în care gustul sângelui uman a dispărut de multe generaţii din meniul obişnuit — se împart numai în două categorii esenţiale (şi din această împărţire decurg apoi toate subîmpărţirile şi paraîmpărţirile fără sfârşit): cei cărora li-e *mai uşor* să omoare şi cei cărora li-e *mai uşor* să se lase omorâţi. Mi s-ar putea răspunde că nimeni nu ştie dacă n-ar fi în stare să omoare până nu e pus în situaţia de a fi omorât. Dar eu cred că asta se simte cu precizie şi, chiar dacă cei din afară nu o ştiu întotdeauna, el, omul, ştie cu precizie despre sine cărei categorii îi aparţine. Mi s-ar putea răspunde că, azi, crima nu apare între indivizi decât într-o ultimă, puţin probabilă instanţă. E adevărat, şi totuşi, în cele mai obişnuite şi nesemnificative situaţii — pe nisipul unei plaje, la masa unui restaurant, la o coadă, pe o stradă, la un spectacol — văd cele două categorii esenţiale ale umanităţii desfăşurându-şi destinele programate de la facerea lumii şi pot să spun fără să clipesc şi cu o infinit de mică posibilitate de greşeală : acesta este ucigaş, acesta preferă să fie victimă.

EGALITATE

Am fost întotdeauna foarte mândră de felul cum mă iubesc copiii : de la cei mai mici până la cei mai mari, de la cei al căror mod de a gândi nici nu-l mai bănuiesc, până la cei al căror mod de a gândi nu l-am depăşit încă de tot. Nu faptul că mă iubesc mă impresionează — la urma urmei, pe părinţii lor îi iubesc mult mai mult — ci felul în care o fac, de la egal la egal, într-o democraţie de dincolo de vârste, care mă onorează. Pentru că de când mă ştiu am urât segregaţia vârstelor, categoriile imuabile — chiar şi numai pentru o secundă — transformate în ţarcuri al căror principal efect este încăpăţânarea de a fi, sau cel puţin de a părea, în afara lor. Întotdeauna mi-am dorit să aparţin altei vârste decât celei pe care o aveam. Copil fiind îmi doream tovărăşia adolescenţilor, îi invidiam şi mă durea indiferenţa şi plictiseala lor; adolescentă, mă consideram matură şi în multe privinţe chiar şi eram; adultă, mă simţeam adolescentă şi cine ştie dacă nu abia atunci învăţasem într-adevăr să fiu. Această “învăţare a vârstelor” mi se pare una dintre cele mai fascinante idei rezultate din observarea propriei mele evoluţii, dar verificabilă mereu şi asupra altora. Potrivit ei, fiecare dintre vârste nu este atât un stadiu biologic, cât o formulă spirituală, presupunând o conştiinţă adecvată şi o înţelegere filosofică; dar cum stadiul biologic este atins de la sine, prin simpla trecere prea repede sau prea încet a timpului, iar realizarea lui spirituală presupune un anumit efort intelectual, o anumită familiarizare cu noţiunile şi sensurile situaţiei, între cele două situaţii se produc în mod fatal amuzante decalaje, putând să te simţi adolescent după ce

nu mai eşti de mult sau, dimpotrivă, să te simţi bătrân înainte de a fi încă. În orice caz, din faptul că reuşeam să evadez din ele şi din faptul că reuşeam să mă întorc şi să mă închid în cele care-mi plăceau, am tras întotdeauna concluzia că, departe de a fi despărţite prin graniţi de netrecut, vârstele sunt numai nuclee misterioase plutind în plasma, supusă unor aproape magice legi, care este însăşi viaţa. A le opri mişcarea, a le delimita spaţiul de evoluţie, a le îngheţa în anumite constelaţii fixe mi se pare nu numai stupid, ci şi apropiat de moarte. De aceea felul în care mă tratează copiii, cu o simpatie lipsită de respect, egalitară şi pusă pe şotii, îl descopăr de fiecare dată flatant, asemenea unui elogiu, ca o dovadă nu numai că n-am început încă să mor, ci şi că n-am terminat încă să mă nasc.

ELUDARE

Toată acea perioadă am trăit-o ca pe un vis din care timpul fusese în mod misterios eliminat : mă sculam, ieşeam în grădină, mă uitam cum se coc strugurii; descopeream că e ora douăsprezece, mult prea târziu pentru micul dejun, şi îmi propuneam să mănânc ceva mai târziu, direct de prânz; priveam cuibul de rândunele din pridvor, îmi deschideam caietele ca să mă apuc de lucru, dar răsfoiam mai întâi o carte; vedeam că e ora cinci, uitasem de prânz, aşa că mă hotăram să mănânc ceva mai devreme de cină; de altfel nu îmi era foame, mi se părea că abia m-am trezit, îmi era mai degrabă somn; mă întindeam în hamac, răsfoiam o altă carte, dar, aşa cum nu puteam să scriu, nu puteam nici să citesc; oricum, se făcea întuneric, trebuia să mănânc cel puţin o dată în ziua care se termina deşi aveam senzaţia că abia începuse; şi — după o cină înghiţită cu gândul aiurea şi pleoapele grele, peste imaginile stereotipe de televizor — adormeam adânc, trezindu-mă târziu cu sentimentul că abia m-am culcat. Simţeam anomalia aproape biologică a situaţiei mele, fără să reali-zez în ce constă nefirescul prin care mă mişcam cu greu ca printr-o magmă aproape răcită. Abia acum, privind în urmă, descopăr: din straniul peisaj pe care îl străbăteam lipsea timpul, iar în absenţa lui restul elementelor îşi pierduseră relieful, suprapunându-se într-un plan aberant.

Nu voi susţine că era dureros, era doar ciudat, şi neplăcut numai în măsura în care uimea. Uimitor mai ales era faptul că această eclipsă a timpului nu crea o beatitudine, ci o tensiune. Timpul nu fusese dat cu blândeţe la o parte, ci fusese pur şi simplu obligat să dispară, încât

senzaţia pe care o lăsa nu era a unui câştig, ci a unei pierderi. Abulică, aveam sentimentul că dacă m-aş concentra puţin aş reuşi să-l zăresc, mai precis, că el n-a dispărut prin oprire, ci prin accelerare, că nu stă pe loc, ci trece prea repede pentru ca eu să fiu în stare să-l înregistrez. Era ca şi cum, visătoare, m-aş fi jucat cu mâna printr-o apă nespus de limpede, în care nu se vedea nimic, dar prin care ştiam că trec — nevăzut de repede — peşti, pe care o mână agilă i-ar fi putut prinde. Nu aveam însă nici energia, nici priceperea să o fac, după cum nu aveam nici înţelepciunea de a mă bucura pur şi simplu de limpezimea apei. Nu era o vacanţă, ci o frustrare; nu era un joc ci o pedeapsă, chiar dacă plăcerea ambiguă a vinei incerte, dar fără sfârşit, nu era cu totul absentă. Trăiam ca într-un vis din care timpul fusese eliminat pentru a fi adăugat direct, nemărturisit şi necunoscut vârstei mele. Încercasem în atâtea rânduri şi în atâtea feluri să mă împotrivesc timpului — tuturor accepţiilor acestui proteic cuvânt — încât nu era de mirare că, la rândul lui, găsise, în sfârşit, o soluţie în stare să mă eludeze.

OGLINZI

Nu am nici o îndoială că substanţa visurilor şi fanteziei mele este memoria. Totul se clădeşte în mine din materia primă sedimentată cu fiecare clipă încă din prima zi a venirii pe lume şi depusă în straturi care cu timpul îşi schimbă natura şi-şi pierd apartenenţa. Există amintiri care nu mai ştiu de mult că sunt amintiri, dar care constituie elementul de bază, însăşi celula, cel mai simplu modul al trăirilor mele. Şi cu cât aceste amintiri sunt mai vechi şi mai mineralizate, mai topite în substanţa mea sufletească, transformate în masă nediferenţiată, în senzaţie pură, fără nume şi dată, cu atât capacitatea lor de creaţie este mai mare, cu atât disponibilitatea lor de a deveni material de construcţie al unor alte stări sufleteşti generatoare la rândul lor de artă este mai mare. În privinţa asta nu am nici o îndoială. Ceea ce rămâne de stabilit este dacă măsura acestei disponibilităţi este dată numai de intensitatea şi vechimea amintirii sau şi de provenienţa ei. Mă întreb deci, încercând să-mi clasez şi să-mi ordonez elementele atât de difuze ale memoriei, dacă sunt mai puternice în mine amintirile de gradul întâi, adică amintirile fizice, ţinând de contactul fizic cu lumea materială, cu natura, cu universul extrauman; sau amintirile de gradul doi, cele ţinând de trăirile spirituale, de ciocnirile omeneşti, de descoperirile şi suferinţele sufletului; sau poate chiar amintirile de gradul trei, amintirile izvorâte din literatură, amintiri ale altcuiva — ale scriitorului — dar care, graţie forţei artistice care le transmite, sunt receptate cu fervoare, preluate de metabolismul meu spiritual şi devenite propriile mele amintiri. Întrebarea e, deci, dacă e mai pu-

ternică în amintire spaima fizică trăită în preajma unei fiare, să zicem, sau spaima difuză, aproape fără obiect, trăită în epocile de teroare sau sentimentul de spaimă citit în Kafka. Răspunsul e foarte greu, aproape imposibil de dat. Oricât ar părea de ciudat, nu e deloc sigur că gradele stabilite din necesităţi didactice ar reprezenta şi un real clasament : Amintirile livreşti sunt în stare să concureze cu succes adevăratele amintiri. Trăitul şi cititul nu se află — pentru mine, cel puţin — pe trepte diferite ale intensităţii, ci numai în stări de agregare diferite. Amintiri sau numai amintiri ale unor amintiri, importanţa lor izvorăşte din intensitatea prelucrării mele, aşa cum importanţa unui obiect mişcat într-un joc de oglinzi constă în capacitatea de deformare a acestora.

FĂRĂ APĂRARE

Departe de a mă gândi cu speranţă şi de a visa la o eventuală posteritate, interesul pentru persoana mea, care ar putea să nu înceteze în clipa în care cenzura mea asupra lui va înceta în mod fatal, mă înspăimântă într-o asemenea măsură încât, dacă ar trebui să decid, aş fi în stare să optez împotriva perenităţii cărţilor mele de teamă că supravieţuirea lor ar putea fi corelată cu acea oribilă şi indecentă disecţie a vieţii din care au izvorât şi a căror — de fapt — singură interpretare verosimilă sunt.

Există situaţii în care gândul de mai sus îmi revine în minte cu o pregnanţă aproape bolnavă, verificând acelaşi impas al refacerii unei existenţe altfel decât prin opera în stare s-o rezume şi să-i dea coerenţă şi sens. Acestea sunt lecturile biografiilor de scriitori, savanţi, artişti, oameni pentru care viaţa nu a fost decât timpul necesar realizării unei opere. Citesc de fiecare dată despre notele obţinute la şcoală sau despre fugile de acasă, scrisorile trimise iubitei sau memorii către autorităţi, mărturisiri ale rudelor sau evocări ale colegilor, şi, de fiecare dată, mă cuprinde aceeaşi violentă milă pentru omul fără apărare, expus cu atâta cruzime pe altarul cunoaşterii şi impudorii generale. Nu susţin că toate acele amănunte şi nuanţe nu întregesc un portret, desenat astfel din linii întrerupte şi trudnice, mai mult presupuse, dar e sigur că portretul obţinut este al autorului admirat şi căutat cu lăcomie? Nu cumva între personajul acela, în sfârşit cunoscut, elev mediocru, fiu indiferent, îndrăgostit întâmplător, cap de familie stângaci, slujbaş insignifiant, pe de o parte, şi acel scriitor sau

savant sau artist, pe de altă parte, aproape că nu există punct comun, pentru că toate acele ipostaze s-au desfăşurat numai în timpul oboselii sau absenţei adevăratei lui meniri, pe care au hrănit-o şi i s-au opus în egală măsură? Nu cumva toate acele aspecte, singurele palpabile, s-au desfăşurat într-o continuă grabă şi neatenţie, întâmplător şi aproape abulic, într-un destin obsedat de opera pe care trebuia să o nască şi care urma să-l rezume la modul ideal? Şi cât de importante pot fi pentru cercetătorul de mai târziu nişte întâmplări care n-au fost destul de importante, atunci în clipa producerii lor, pentru a intra în opera celui ce le-a trăit chiar?

De altfel, cunosc puţine lucruri mai deprimante decât răsfoirea propriilor mele documente trecute: scrisori vechi, jurnale întrerupte, idei bizare, însemnări dramatice ale unor evenimente devenite fără importanţă. Evidenţa mă obligă să recunosc că eu sunt cea care le-a scris şi totuşi nimic mai străin decât acel personaj suferind de dureri uitate şi drame de neînţeles. Dar dacă e adevărat că în continua reînnoire a vieţii, din şapte în şapte ani trupul nostru, complet nou, nu mai păstrează nici una din vechile celule cu care intrase în acel ciclu vital, atunci nici măcar nu sunt eu autoarea acelor scrisori exaltate şi a acelor însemnări banale, ci o cu totul altă fiinţă, purtând acelaşi nume şi obsedată de aceleaşi pagini. Şi acelaşi lucru se va petrece bineînţeles şi de acum înainte. La bătrâneţe voi fi cu totul alt om, care va avea comun cu mine numai cărţile în stare să se continue şi să se lege între ele. De aceea sunt exasperată de răspunsul la scrisori, mă inhibă mărturisirile, mi-e frică de cei care ţin un jurnal, şi mă intimidează ochii deschişi ai copiilor în care fără să ştiu aş putea să imprim o imagine nesemnificativă, dar de neşters.

CUPRINS

FRAGMENTE
(Antijurnal)

1. Oare de ce, de unde nesfârşita nostalgie cu care îmi aduc aminte întâmplările şi amănuntele copilăriei, când ea s-a desfăşurat în plină mizerie şi teroare postbelică, în sărăcie şi frică, în umilinţe şi dureri? Aura care înconjoară tot ce a fost atunci este, deci, nu un reflex al frumoaselor timpuri de altădată, ci o secreţie a timpului care devine frumos prin simplul fapt că trece, după cum apa mării devine verde prin simplul fapt că e adâncă...

2. Dacă morţii ar simţi — chiar dacă în alt fel decât noi — calitatea unei lumini, intensitatea unei frunze, moartea, cu liniştea ei, mi s-ar părea nu numai neînspăimântătoare, ci chiar de dorit. Şi nu sunt deloc sigură că nu e aşa...

3. A fi bun nu este o calitate, ci un talent care trebuie exersat şi piere în lipsă de antrenament.

4. Peştii lăsaţi seara în ligheanul cu apă, înghesuiţi, aruncaţi unul peste altul, i-am găsit dimineaţa aranjaţi inteligent în aşa fel încât să încapă cât mai bine, să aibă fiecare cât mai mult spaţiu, atât cât se poate şi cât îi este suficient. Iată o rigoare pe care un grup de oameni îngrămădiţi într-o odaie nu ar fi atins-o : s-ar fi găsit cu siguranţă unul mai puternic care să ceară mai mult decât i se cuvine.

5. N-am reuşit niciodată să mă gândesc la mine ca la un număr dintr-o mulţime.

6. Adevăratul merit este să descoperi părţile urâte ale unei lumi care se lasă cucerită de tine; dezgustul dezinteresat, existând în sine nu ca urmare a faptului că ai fost respins sau că nu ai avut succes; să observi în plin triumf grimasele de admiraţie ale celor ce te aclamă...

7. Un melc înainta trudnic prin iarbă, tatonând precaut cu cele două rânduri de antene mari şi neliniştite centimetrii de aer din faţă. Totuşi, când i-am întins un beţişor mai solid s-a căţărat pe el fără să se întrebe dacă nu-i o cursă. Se grăbea deodată, cu cochilia atârnându-i într-o parte sau într-alta ca o scufie de beţiv, iar când am lăsat vreascul din mână, părăsindu-l, nemaijucându-mă cu viaţa lui, s-a arătat deodată dezamăgit şi parcă mirat că lumea nu e aşa de solidă pe cum credea.

8. Imaginea fantastică a unei imense săli în care toţi dorm, dar au somnul dresat, spectacolul e mereu acelaşi, şi ei ştiu când să aplaude în somn...

9. Nici chiar geniul nu poate ţine loc de bun-simţ.

10. Răul care în clasic este exprimat cu mijloacele frumosului devine în moden oribil nu numai în sens moral, ci şi prin modalităţile estetice de exprimare. Astfel răul este identificat cu urâtul, iar artistul care pare să facă o opţiune strict estetică este în ultimă instanţă tot un moralist, dar unul mai adânc, deconspirat numai de complicatul joc al oglinzilor aproape paralele.

11. Duritatea şi forţa sunt mai aproape de moarte decât de viaţă. Puterea vieţii stă în fragilitatea şi plasticitatea sa. Luaţi o tulpină şi veţi vedea cât de uşor se îndoaie şi se rupe când e verde şi ce rigidă şi

dură devine odată uscată. În vederea creaţiei, viaţa e numai adaptare şi înţelegere; în afara speranţei, moartea e doar împotrivire şi refuz.

12. Ceea ce nu seamănă cu obişnuitul nu e înţeles, chiar dacă e mai simplu decât obişnuitul.

13. Feminitatea unor femei seamănă acelor bijuterii atât de scumpe încât sunt ţinute în seifurile băncilor, în timp ce copii impecabile sunt purtate în numele lor în lume, înlocuindu-le perfect şi născând chiar ideea inutilităţii originalelor.

14. Pentru a fi bun cititor de poezie trebuie să te ţii cu precauţie la o oarecare depărtare de ea, trebuie să te opreşti în punctul din care lumina cade asupra ei potrivit, să te aşezi în locul din care să nu ţi se pară nici orbitoare, nici lipsită de importanţă. Nu e un loc comod şi nu e uşor să nu aluneci din punctul ideal. Puţină oboseală, puţină deznădejde şi totul se deformează şi devine monstruos. O, zilele negre când Shakespeare însuşi mi se pare zadarnic!

15. Dintr-un fel de pudoare am făcut întotdeauna tot ce-am putut pentru a nu se vedea din înfăţişarea şi din felul de a mă purta că sunt poet. Din pudoare şi din oroarea faţă de cei ce, nefiind, făceau tot ce puteau ca să pară că sunt.

16. Singurătatea, ca armă...

17. Nu am avut niciodată curajul să creez alţi oameni, deşi cred că sunt destul de scriitor ca s-o fi putut face. Nici să nasc, deşi sunt femeie. Mi s-a părut întotdeauna că îmi sunt mult prea mult mie eu singură şi că oricum n-o să-mi ajungă întreaga viaţă pentru a mă cer-

ceta. Şi atunci, ce rost ar fi avut să pierd timpul pentru a aduce pe lume pe alţii pe care n-aş mai fi avut timp să-i înţeleg. Lirismul şi singurătatea mea nu vor putea fi acuzate că au contribuit la incomprehensibilitatea universului.

18. Ciudat, în timpul cât am stat la mare, lăcomia cu care o priveam nu era nici pe departe asemenea aceleia cu care o privesc astăzi în amintire, în vis. Privitul din realitate ajunge la saturaţie relativ repede (deşi se poate relua mereu de la capăt, la fel de proaspăt); în timp ce în imaginaţie, unde nu există reziduuri (şi nu există nici intoxicaţia prin exces pe care numai ele o dau), contemplaţia în sine poate fi prelungită la infinit, numai suportul ei material (ochiul care clipeşte, corpul căruia îi este cald sau frig) oboseşte de propria sa spiritualitate.

19. *A fi* şi *a şti că eşti* sunt două lucruri atât de deosebite, de opuse chiar, încât foarte rar reuşesc să fie stăpânite de acelaşi individ. De obicei, artistul nu este interesat decât de primul verb.

20. Gravura medievală — în care savantul îşi trecea ca printr-o pânză spartă capul prin cerul cu stele pentru a vedea dincolo de aparenţa lumilor mecanismul îngheţat al universului — şi sentimentul că, dincolo de metafora copilărească, trebuie să existe un gest, un gând, un fapt în stare să declanşeze aceeaşi revelaţie, în stare să descopere la fel de eficace totul.

21 Sentimentul din copilărie — că sunt prea înaltă, că mă văd prea tare — nu a dispărut niciodată din mine. Mi s-a părut întotdeauna că sunt privită prea mult, îngrădindu-mi-se în felul acesta nu modestia, ci libertatea.

22. Numesc poet pe cel pe care, citindu-l, simt cum urc înspre mine, până la mine.

23. Arta de a stăpâni seamănă artei de a conduce — prin baraje, albii false şi lacuri de acumulare — un râu, rămânând mereu în afara determinărilor numai dumnezeiasca, incoruptibila ploaie şi înfricoşătoarea, brusca topire a zăpezilor.

24. Dintre toate pozele cărţilor de poveşti pe care trebuie să le fi văzut mi-a rămas în minte din copilărie o ilustraţie la “Scufiţa Roşie”, în care patul bunicii, cu lupul ascuns sub scufie dantelată, este aşezat lângă un geamlâc larg, cu multe ochiuri, prin care pătrunde o lumină enormă, materială, făcând dâre prin praful din odaie. Dacă mă gândesc bine, cu toată primejdia lupului de sub dantele, ilustraţia aceea este — incitant şi nemaiîntâlnit — idealul meu de odaie.

25. O pasăre, un fel de vrabie mai colorată, încearcă să ciugulească din mâncarea mea aşezată între geamuri, şi ciuguleşte minute în şir, fără sa descopere sticla izolatoare. De altfel, când pleacă, are aerul mulţumit, ca şi cum s-ar fi săturat.

26. Conştiinţa că pot să-mi pretind mie însămi orice mă duce la cea mai severă modestie.

27. Ca şi în atâtea rânduri, descopăr în Caragiale, transcrise în registru comic, ecouri ale unor adevăruri existenţiale, străfunde. “Ai puţintică răbdare” nu este decât — văzută în oglinda băşcăliei — înclinarea noastră de a aştepta, de a lăsa lucrurile să se coacă, să treacă de la sine. Am fost întotdeauna un popor cu foarte multă răbdare, cu prea multă răbdare.

28. Importantă nu e cauza suferinţei, ci intensitatea ei. Poţi să suferi pentru o jignire cât ar suferi altul pentru un cataclism. De altfel, suferi de multe ori după ce ţi-a devenit indiferent obiectul şi chiar cauza suferinţei.

29. Veveriţa, care alerga pe ramurile nesfârşit de lungi şi de numeroase ale arborelui, parcurgea creanga până la capăt, apoi se întorcea şi o lua pe alta, în capătul căreia se întorcea din nou. Nu avea aerul că vrea să ajungă undeva, ci că are misiunea de a epuiza toate ramurile, misiune pe care şi-o îndeplineşte conştiincioasă şi grăbită, fără să excludă totuşi, din toată agitaţia, plăcerea jocului.

30. Nu-mi mai amintesc din acea perioadă decât propriile mele povestiri despre perioada aceea — povestirile, nu realitatea pe care o povesteau.

31. Drumul era foarte alunecos şi totuşi reuşeam să înaintez aproape normal, punând piciorul hotărât, fără să şovăi. Asta până în clipa în care, pierzându-mi pentru o fracţiune de secundă echilibrul, m-a cuprins frica. Din acel moment am fost incapabilă să mai înaintez un metru, eram paralizată, cădeam la cea mai mică mişcare. Incapacitatea mea imaginată se transformase într-una reală. Mi se întâmpla ceea ce li se întâmplă toreadorilor care sunt omorâţi numai după ce îi cuprinde teama că vor fi omorâţi. Subiectivul trece în obiectiv şi nu mai poate fi ţinut în frâu.

32. Ciudata impresie pe care o lăsa — privită din exterior — marea catedrală din Bordeaux a cărei construcţie durase patru secole: că e neterminată şi că e făcută — culme a culmilor ! — în grabă.

33. Atât de mulţi ani am avut oroare de ideea că aş putea deveni cândva adult (eram atât de convinsă că se va întâmpla ceva pe drum, o minune sau numai un accident care să mă împiedice...), încât faptul că am devenit totuşi mi se pare prea nefiresc, prea puţin probabil, pentru a nu-l socoti o greşeală de interpretare, o iluzie optică a celorlalţi.

34. Descoperirea instrumentelor de tortură şi a temniţelor medievale de la Loche, pe atât de blânda vale a Loarei, şi perplexitatea nu atât în faţa perfecţiei cruzimii, ci în faţa faptului — evident, de netăgăduit, şi totuşi incredibil — că regii francezi îşi închideau duşmanii chiar sub ei, simţindu-se bine, trăind, iubind, chefuind, în timp ce aceştia mureau, treptat, din voinţa lor, chiar sub camera lor, la douăzeci de metri mai jos. Contribuţii la o istorie a civilizaţiei.

35. Noţiunea de generaţie, ca şi aceea de solidaritate pe care o subînţelege, este atât de exclusiv specifică tinereţii, încât nimănui nu-i dă prin minte să vorbească despre "generaţia celor de şaptezeci şi cinci de ani". La început ni se pare esenţial numai ceea ce ne apropie pe unii de alţii, mai târziu se dovedeşte important numai ceea ce ne desparte. În adolescenţă vorbim mereu în numele vârstei, mai târziu ne convingem tot mai mult că despre ceea ce nu se vorbeşte nici nu există.

36. La San Sebastian am vizitat Muzeul poporului basc, făcând elementară cunoştinţă cu acest popor straniu căruia îi aparţin picturile de la Altamira şi care a rămas nestrămutat de pe acele locuri din cea mai adâncă preistorie, vorbind o limbă impenetrabilă la orice influenţă (latină sau de altă natură) şi nesemănând cu nici o limbă de pe pământ. O sală întreagă cu cranii având o deformaţie bazică

specifică bascilor, cunoscută ca atare în anatomie, asemănătoare celei a omului de Cro-Magnon. Interioarele ţărăneşti, de lână şi lemn, semănând atât de emoţionant cu ale noastre.

37. Unul din paradoxurile lumii moderne este că ne simţim, cu toţii, însinguraţi fără a reuşi să fim singuri.

38. Două portrete ale împăratului Tiberius, la galeriile Uffizi din Florenţa: unul din tinereţe, cu linii ascuţite prin care ambiţia, concentrată, încordată, taie fără milă aerul din jur, şi altul de maturitate, cu liniile muiate de oboseală şi înţelepciune, de dispreţ şi descurajare. Două busturi mai elocvente decât zece tomuri de istorie — premisa şi concluzia unui triumf.

39. "A vedea ca într-o oglindă măritoare" — înseamnă a vedea monstruos, a căuta urâtul şi deformaţia — de unde s-ar putea trage concluzia că nimic din noi nu este destul de frumos ca, mărit, să rămână frumos sau că ceea ce pare frumos, chiar, pare astfel numai graţie dimensiunilor sale reduse. Frumosul ca funcţie a neînsemna-tului...

40. Înţeleg din ce în ce mai limpede că maturitatea înseamnă obligativitatea de a opta între regrete şi remuşcări, o obligativitate umilitoare şi profund necinstită pentru că îţi cere să alegi între la fel de necunoscute posibilităţi. În mod ciudat, însă, a refuza această maturitate nu este un semn al tinereţii, ci al incapacităţii de a trăi. Dacă nu cumva — ceea ce ar fi cu adevărat paradoxal — aceasta este chiar uluitoarea definiţie a tinereţii.

41. Nu pot să spun "noi, femeile", fără să roşesc, aşa cum nu pot

să spun fără să roşesc “noi, poeţii”; de fiecare dată mi se pare că fac aluzie la lucruri care nu pot fi rostite cu voce tare, la realităţi intime şi misterioase.

42. Ruine, templele sunt mai frumoase, pentru că, redate naturii, ele îşi cântă nu numai slăbiciunea de a fi nemuritoare, ci şi puterea lor omenească de a muri câte puţin.

43. Popoarele primitive nu erau niciodată sigure că primăvara va urma iernii; experienţa anilor anteriori nu folosea la nimic pentru că arbitrariul zeilor putea oricând dicta altceva. Câte un revelion făcut în pardesiu, câte o vară cu ceaiuri fierbinţi şi guturai mă fac să mă întreb dacă nu suntem prea siguri de noi şi de mecanismul perfect, fără greş, al naturii.

44. O bucurie cu atât e mai completă, cu cât e mai fără motiv.

45. Într-un secol lipsit de religiozitate, casele memoriale au rămas templele în care sufletul nostru mai ia cunoştinţă de sine şi se descoperă ideal, privindu-se în oglinzi măritoare.

46. Periferia nu există decât în funcţie de un centru acceptat şi fixat întotdeauna mai mult sau mai puţin arbitrar.

47. Nemurirea e o noţiune contradictorie care îşi dezvăluie feţe nebănuite şi adesea atât de surprinzătoare, încât te întrebi ce zeu special şi capricios, responsabil cu eternitatea, împarte victoriile împotriva morţii în felul acesta trăsnit şi întâmplător.

48. Ce este o călătorie dacă nu o încercare de a vedea cum, în alte condiţii, sufletul nostru rămâne acelaşi?

49. Lumea pe care am văzut-o eu este, sunt sigură, mai frumoasă decât adevărata lume. Fără să-i fi adăugat ceva, fără să-i fi schimbat vreo nuanţă sau vreun accent, am privit fiecare privelişte, fiecare stradă, fiecare cadru prin care treceam cu o credinţă atât de sigură că nu le voi mai revedea, că le vedeam pentru prima şi ultima oară, cu o atât de intensă dorinţă de neuitare, încât nu se poate să nu le fi văzut mai frumoase decât erau, nu se poate să nu le fi împrumutat, încă de atunci, ceva din nostalgia mea viitoare.

50. Există în noi o continuă tendinţă de amânare a împlinirii, ne place să împingem transformarea viitorului în prezent cât mai departe, până la limita în care, nemairămânând destul timp, viitorul se transformă direct în trecut.

51. Mediterana reprezintă nu numai un ideal estetic, ci şi un ideal de fericire. Oamenii ţărmurilor ei au talentul de a trăi, care se simte chiar în sărăcia lor adesea extremă şi chiar în inima tragediei pe care, de altfel, ei au inventat-o.

52. Am găsit — pusă ca semn la volumul de povestiri pe care îl citeam săptămâna trecută — o hârtie pe care făcusem planul unei case utopice, plan detaliat, cu indicaţia camerelor şi chiar a mobilelor. Mi-am amintit momentul exact când am desenat-o, când mi-a revenit în minte — aşa cum vine în somn un vis, fără ca nimic să-l fi pregătit — casa ideală în care mi-ar plăcea să locuiesc, o casă destul de modestă de altfel, cu două camere dând într-un hol terminat printr-o

seră. Am desenat-o pentru că am văzut-o cu precizie, ştiu cum arată şi unde se află pe harta oraşului, ca şi cum ar exista şi m-ar aştepta. Ciudat e însă faptul că în acel moment problema casei nu mă obseda, că ea a apărut fără s-o chem, fără să mi-o doresc. Apoi, la fel de brusc şi inexplicabil, am uitat-o, iar acum ţin în mână şi privesc cu uimire, ca pe un mesaj pe care nu reuşesc să-l descifrez, schema unui vis.

53. În muzeul catedralei din Toledo, galeria episcopilor de pe la anul 1000, până astăzi. Şirul nesfârşit de portrete fascinante prin inexplicabila lor sinceritate : după o încăpăţânată cercetare, am reuşit să găsim o singură figură nemarcată de vulgaritatea neiertătoare a setei de putere, o singură figură, şi aceea aparţinând unui adânc ev mediu, când nu poţi fi sigur că nu e vorba doar de schematismul ascetizant, bizantin, al figurii.

54. În defileul cu umbre stinse de asfinţitul apropiat, o turmă de oi traversa râul şi începea să se caţere pe versantul dimpotrivă. Păstorul stătea lângă apă şi supraveghea trecerea oilor care, fiecare, îşi dovedea cu acest prilej personalitatea proprie : unele stăteau cuminţi şi săreau reglementar când li se spunea, altele căutau singure vaduri mai complicate, dar mai originale. În cele din urmă a rămas una singură care lăsase mai multe zeci să-i treacă înainte şi acum se inhibase cu totul, încât a trebuit să o ia ciobanul în braţe, ca în icoanele catolice.

55. În copilărie nu-mi era frică de lupi, lei şi alte fiare, pentru că îmi imaginam că, întâlnindu-i, i-aş mângâia pe blană şi i-aş îmblânzi; dar mi-era groază de râme, şopârle şi şerpi, pentru că simţeam că n-aş fi fost în stare să-i mângâi. Iată un criteriu al spaimei — pe cât de

subiectiv, pe atât de logic — care, în ceea ce mă priveşte, se mai află încă în vigoare.

56. "Acela care îndură nedreptatea este mai fericit decât acela care o comite", ne consolează de milenii un faimos paradox socratic, ca şi cum răul ar fi mai uşor de suportat prin faptul că nu foloseşte nimănui. În realitate, lipsa de sens, lipsa de logică şi chiar lipsa de consecvenţă a nedreptăţii mi se par mai greu de îndurat decât simpla ei existenţă.

57. Sunt inversul unei păsări: păsările dorm în zbor, eu zbor în somn.

58. Nu-mi plac cărţile prea frumoase, nu am gusturi bibliofile. Mai mult, o carte prea împodobită îmi trezeşte suspiciuni. Ilustraţiile mă indispun, eleganţa excesivă mă jenează. Ediţiile rare mă emoţi-onează numai prin raritatea textului, nu şi prin preţiozitatea formei. Scrisul e spirit, haina materială pe care o îmbracă mi-e indiferentă. Mi-s dragi ediţiile populare, nepretenţioase, îmi place să le citesc fără grijă pentru copertă şi legătură, să am voie să le îndoi, să plâng pe ele, să le trântesc enervată, să le aşez apoi în bibliotecă mândră de faţa lor îmbătrânită, muncită de pasiune.

59. În timp ce la oraş ploaia este aproape indiferentă, un element al peisajului spiritual mai mult chiar decât al celui fizic, la ţară ploaia şi frigul transformă şi interioarele, totul se năclăieşte, chiar dacă noroiul nu pătrunde în casă, totul pare murdar, deşi nu e cu nimic mai mult decât atunci când e soare. S-ar putea să fie vorba numai de o impresie subiectivă, dar s-ar putea, la fel de bine, să se datoreze totul pereţilor de pământ care se solidarizează cu pământul muiat de ploaie

şi, chiar dacă nu au curajul să se moaie ei înşişi, lasă impresia că ar putea-o face din moment în moment.

60. Respiraţie şuierătoare a cerului extenuat de stele, greierii există ca să exprime efortul haosului de a fi frumos.

61. O ciocănitoare: ca o femeie nu prea frumoasă, dar îmbrăcată cu mare atenţie, într-un asortaj perfect, prea îngrijit pentru a nu atrage atenţia şi a nu părea artificial. La început i-am auzit numai loviturile surde ale ciocului în scoarţa salcâmului. Se succedau, cunoscut şi inevitabil, ca loviturile simfoniei a cincea de Beethoven. Apoi am văzut-o. Conştiincioasă, graţioasă, atentă. Pasionată, impresionantă la început, apoi plictisitoare şi enervantă chiar prin sârguinţă şi previzibilitate. Controlează grăbită şi habotnică — ca şi cum ar fi lipsit prea mult timp şi acum are prea multă treabă — toată grădina, trecând pedantă şi comică în metodologia ei din pom în pom, apoi din par în par, la aracii viei, zăpăcindu-se şi ciocănind automat şi în stâlpii de beton ai spalierului. Oricum, poartă un costum prea excentric pentru hărnicia ei : pantalonaşi şi tichie roşii, bluză albă imaculată şi veston negru cu mâneci dungate în alb.

62. Linguşirea tinerilor de către bătrâni, o dovadă sfâşietoare a inconsistenţei lumii.

63. Vecina Mita mi-a dăruit două bucăţi de caş. La protestele mele mi-a răspuns, serioasă deodată, duşmănoasă aproape: “Dar morţii mei să nu mănânce nimic? Că o sta biata maică-mea căscată în groapă şi-o tot aştepta ceva!” Nu glumea şi nu o spunea ca pe-o datină sau ca pe-o superstiţie, ci ca pe-o realitate tangibilă, ca şi cum direct, imediat, brânza pe care mi-a dat-o mie ar fi hrănit-o pe mama ei căreia de

mult îi e foame în groapă. Credinţa ei nu se dilua în metafizic, ci rămânea compactă, materială, cu o asemenea intensitate, încât nici moartea nu trecea în transcendent.

64. Orgoliul meu este atât de mare, încât nu mai lasă loc vanităţii.

65. Marea respirând ca un om în somn şi din când în când — la câte o pauză mai mare între valuri — dându-mi emoţia că nu mai vine respiraţia următoare, că a murit.

66. Am observat că cea mai acută senzaţie de libertate interioară am avut-o, paradoxal, atunci când nu aveam dreptul să decid nimic şi tot ce-mi rămânea de făcut era să contemplu, să meditez asupra întâmplărilor şi faptelor al căror martor pasiv, dar oglinditor, eram.

67. Oamenii ce fac munci adevărate sunt în mod evident mai frumoşi decât ceilalţi, cărora li se citeşte pe faţă inutilitatea şi dispreţul faţă de ei înşişi pe care nu şi-l mărturisesc niciodată, dar care se amestecă indigest cu dispreţul faţă de ceilalţi.

68. Dacă n-am fi convinşi că ne mai aşteaptă o existenţă (şi aceea infinit încăpătoare de experienţe şi de încercări) nu ne-am putea permite (instinctul nostru de conservare nu ne-ar îngădui) să o risipim atât de prosteşte pe aceasta.

69. Am fost de atâtea ori fericită în somn, încât dacă între moarte şi somn există o cât de mică asemănare (si nu se poate să nu existe vreuna) nu văd de ce m-aş teme.

70. Să priveşti totul — prezentul şi chiar viitorul — ca pe un trecut, în care nimic nu se poate schimba şi care are farmecul plin de nostalgie al lucrurilor imuabile; să priveşti totul — prezentul şi chiar trecutul — ca pe un viitor, cu sentimentul imprevizibilului şi nesiguranţei ce însoţesc întotdeauna faptele care nu numai că nu s-au întâmplat, dar nici nu se ştie dacă se vor întâmpla vreodată; să priveşti totul — trecutul, ca şi viitorul — ca pe un prezent, cu sentimentul futilităţii absolute, cu lăcomia îngustării clipei absolut ireversibile, neînstare să se transforme în nimic : iată trei feluri de a exista în lume, mai mult chiar, iată trei lumi existând paralel şi opunându-se una alteia, deşi elementele care le formează sunt aceleaşi si întâmplările prin care trec neschimbate.

71. Ceilalţi nu sunt decât tot atâtea proiecţii în afară ale propriului eu, tot atâtea încercări de a crea alte variante posibile ale propriei personalităţi. Nu vezi şi nu înţelegi decât ceea ce ai fi în stare să fii tu însuţi. Te înconjoară atâţia oameni câţi ai fost în stare să creezi. Descopăr astfel, fără măcar să o fi bănuit cu o clipă mai înainte, reversul celebrei afirmaţii rimbaldiene. Nu numai eu este un altul, ci şi ceilalţi sunt eu, în aceeaşi măsură şi în aceeaşi singurătate.

72. Sunt fericită : citesc, scriu, privesc (de altfel, cunosc oare alte coordonate ale fericirii?) şi, deodată, fără ca nimic să se fi întâmplat între timp, totul încetează. Brusc, ca şi cum, undeva în centrală, s-ar fi întrerupt firul unui telefon care, prin asta, nu şi-a schimbat nici locul în cameră, nici înfăţişarea, doar că nu mai are ton, e mort.

73. Ciudat, aşa cum nu m-am simţit încurcată decât în faţa celor mai slabi decât mine, nu m-am simţit intimidată decât în faţa celor mai tineri decât mine şi nu m-am simţit vinovată decât în faţa celor mai puţin norocoşi decât mine.

74. Întâlnirea la întoarcerea din pădure cu cei doi câini, care mă lătraseră, furibunzi, pe care i-am dezarmat vorbindu-le si care acum stăteau pe arătură descumpăniţi, încurcaţi, ruşinaţi chiar — nu exagerez deloc — cu o expresie nespus de comică, de parcă ar fi spus: “Cine dracu ne-a pus să ne băgăm în treaba asta care nici măcar nu ne priveşte?”

75. Îmi amintesc “Prizonierii” lui Michel Angelo de la Academia din Florenţa (felul în care unul încearcă să-şi smulgă capul din bolovan şi se ajută cu ambele mâini; felul în care un altul calcă — într-un imens efort — afară din stâncă; felul în care un altul vrea să-şi desprindă spinarea din blocul imens) şi îmi dau seama că ceea ce mă copleşise de fiecare dată acolo era certitudinea că smulgerea aceea din piatră era de fapt o naştere, o facere a lumii, înainte de care universul întreg, nimicul ar fi fost de piatră.

76. Ce tânără aş fi dacă aş putea să-mi şterg din viaţă zilele în care sunt incapabilă să fac ceva (să scriu, să citesc sau chiar să mă ocup cu adevărat de alte treburi mai puţin grele sau importante), zilele în care pare că sufletul îmi e plecat undeva (nu ştiu unde şi nu ştiu pentru cât timp), iar în aşteptarea lui trupul vegetează într-o stare care se deosebeşte de moarte numai prin provizorat !

77. Sunt lucruri atât de serioase, încât nu pot fi spuse decât în glumă.

78. Nevoia de a crede în Atlantida, nevoia de a crede că a existat cândva o lume perfectă, o societate înţeleaptă, un univers bun, care n-a pierit măcinat de propriile boli, ci înghiţit de furia geloasă a valurilor, mi s-a părut întotdeauna emoţionantă. Pentru că nu faptul

de a fi dispărut a fost socotit esenţial, ci faptul de a fi putut să existe, ca o garanţie că speranţa nebună a atâtor milenii are un minim punct de sprijin, că o asemenea lume este totuşi posibilă pe pământ.

79. Poate că pietrele nu fac decât să doarmă şi ele, dar noi nu avem destul timp ca să prindem şi clipa când se trezesc. Pentru secundele efemeridei, eu însămi, dormind, sunt mai minerală decât o piatră.

80. De când există lumea, cea mai mare problemă a deştepţilor este cum să se facă înţeleşi de proşti.

81. În pomul din faţa geamului meu stau aproape tot timpul, aşezaţi unul lângă altul, pe aceeaşi cracă, doi porumbei bătrâni, cu penele ponosite, aproape fără culoare, dar neobosiţi în tandreţea lor. Astăzi, certaţi probabil, stăteau la zece metri distanţă, pe ramuri diferite, închişi fiecare în sine, mohorâţi, duşmănoşi. Uimitoare sugestie a dezolării. Dar cine ar putea spune care sunt resentimentele unui simbol?

82. Nu respect straniul decât dacă are curajul să se lase cuprins — umilit şi amplificat prin umilinţă — între limitele normalităţii, aşa cum nu admir arta decât dacă are curajul — şi umilinţa — să-şi asume un sens.

83. Ce înaltă părere avem despre noi, din moment ce *a fi uman* înseamnă a fi bun, când ar putea însemna atâtea alte lucruri!

84. Nu pot să văd viaţa pe care o trăiesc acum, cum nu pot să văd un lucru aşezat prea aproape de ochi. Iar atunci când rămâne în urmă suficient pentru a-i putea descifra întâmplările, nu mai sunt în stare să-mi amintesc gesturile infinitezimale şi tresăririle care declanşaseră totul; atunci când se îndepărtează suficient pentru a-i vedea conturu-

rile, nu mai sunt în stare să-i disting textura şi nuanţele. Totul se petrece ca şi cum aş fi lăsată să văd numai atunci când există certitudinea că voi vedea convenţional.

85. Îmi amintesc poziţia ideală în care, citind întinsă, pe deasupra cărţii se vedea marea şi privirea le părăsea pe una pentru alta, ca o alternativă scufundare în abisuri de culori diferite.

86. Nu mă îndoiesc nici o clipă că sunt vinovată de tot ce se întâmplă. Mă îndoiesc doar că există o cale practică pentru a face să înceteze această teoretică vinovăţie.

87. Există momente în care simţi că îmbătrâneşti brusc, nu pentru că în tine s-a schimbat ceva, ci pentru că, mediul pe care eşti proiectat schimbându-se, ţi se conferă brusc alte dimensiuni decât păreai să ai până atunci, aşa cum, aşezată într-un rând de uriaşi sau, dimpotrivă, de pitici, aceeaşi siluetă normală primeşte cu totul alte dimensiuni.

88. În moartea fiecărui om — oricât de accidentală, sau chiar de aceea — există ceva revelator, o lumină care demască sau aureolează drumul parcurs. Aş da orice ca să ştiu cum voi muri, nu pentru a preîntâmpina ceva, ci pentru a mă putea înţelege de pe acum.

89. Basmul “Frumoasei din pădurea adormită“ dovedeşte că o ţară întreagă cufundată în somn nu este o imagine nouă şi o realitate inedită, mai mult chiar, că iluzia trezirii nu putea fi rostită decât în basm. N-am ştiut niciodată dacă evidenţa repetării istoriei trebuie să mă deprime sau să mă încurajeze.

90. Nu există spectacol mai înălţător decât acela al unei solidarităţi în numele adevărului şi al demnităţii; nu există mândrie mai mare decât aceea de a fi mândru de ceilalţi.

91. Lumea văzută la microscop este mai fantastică şi, în acelaşi timp, mai adevărată decât lumea văzută cu ochiul liber; ceea ce pare a fi o descompunere a realităţii, nu este decât o descoperire mai exactă a ei. Iată un adevăr care a trecut fără nici o modificare din ştiinţă în literatură.

92. În Coran, îngerii exterminatori au ca semn distinctiv plete aurii şi ochi albaştri. Stigmatul răului este deci reprezentat exact prin elementele care pentru noi simbolizează blândeţea serafică şi binele pur. Ce dovadă a relativităţii care stăpâneşte ironică în însuşi domeniul absolutului!

93. Gâştele, care toată vara au păscut paşnice şi terestre, o dată cu sfârşitul anotimpului pornesc exaltate, ţipând senzual în zboruri oloage care nu ţin mai mult de câţiva metri dar în care se recunoaşte ereditatea şi nostalgia migrării şi nedomesticirii. Le privesc cu deprimată admiraţie : ridicole şi neputincioase, au totuşi tăria de a-şi trece în faptă, oricât de derizorii, revolta împotriva propriei condiţii şi elanul eliberator.

94. A fost inventată o suprarealitate mai rea decât realitatea, pentru ca, distrugând-o pe aceasta, revolta să se consume lăsând realitatea neatinsă.

95. Cine nu ştie că succesul face parte dintre acele noţiuni importante numai în măsura în care nu pot fi atinse?

96. La un studiu atent, istoria inspiră spaimă aşa cum fiarele răspândesc un miros, mirosul propriei lor sălbăticii.

97. Dacă aş aparţine unui popor mare, cu valorile impuse tuturor şi trăsăturile cunoscute de toţi, m-ar mai preocupa oare, la fel de mult, soarta poporului meu, aş fi oare la fel de aplecată asupra destinului lui?

98. Mult mai importantă decât faptele este dispoziţia sufletească în care intervin. Sunt zile în care cauţi cu disperare un motiv ca să poţi plânge, şi zile în care nu poţi să plângi pentru nici un motiv. Acelaşi gest te jigneşte profund sau te lasă indiferent. O bursă a umorilor.

99. Duioşia, ca şi nervii, ca şi suferinţa poate obosi. Fericirea neconvertită în lucru, netransformată în ceva, fericirea în stare pură, neîntrupată în nimic este obositoare, este chiar otrăvitoare. Luna de miere se dovedeşte o noţiune lipsită de plural nu pentru că răutatea şi greutăţile lumii şi vieţii fac imposibilă continuarea ei, ci pentru că resursele interne ale fericirii sunt limitate şi toxice prin exces. Spleenul claselor înalte repetat pe toate treptele istoriei ca şi melancoliile societăţii de consum generalizează acest adevăr dinspre psihologie spre istorie. Avem nu numai o redusă capacitate de suferinţă, ci şi o redusă — mult mai redusă, de fapt — capacitate de fericire. Sufletul se simte bine numai în trecere, în hoinăreala între stări.

100. Răspunsul funcţionarei căreia îi solicitasem miercurea o dovadă şi întrebasem când pot veni după răspuns : “Joi nu, că e mâine, vineri e zi scurtă; sâmbătă nu lucrăm; luni e prima zi a săptămânii. Veniţi marţi.”

101. Motanul — care contempla cu un aer filosofic şi transcendental un porumbel aflat pe o creangă prea înaltă pentru a-l putea înhăţa — şi revelaţia că superioritatea metafizică poate izvorî şi din

incapacitatea de a învinge în celelalte planuri, mai joase. Suferinţa spiritualizează deci fără discernământ, într-o democratică devălmăşie, pe toţi cei pe care îi atinge.

102. *A fi prieten* înseamnă infinit mai mult decât *a avea prieteni, a fi drept* este, evident, superior lui *a avea dreptate; a fi liber* este mai important decât *a avea libertate.* Câteva fărâme aruncate într-un talger al balanţei care de la facerea lumii încearcă să echilibreze cele două verbe despre care s-au scris şi se vor mai scrie atâtea cărţi.

103. Omul nesigur de el şi lipsit de repere exterioare care se mişcă mereu şovăitor între a pretinde mai mult decât merită şi a cerşi mai puţin decât are dreptul.

105. Totul e să găseşti locul propice privitului. Nici prea aproape, nici prea departe de ochi nu se vede corect.

106. Incapacitatea mea de a urî este de fapt o slăbiciune izvorâtă din surplusul de imaginaţie. Nu pot să urăsc pe nimeni pentru că întotdeauna, înainte de a ajunge la ură, ajung să înţeleg motivele celuilalt, mă imaginez în locul lui şi, chiar nedându-i dreptate, ajung să înţeleg de ce o face. Iar această înţelegere îmi slăbeşte reacţia, mă împiedică să-l pot urî cu putere şi să pot lovi cu forţă. Înainte de a răspunde unei lovituri, înţeleg motivele pentru care am fost lovită, şi nu mai pot avea, în ripostă, forţa iraţionalului. Este, de altfel, motivul pentru care intelectualii nu au fost niciodată reputaţi luptători. Tot de aici decurge imposibilitatea noocraţiei. Ei, intelectualii, pot fi folosiţi ca specialişti, dar ura aparţine întotdeauna altora.

107. Nu faptul că mint, ci faptul că încearcă să pară sinceri mă scoate din minţi.

NEVOIA DE BASM

Mult timp, ani de-a rândul, faptul că îmi plăceau desenele animate aparţinea pentru mine aceleiaşi categorii nostime şi puţin ruşinoase ca şi faptul că îmi plăceau dulciurile. Intram în cofetării sau mă aşezam în faţa televizorului cu aceeaşi bucurie puţin ilicită, ilicită nu pentru că mi-ar fi fost interzisă de cineva, ci pentru că reprezenta o diferenţă faţă de ceilalţi şi deconspira apartenenţa la o altă vârstă, nemărturisită. O vârstă de care — şi asta făcea delectarea mea contradictorie, picantă — eram de fapt nu numai jenată, ci şi mândră. Deşi, la drept vorbind, în sinea mea ştiam prea bine că îmi plac desenele animate nu pentru că sunt prea copilăroasă, ci pentru că am început să obosesc. Întoarcerea spre maniheismul basmelor şi-al luptelor dintre motani şi şoricei nu era, din păcate, o dovadă că nu ieşisem din copilărie, ci una că încercam să mă salvez întorcându-mă la ea. Dar, ani de zile, indiferent de motivaţii, locul întâi pe care îl ocupau desenele animate în ordinea preferinţelor mele tv a fost un element care mă deosebea de adulţii din jurul meu. Ei bine, observ cu uimire cum, încetul cu încetul, această deosebire se subţiază şi dispare, şi asta nu pentru că pasiunea mea pentru filmele cu animale de carton ar fi în scădere. Observ cum tot mai mulţi din prietenii mei se aşază cuminţi în faţa micilor ecrane la orele de întâlnire cu ciocănitoarea buclucaşă, cu răţoiul prostănac sau cu dulăul cumsecade. Nu e nimic nou în filmuleţele de animaţie pe care le urmărim înseninaţi o clipă, ele însele sunt vechi de decenii şi le ştim cu toţii pe de rost, dar era ceva nou în basmele pe care le ascultam când eram

copii, seară de seară? Tocmai previzibilitatea lor este liniştitoare, tocmai faptul că fiecare personaj îşi urmează drumul desenat o dată pentru totdeauna, tocmai faptul că cei slabi şi simpatici sfârşesc invariabil prin a învinge este încurajator. Nevoia de basme, care în copilărie era nevoia aventurii de până la victoria binelui, este acum nevoia de a revedea la nesfârşit această iluzorie dar clară victorie, necomplicată de nuanţe, neînceţoşată de îndoieli. Maniheismul a fost întotdeauna o formă a oboselii.

CALITATEA CA VINĂ

Culegeam zmeură într-una din zilele trecute, alegeam cu grijă bob cu bob şi-l puneam în coşuleţ, iar aroma, şi gustul, şi culoarea fructelor urca prin simţurile mele argumentând perfecţiunea lumii. Atunci, bucurându-mă de toate, fericită în mod complet — adică purtând ca o abia străvezie, argintie umbră a intensităţii şi vinovăţia propriei mele fericiri — atunci mi-a venit în gând că toată frumuseţea, şi mireasma, şi dulceaţa care mă atrăgeau pe mine se opuneau, de fapt, prin însăşi această atracţie, legilor inflexibile ale supravieţuirii lor şi ştirbeau, deci, din punctul lor de vedere, perfecţiunea universului.

Dar care era punctul lor de vedere? Presupunând că, aşa cum ne învaţă naturaliştii, singurul lor scop era supravieţuirea, farmecul extrem devenea o piedică în calea realizării ei; fascinându-mă cu roşul lor acut, cu aroma lor amânătoare de patimi, ele mă convingeau să le culeg şi mă determinau să le mănânc, reducându-şi astfel, în mod evident, şansele însămânţării. Din acest punct de vedere, deci, calitatea nu se dovedea a fi decât un defect, perfecţiunea nu era decât o vină. Dar dacă nu supravieţuirea era singurul lor scop? Dacă dincolo de necesitatea prelungirii în timp, asigurată oricum de toate legile acerbe ale conservării, natura mai voia să demonstreze ceva? La urma urmei, cine ar îndrăzni să susţină că frumuseţea Elenei a fost creată pentru perpetuarea spiţei lui Menelaos, sau chiar a lui Paris, când cu toţii ştim că, dimpotrivă, excesivă, această frumuseţe a dus la distrugerea şi la moartea celor din jur. În mod evident, obscurele forţe care făcuseră posibilă uimitoarea ei perfecţiune voiau să demonstreze

prin Elena cu totul altceva decât capacitatea de reproducere a speciei, ceva mai inutil şi poate mai primejdios, dar demn totuşi de a fi riscat: frumuseţea în sine.

Iar ceea ce admitem pentru Elena nu văd de ce nu am admite pentru bobul de zmeură. De ce nu mi-aş imagina că tulpinile fericite de-a fi fost în stare să-l producă sunt mândre de admiraţia cu care eu îl culeg şi îl pun în coşuleţ, de lăcomia cu care îl adulmec şi îl gust? Şi chiar dacă nu s-ar putea opri să nu învinuiască roşul acut şi mireasma amânătoare de patimi de deturnarea sensului primordial înspre inutile şi poate primejdioase victorii, regretul lor nu ar atinge în intensitate orgoliul de a fi fost în stare să creeze asemenea capodopere. La urma urmei, pierind din cauza ei, bătrânii Troiei nu se puteau împiedica să se bucure la vederea Elenei şi s-o binecuvânteze, ne spune Homer.

CUPRINS

NEÎNDOIALA

Înainte de a fi fost o dată în istorie şi o sărbătoare în calendar unirea, unitatea, indivizibilitatea poporului român a fost o taină şi un miracol. Nu faptul că ne-am unit la jumătatea secolului nouăsprezece si la începutul secolului douăzeci îl celebrăm, gâtuiţi de amintiri şi de emoţii, ci faptul că de-a lungul celor două milenii care au fost încununate astfel nu ne-am îndoit niciodată că suntem una, că suntem de nedespărţit. Într-o Europă alcătuită ca într-un joc de puzzle din fragmente orgolioase, gata să se risipească şi să-şi revendice dreptul la diferenţă, noi n-am vrut să fim diferiţi, ci neschimbaţi, noi am rămas vorbitori ai aceleiaşi limbi şi purtători ai aceleiaşi credinţe. Este destul să te gândeşti la amintirea ducatului de Bretagne care se împotriveşte încă limbii franceze; la Scoţia şi Ţara Galilor care abia dacă sunt — şi nu întotdeauna — Anglia; la dialectul din Veneto care nu poate fi înţeles la Napoli şi la dialectul sicilian care nu poate fi descifrat de un toscan; la Bavaria, atât de deosebită de Saxonia; la îndârjirile de autonomie ale Cataloniei — pentru a înţelege că unitatea provinciilor româneşti, păstrată de-a lungul atâtor secole de stăpâniri străine şi violent divergente, este un fenomen care scapă legilor devenirii istorice şi se constituie în simbol. Motivele, explicaţiile şi supoziţiile sunt numeroase: psihologia de insulă şi sentimentul că numai noi suntem din totdeauna aici se numără, desigur, printre cauzele, atât de evidente încât nici nu se mai văd, ale acestei uluitoare încăpăţânări, ale acestei solidarităţi chimice, trecute în celule şi atomi. Nu ştiu dacă este un merit, dar sunt sigură că este un miracol. În

1918 s-a găsit în sfârşit, forma, acceptată de toate popoarele, care a îmbrăcat conţinutul unităţii noastre din totdeauna. Toate provinciile locuite de români s-au unit atunci, într-un elan de impecabilă democraţie, cu România care făcuse tot ce-i stătuse în puteri, în tragic eroism şi supremă inteligenţă, pentru a le merita. Dar această apoteoză — a cărei simplă evocare ne urcă lacrimi exaltate în gâtlej — nu era pentru noi decât legalizarea prin semnătura marilor puteri, victorioase sau înfrânte, recunoaşterea de către celelalte popoare, bucuroase sau nu, a unei realităţi străvechi şi neschimbate, de care nici un român — ce mândrie! —, în nici o mărturie rămasă — de-a lungul secolelor, nu s-a îndoit.

CIVILIZATIE

Existau în Clujul anilor ’60 mici localuri mizere, cu câte câteva mese acoperite de muşamale imunde, aşezate în faţa unei tejghele înalte, învelită într-o tablă zincată veşnic udă, pe care paharele cu alcool erau aşezate direct, ude şi ele, după ce fuseseră trecute sumar pe sub robinet. Pe pereţii zugrăviţi cu ruloul, deasupra unui brâu de ulei, alături de lista de preţuri prinsă în pioneze, întâlneai fără greş un acelaşi carton scorojit, cu două găuri prin care trecea o sfoară prinsă într-un cui, un acelaşi dreptunghi lunguieţ pe care scria cu aceleaşi majuscule tipărite o dată pentru totdeauna : “Cântatul interzis”. Îmi amintesc şi acum fascinaţia pe care o exercitau asupra mea cele două cuvinte, hotărârea plină de aplomb a interdicţiei unei atât de puţin probabile culpe. Şi totuşi, dacă stau să mă gândesc bine, tocmai faptul că se lua în considerare această probabilitate mă fermeca, faptul că, în mod serios, reglementat, cântatul era pus în discuţie. Nu se interzice ceva ce nu există. În mod paradoxal, interdicţia era o dovadă irefutabilă a existenţei cântecului, a faptului că el poate să tulbure, sau poate să fie periculos. “Cântatul interzis” era pentru mine un triumfător argument al dorinţei vii, neînvinse, de a cânta.

Nici la Cluj, nici în altă parte nu mai există acele simpatice şi promiscue cârciumi cu preţuri infime şi anunţuri revelatoare. Mizeria şi intimitatea lor a fost înlocuită treptat de snack-baruri elegante, cu scaune înalte si ospătari impenetrabili, localuri aseptice, pe pereţii, ascunşi sub tapete lavabile, ai cărora nu mai atârnă inscripţii filosofice. Şi dacă această transformare este, fără îndoială, un semn — fie

el chiar deprimant — de civilizaţie, lipsa cunoscutului cartonaş, cu majusculele sale grijulii şi interdictive, rămâne pentru mine puternic nostalgică şi neîncetat ambiguă. Pentru că, pe scaunele graţioase de la bar, în faţa tonomatelor cu melodii prefabricate şi recomandabile, n-o să ştiu niciodată dacă lipsa ancestralei interdicţii este un argument al îngăduirii cântecului sau un semn că nici nu se mai pune problema lui.

ABSENŢA LUI HOMER

La o depărtare de cinci kilometri şi două milenii de Sparta, Mistra este o capodoperă a morţii. Pentru că, dacă există încă măreţ şi fantastic, muntele-oraş continuă să existe şi să uimească numai prin perpetua, indestructibila sa nefiinţă. Imaginaţi-vă un munte întreg, rotunjit ca un con şi acoperit de jur împrejur cu zidurile, rămase în picioare, ale unor palate şi biserici, suind din treaptă în treaptă şi din edificiu în edificiu spre castelul din vârf, aşezat ca o coroană muntelui şi cetăţii. Imaginaţi-vă un castel încercuit de mănăstiri ca de nişte strălucitoare ziduri de apărare împotriva răului, un castel la care puteai să ajungi după trecerea nenumăratelor vămi ale frumuseţii şi spiritului. Din splendoarea de altădată au mai rămas pereţii cu urme fantastice de frescă, din care au izvorât şi minunile noastre bucovinene, cadrele extraordinar cioplite în piatră ale uşilor şi, mai ales, bolţile rotunde, construite din cărămizi subţiri, urmându-se una pe alta în cercuri concentrice, savant încopciate între ele, terminându-se în centrul de sus ca o cochilie sacră de melc. Nimic nu m-a impresionat la Mistra mai mult decât zidurile, cu plămădeala lor din piatră necioplită, mortar şi cărămidă roşie, subţire, aşezată în diferite poziţii, broderii de pământ ars pe canavaua stâncilor sfărâmiţate şi fixate în tencuială. Palatele din vârf sunt tocmai asemenea ziduri imense cu ogive şi arcade largi, presupunând mai multe etaje, din care s-a păstrat numai atât cât trebuia ca să mai sugereze măreţia trecută sau chiar proiecţia ei exagerată în conştiinţa noastră; ziduri între care s-au desfăşurat destine ambiţioase şi neliniştite, crude şi grosolane în patimile lor

înfrânate nu de prejudecăţi, ci de spaime. Au fost construite de bizantini pentru aşezarea cruciaţilor pierduţi prin lume şi terorizând-o cu fantasmele şi ambiţiile credinţei lor şi în ţesătura savantă a pietrei se mai simt încă urmele acelei depărtate nebunii, ale acelor seminţii amestecate care omorau şi se lăsau omorâte cu patimă şi naivitate, ale acelei umanităţi străine, nelipsite de măreţie în fabuloasa lipsă de măsură a sentimentelor si faptelor.

Am stat mult si am lăsat seara să coboare, peste noi, cu ochii pierduţi la cerul curat de vară care pătrundea prin orbitele zidurilor cruciate, am stat mult, alunecaţi în reveria acelei frumoase morţi de piatră şi pământ ars, care mărturisea despre o viaţă dispărută demult şi ciudat de secretă lumii noastre. În timp ce mileniile homerice ne sunt familiare şi le ştim pe de rost intrigile şi legendele, în timp ce ştim perfect cu cine l-a înşelat Elena pe Menelaos şi Clitemnestra pe Agamemnon, bănuim abia, întrevedem abia, într-un joc tainic şi greu descifrabil de umbre umede ţopăindu-se una într-alta, ciudata lume a cruciaţilor, mai apropiaţi — cu milenii, strălucitoarea lume bizantină pe care o moştenim totuşi în atât de mare măsură. O pecete a tainei medievale, inexplcabilă nici prin vechime, nici prin lipsa documentelor, acoperă aproape magic o umanitate din care coborâm mai direct decât din cea antică, o umanitate căreia nu i-au lipsit decât scriitorii pentru a exista cu adevărat. Palatele de la Mistra, zidurile muntelui mort, dovedesc zguduitor că piatra nu egalează cuvântul în perenitate, că — ciudat! — pergamentul este mai rezistent decât mortarul şi stânca. La Mistra, moartea a profitat ingenioasă de absenţa lui Homer.

STRADA PISICILOR

M-am întrebat adesea câte pisici pot să fie pe strada noastră : treizeci? cincizeci? o sută? Există, desigur, câteva protagoniste pe care le întâlnesc în fiecare zi, care au înfăţişări inconfundabile, caractere binestabilite şi nume pe care le ştiu numai eu, dar există şi alte multe, nenumărate, cu treceri meteorice, întâmplătoare, altele care apar, dispar şi revin imprevizibil şi al căror număr nu mă simt în stare să-l aproximez. Ceea ce este fermecător, însă, ceea ce dă haz şi personalitate străzii noastre destul de banale, de altfel, este faptul că pisicile, mereu prezente, împrumutând spaţiului un haz şi un timp al lor, nu aparţin nimănui, nu sunt un bun, răsfăţat şi adorat, al cuiva, sunt, ca să zic aşa, pisici publice, sau, cum le numeşte un poet, prieten al lor, maidaneze. Ele nu aparţin nici unei domnişoare bătrâne specializate sentimental în protejarea neamului felin; ele sunt numai ale maidanului scăpat surprinzător între două blocuri şi pe care joacă fotbal muncitorii de la construcţiile din vecini; ele sunt numai ale băncilor şi boschetelor din scuarul vegetând în jurul unui bust de binefăcător ale cărui fapte şi nume nu şi le mai aminteşte nimeni, dar căruia nişte îngeraşi de metal se încăpăţânează să-i mai întindă cununi; ele sunt ale pivniţelor în care se ţineau cândva lemne, ale podurilor în care se făceau cândva afumături, ale acoperişurilor spiritualizate de olane sau urâţite de tablă, ale arborilor care mai supravieţuiesc uimitori şi înalţi în câte o curte sufocată de anexe îndoielnice şi garaje improvizate; ele sunt, mai ales, ale maşinilor parcate de-a lungul trotuarelor şi sub care nu plouă, când plouă, nu ninge, când ninge, şi nu pot fi urmărite

când au furat ceva. Pentru că, dacă există ceva cu adevărat extraordinar în înflorirea neamului pisicesc pe strada noastră, lungită între o arteră supraaglomerată şi o alta uruind de tramvaie, este felul în care circulaţia susţinută şi zgomotoasă, periculoasă şi dezlănţuită nu înspăimântă şi nu pare să deranjeze domnişoarele în blănuri idilice şi domnii cu mustăţi demodate. Dacă există ceva cu adevărat extraordinar în dominarea străzii noastre de către pisici este nonşalanţa cu care ştiu ele să treacă din câteva salturi printre limuzinele zburând cu viteze suprareglementare, este calmul cu care pot ele să dormiteze patriarhal la o jumătate de metru de goana, care ar trebui să le cutremure, a camioanelor.

Această forţă a adaptării, acest masochism încăpăţânat în mimarea beatitudinii şi-n cultivarea suverană a indiferenţei dă măsura sfidătoarelor vietăţi, capabile nu numai să îndure orice, ci şi să nu aibă aerul de a o face. Tărie demnă de admiraţie sau slăbiciune meritând numai milă şi dispreţ, curajul şi ipocrizia pisicilor ne travestesc ironic strada buimacă într-un spaţiu aparţinând, încă, unui idilic şi de mult inexistent trecut : minciună eroică pe care motanii o argumentează cu obstinaţie, torcând vitejeşte în sforăitul furios al camioanelor şi bufniturile isterice ale ţevilor de eşapament.

LIPSA DE APĂRARE A UMBRELOR

Mi-a fost întotdeauna milă de lipsa de apărare a umbrelor. M-am gândit întotdeauna cu infinită compasiune la marii oameni care, obsedaţi numai de realizarea unei opere, au lăsat în urmă, în mod fatal, şi povestea vieţii lor din afara creaţiei, viaţă de cele mai multe ori întâmplătoare, ieşită la nimereală şi trăită neatent, căreia ei nu i-au dat importanţă (decât în măsura în care trebuia să fie astfel încât să nu împiedice producerea operei), dar pe care urmaşii — admiratori sau detractori, la fel de avizi a şti, a interpreta, a judeca — au descoperit-o cu nerăbdare şi au cercetat-o cu violenţă.

Întotdeauna totul s-a petrecut ca şi cum, o dată opul produs şi intrat în patrimoniul colectiv, lumea ar aştepta impacientată dispariţia fizică a autorului, pentru a putea intra şi în posesia vieţii lui, îmbogăţită încă antum cu anecdote apocrife şi legende jenate de posibilitatea verificării. Apoi, imediat ce moartea se prezintă pentru a da, punctuală, startul nemuririi, apar armatele de cercetători si mulţimile de martori, plictisiţi de amânarea acestei clipe, dar odihniţi în aşteptarea ei, cei ce îşi trăiseră viaţa, în timp ce el îşi înălţase opera, şi acum erau gata — cu forţe proaspete şi cu sentinţe definitive — să-l judece de la înălţimea admiraţiei lor şi să intre chiar prin asprimea judecăţii, fotogenici şi atent regizaţi, în conul de lumină al posterităţii sale. Colegi care îl invidiaseră, amici care îl deranjaseră, rude pe care fusese obligat să le suporte apar şi dau mărturii pe măsura înţelegerii şi intereselor lor. Se depune astfel în jurul operei o spuză măruntă de interpretări eronate, de amintiri trucate, de probe îndoielnice, de

depoziţii false, de dovezi greu de autentificat, o spuză măruntă din care se încropeşte imaginea unei alte vieţi decât cea reală, pentru simplul motiv că din viaţa aceasta nu ar fi putut izvorî niciodată opera care, neîndoielnic, există.

Nu susţin că toţi cei care povestesc amintiri şi notează impresii despre marii oameni pe care i-au cunoscut sunt râu intenţionaţi şi de rea-credinţă. Dar când o oglindă, numai puţin înclinată, transformă imaginea şi reflectă schimbat, cum ar putea un ochi, oricât de puţin diferit, să nu reflecte altfel? Printr-o lentilă străină oboseala se poate citi indiferenţă; abstragerea — orgoliu; spaima de pierderea timpului — egoism; efortul de a suporta — falsitate; fuga de circumstanţe — laşitate; căutarea singurătăţii — dispreţ. Nu susţin că nu trebuie să vedem omul de dincolo de operă, susţin doar că singurii ochelari prin care avem dreptul să-l privim este opera sa. Pentru că, altfel, totul seamănă cu acele coridoare de oglinzi ondulate din bâlciuri născând monstruoasele lor reprezentări, amplificate şi deformate la infinit, printre care făptura reală se pierde şi nu mai găseşte ieşirea.

BANCA TIMPULUI

Dacă n-aş fi avut convingerea că orice clipă pe care o trăiesc, pe care o risipesc, care trece, se depune totuşi undeva — într-un safe la care numai eu am acces şi în care nimic nu se degradează şi nu se pierde — nu aş fi fost, sunt sigură, în stare să ajung la această vârstă, aş fi înnebunit demult calculând astronomicele cifre ale secundelor irosite. Sunt atât de încredinţată, însă, că nimic din ce-am trăit n-am trăit degeaba, că nimic din ce-am văzut n-am văzut în zadar, că nimic din ce-am suferit n-am suferit fără rost, încât încerc uneori sentimentul — aproape iresponsabil — pe care trebuie să-l aibă acţionarii marilor întreprinderi, care ştiu că simpla trecere a vremii îi îmbogăţeşte necontenit. Şi chiar dacă amân fără încetare să scot de la Banca Timpului mormanele de minute, şi de zile, şi de ani, strânse aproape fără voia mea acolo, existenţa acelei bănci nu este mai puţin importantă pentru mine. La urma urmei, omul cel mai bogat din lume nu este cel care mănâncă cel mai mult, sau se îmbracă cel mai bine, ci acela care ar putea oricând să o facă.

DIALOG DESPRE TIMP

— Lasă-mă acum, n-am timp, i-am spus Mariei care are doi ani, câteva luni şi o inepuizabilă dorinţă de conversaţie.

— “N-am timp”, răspunse ea ca un ecou nedumerit şi începu să se joace, suspect de tăcută.

— Dar mama are? reveni nu peste mult, preocupată cu evidenţă de ceva.

— Ce să aibă? am întrebat uitucă, întreruptă din lucru.

— Timp ! se miră ea revoltată de atâta superficialitate.

Nu, nici mama nu are.

Nouă pauză de repliere.

— Dar buna? încercă să învăluie din altă direcţie noţiunea străină.

— Nici buna.

— Dar tata?

— Nici tata, răspunsei exasperată. Maria, te rog sa fii cuminte şi să te duci să te joci singură. Nimeni nu are timp. Nimeni?

Fetiţa stătea în faţa mea, serioasă şi fără speranţă, ca în faţa unei lespezi răsturnate peste cuvântul neînţeles. Apoi, ultimă încercare, îi veni o idee:

— Dar eu?

— Ce, tu?

— Eu am timp?

De data asta învinsese. Şi se vedea că ştie că a învins chiar înainte de a căpăta răspunsul.

— Da, tu ai timp, foarte mult timp, trebui să recunosc eu înduioşată şi poate chiar şi invidioasă puţin.

— Eu am timp ! Eu am timp ! începu ea să scandeze în gura mare, părăsindu-mă şi luând-o la fugă în cercuri triumfătoare prin casă.

Uitase că nu înţelegea ce înseamnă timp, era fericită că — aşa neînţeles cum este — ea îl are. Şi m-am gândit că sunt într-o situaţie absolut complementară; spre deosebire de ea, eu îl înţeleg, dar nu îl am. Şi m-am întrebat, chiar, dacă această situaţie perfect simetrică nu ar putea fi si ea motivul unei bucurii. Dar nu puteam să nu-mi răspund că Maria, ea, intuise ce era şi ce nu era important, în tema dialogului nostru.

UMBRA

Înotam într-o mare atât de limpede, încât nu era destul de materială pentru ca soarele puternic să se oglindească în ea; atât de limpede încât soarele o străbătea simplu, aşa cum străbătea aerul, fără împotrivire. Între aer şi apă nu se vedea, de pe ţărm, decât o linie subţire, abia gândită, de beteală, un fir abia sugerat despărţind cu aur stările de agregare ale materiei care se îndoia încă de ea însăşi. Mult mai mult decât obiect al contemplaţiei, ea, marea, devenea astfel contemplaţia însăşi, idee în sine, abia învelită în atomii transparenţi ai existenţei materiale. "Idee pierdută-ntr-o palidă fee", cum spune Eminescu, a cărui insulă fermecată mi-o pot imagina perfect tresărind între aceste nemişcate ape. Pentru că, dincolo de limpezime şi de imaterial, ceea ce face nepământesc acest peisaj de transparenţe supreme este imobilitatea lui. Nici o fibră a apei nu lunecă, nici o undă nu se naşte la atingerea malului, nici un fior nu străbate aerul nesfârşit ca să urce spre munţii care se desenează, nemişcaţi şi ei, şi la fel de ireali. Faptul că înot, faptul că înaintez prin această încremenire care nu aparţine nefiinţei, ci perfecţiunii este, desigur, unul dintre lucrurile cele mai fantastice pe care le-am făcut vreodată. Înaintez contemplând împărăţia transparentă prin care zbor abia mişcând din aripi, văzând la sute şi sute de metri sub mine cetăţi şi peisaje locuite de peşti care se mişcă şi ei ca în zbor, ca în somn prin văzduhul acesta de mătase fără culoare. O dată cu mine, jos, foarte jos, pe fundul cel mai adânc al mării, peste stânci clare şi ierburi nemaivăzute nicicând, se mişcă ceva — cineva, poate — cu gesturi lente, de înot şi de lunecare las-

civă, o mare fiinţă, mai mare, mult mai mare decât peştii care-o străbat uneori argintii, o fiinţă întunecată care nu se opreşte, cum nu mă opresc nici eu, care-şi coordonează cu grijă mişcările şi le ritmează după ale mele. În atâta lumină această fiinţă de umbră, urmărindu-mă cu evidenţă pe mine din întregul univers, ar fi sfârşit desigur prin a mă înspăimânta, dacă înaintea spaimei n-ar fi fost descoperirea : trecând prin apă aşa cum trecuseră prin aer, razele soarelui mă decupau din lumină si trupul meu pământesc îşi târa singur, în atâta lucire, umbra mărită şi oarbă pe adâncul limpede al mării. În transparenţa şi neclintirea ideală a universului, eu eram materia, eu eram umbra, eu eram mişcarea, profanatoare şi nebuneşte de fericită, că pot vedea, că înţeleg, că exist.

CUPRINS

DORUL

Nu vin de nicăieri. Nu duc prin vârste nostalgia nici unui sat, nici unei străzi măcar, a copilăriei. Mama mi-a arătat cândva, într-o călătorie prin Timişoara, blocul modern — aşezat pe un colţ cu o uruitoare răscruce de tramvaie şi o străină statuie catolică — în care m-am născut. M-am mirat politicos. Locul îmi era nu numai necunoscut, ci şi indiferent. De crescut, am crescut cu vreo sută de kilometri mai la nord, într-un alt oraş, mai precis la marginea lui ceferistă, locuită de acari, fochişti, împiegaţi şi mecanici de locomotive cu aburi care se întorceau din schimb negri ca smoala, în timp ce noi, copiii, ne jucam de-a ascunsa în excelentele ascunzători din dărâmăturile războiului abia terminat. Când m-am întors odată din întâmplare, n-am mai descoperit nimic, îmi dispăruseră reperele; nu mai existau nici ruine, nici locomotive cu aburi. Au mai trecut prin viaţa mea şi alte ruine. Au dispărut si ele. Nu m-am fixat cu adevărat nicăieri. Nu sunt legată de nici un oraş, de nici o stradă, de nici o casă, de nici o odaie. Mai mult : nu aparţin nici unui lucru care-mi aparţine. Şi totuşi mi-e dor. Şi totuşi mi-e atât de dor.

Este destul să trec cu doi kilometri teoretica linie însemnată cu dungă roşie pe hartă care ne desparte de ceilalţi, ca să simt zbătându-se în mine fiecare frunză de-acasă, ca să descopăr că reprezint fiecare cătun şi fiecare pârâu pe care l-am lăsat, aproape fără să-l observ, în urmă. Nu mi-e dor de un oraş, de o stradă, de o casă, de o odaie, de o amintire, nu mi-e dor de nimic ce-mi aparţine sau care se leagă de persoana mea, nu mi-e dor de nimic, mi-e pur şi simplu dor. Dorul

este cel mai abstract şi cel mai altruist dintre sentimentele mele, este legea care-mi face sufletul iobag pe un petec de pământ. Dorul este cel mai impersonal şi cel mai implacabil dintre sentimentele mele, este forţa centripetă care mă împiedică să mă spulber în univers. Înaintez sub încărcătura de imagini, de suferinţe şi de iubiri înfăşurate în nebuloasa de dinaintea naşterii mele, pe care o port cu mine mereu într-o continuă, exaltată, epuizantă comparaţie, şi încerc să-mi imaginez o viaţă liberă de dor. Nu reuşesc. În labirintul de forţe nesigure si duşmane ale lumii, supravieţuiesc paradoxal prin această tremurătoare slăbiciune.

DOUĂ VERBE

Orice călătorie are pentru mine două părţi distincte, complementare una alteia şi izvorând una dintr-alta în mod necesar, două părţi pe care le voi numi cu cele două verbe stăpânitoare asupra lor : partea lui *a vedea* şi partea lui *a scrie*. Timpul călătoriei se sfâşie între aceste două la fel de sălbatece dorinţe şi la fel de imperioase necesităţi, delimitându-şi cu greu împărăţiile duşmane şi reciproc dependente. Timpul călătoriei se împarte în timpul în care văd şi timpul în care scriu ce-am văzut şi nimic nu este mai greu decât a face cu dreptate această împărţire, decât a acorda judicios hălcile aburinde ale minutelor şi orelor contemplării universului curgător în uitare ori fixării lui cu cruzime în cuvinte. Spun "cu cruzime" pentru că, scriind, trecând în verbe o formă, o lumină, o culoare, retrăiesc sentimentul pe care îl încercam în copilărie când fixam, omorând, frumoşii fluturi în insectar. Îmi amintesc halucinant repulsia şi mila pe care le trăiam în timp ce înfigeam cu groază acul între aripile zbătându-se ale insectei si, mai ales, îmi amintesc implacabila necesitate a gestului meu. Fixarea în ace era singura formă de perpetuare a frumuseţii lor; neucişi, fluturii ar fi pierit în neant. Fixarea în cuvinte este singura formă de perpetuare a frumuseţilor contemplate, singura formă de conservare a emoţiei trăite. Pentru că, m-am întrebat de atâtea ori, "unde se duce, unde dispare ceea ce am văzut când nu

însemn ceea ce am văzut?" A răspunde : "— În uitare" este prea eliptic şi prea complicat pentru mine. Dar ce e uitarea, ce e această substanţă sau această lipsă de substanţă care înghite tot ce nu e adăpostit în cuvinte, ce este această plantă sau acest animal de teama căruia timpul unei călătorii se smulge privirii şi se lasă zdrenţuit de scris? Ce este această prăpastie deasupra căreia verbul *a trăi* se lasă suspendat de verbul *a scrie*?

Unde se duce ce nu e scris, trăit fiind, dar ceea ce nu e nici trăit?

AURUL

Nu mi-au plăcut niciodată bijuteriile, nu pentru că ideea de podoabă mi-ar fi fost străină, ci pentru că nu puteam să înţeleg importanţa metalului galben a cărui greutate le stabilea valoarea. Aurul nu mi se păruse niciodată mai frumos decât alte metale : luciul bătrân al argintului îmi apărea mai plin de nobleţe, carnea întunecată a plumbului mă tulbura mai adânc, neliniştea misterioasă şi neînţeles prevestitoare a mercurului o bănuiam mult mai plină de taine. Valoarea lui — învelită în legende şi povestiri înfricoşătoare, nimbată de patimi şi crime — nu mi se părea mai mult decât convenţională, măsurabilă numai prin puterea de cumpărare şi capacitatea de schimb : un etalon de cântărire a averii, aşa cum în epocile primitive trebuie să fi fost topoarele ascuţite de silex, iar în viitorul care începe să se întrevadă — inestimabilii barili de petrol.

Astfel gândeam, rătăcind aproape fără să-mi vină să cred prin muzeul arheologic din Salonic, rememorându-mi credinţe si sentimente, adevărate cu numai câteva ore în urmă, si care acum mi se păreau nu numai uimitor de false, ci şi străine de mine, pierdute într-un lunecător trecut. O parte din sălile muzeului expuneau tezaurele regilor macedoneni găsite în mormintele regale de la Verghina. Scuturi si platoşe, cununi stufoase de lauri, diademe, coliere, jambiere, săbii, apărătoare de braţe şi de genunchi, casete, sfeşnice, coifuri, cercei, inele, lanţuri, sigilii, totul lucrat cu o fină artă a amănuntului, totul din aur, din uriaşe cantităţi de aur... Şi, ciudat, ceea ce uimea nu era arta lucrăturii, perfecţiunea acelor frunze care se împleteau şi

semnificau gloria, a acelor trupuri de zei posesivi şi pătimaşi peste frumuseţea cărora secolele de inspiraţie n-au mai putut adăuga nimic, ceea ce uimea era chiar materia perfectă care mă privea în ochi prin sticla vitrinei — cu “ochiul dracului”, poate?—ca să mă facă să înţeleg.

Se înşirau în faţa mea curate şi noi, strălucitoare şi proaspete, toate acele obiecte cărora trebuia să le recunosc nu numai frumuseţea evidentă, ci şi imposibilitatea lor, dovedită, de a muri. Se înşirau în faţa mea, iar eu, cea muritoare, le priveam cu o emoţie care mă dezvăluia mie însămi, umilită şi recunoscătoare în egală şi uluitoare măsură.

De câte ori mi se întâmplă să descopăr că tot ce consideram a fi o prejudecată este un adevăr cu rădăcini adânci pe care numai vârsta coborâtoare le poate dezveli — mă cuprinde o ciudată şi sigură de sine mulţumire, o linişte bună şi plină de forţă, ca şi cum nu eu aş fi fost infirmată, ci specia ar fi triumfat în mine cu o bucurie recuperatoare de care mă bucur uimită şi eu.

N-am ştiut la început cum să-mi explic mie însămi emoţia care mă cucerea treptat şi care mă ţinea nemişcată în faţa vitrinelor plombate şi prevăzute cu sisteme de alarmă în care stăteau vii şi treze comorile tatălui lui Alexandru Macedon. Eram sigură că nu bogăţia mă impresiona, şi nici chiar măiestria artizanilor bătrâni de secole. Şi totuşi emoţia mea era reală şi ştiută numai din rarele întâlniri cu marile opere. Simţeam, fără voia mea şi fără să înţeleg de ce, acea strălucitoare umilinţă, pe care mi-o descopăr în faţa capodoperelor în stare să învingă timpul. Oh, timpul. O sabie uriaşă, al cărei mâner greu de aur îşi lucea nimfele încolăcite de satyri cu prospeţimea unui galantar de lux contemporan, se prelungea printr-o pânză zdrenţuită din bronzul ucigător şi ascuţit al căreia nu mai rămăsese decât o jalnică, friabilă structură cu fibre coclite, verzi. Mileniile care mărunţiseră

bronzul nu reuşiseră decât să lustruiască şi să lumineze şi mai mult flacăra magică arzând stăpânită în metalul adorat. Descoperisem aurul ! Înţelegeam în sfârşit puterea lui tainică şi forţa lui căutată de adepţi, această capacitate de a nu se supune timpului, această nemurire. Stăteam ţintuită în faţa geamurilor incasabile în dosul cărora erau închise neputincioase milenii, vase şi casete strălucitoare, în care vremea însăşi se lăsase pecetluită şi nu mai crâcnea, şi mă gândeam la vieţile alchimiştilor topite în marea speranţă a transmutării, la visul pietrei filosofiale transformând plumbul în aur şi oamenii în nemuritori, la aurul potabil vindecând orice boală, la aurul înţelepţilor, la atâtea şi atâtea fantastice elanuri şi ermetice povestiri pe care le învelisem în zâmbetul meu adolescent şi ironic, trecând pe lângă ele cu superioritatea nătângă a celui care crede că înţelege totul pentru că nu bănuieşte nimic. În muzeul arheologic din Salonic am avut revelaţia — care m-a făcut să tremur de o emoţie mai mult decât estetică şi ţinând de un tărâm mai adânc decât cel al artei — că aurul este nu numai preţios în sine, valoros prin puterea sa indestructibilă în timp, ci şi deţinător al unei ştiinţe secrete, diabolice (poate), zeieşti (de ce nu?), care nu dispare şi nu e transmisă. Lănţişorul pe care-l purtam, indiferentă, la gât îl simt de atunci ca pe o fărâmă nemuritoare, care îmi aparţine şi de la care cine ştie dacă nu voi învăţa ceva...

O CARTE

Nu m-am numărat niciodată printre acei tineri poeţi, invidiaţi ironic de Arghezi, care ies fericiţi din librărie cu noua lor carte fluturată triumfător şi exultant, ca un steag, ca un subtil instrument, ca o armă a neîndoielnicei lor biruinţe asupra lumii. Dimpotrivă. Dincolo, mult dincolo de tot ce ştiu despre tipografii şi redacţii, despre hârtie şi cerneală, despre ortografie şi alfabet, mă gândesc la cărţi ca la nişte fiinţe vii, care nu m-aş mira să se mişte cu de la sine putere, să facă ceva neaşteptat şi uimitor. De câte ori îmi apare o carte, o iau în mână cu un fel de spaimă, ştiu că mă pot aştepta din partea ei la orice, faptul că eu am scris-o, că o ştiu pe dinafară, că am citit-o în şpalturi şi în corectură nu schimbă cu nimic lucrurile. Strânsă între coperte necunoscute, cu paginile numerotate obiectiv, lipsită de ştersături, ordonată şi ireproşabilă, ea este o fiinţă străină ce-mi cunoaşte, neplăcut şi indiscret, secretele pe care le va împărtăşi, fără ca eu s-o mai pot opri, lumii întregi. N-am simţit niciodată fericire în faţa unei noi cărţi ale mele, am simţit întotdeauna numai acel ambiguu şi complicat sentiment — amestec de mândrie şi neputinţă, de dragoste şi jignire, de intimidare şi, mai ales, de uimire — pe care trebuie să-l aibă părinţii în faţa copiilor deveniţi deodată mari şi pe care nu îi mai pot stăpâni.

Dar dacă în faţa cărţilor mele sufletul mi se strânge de cele mai multe ori de presimţiri şi sentimente prea complicate pentru a semăna bucuriei, celelalte cărţi, milioanele, miliardele de celelalte cărţi ale lumii, mă umplu la simpla lor atingere de cea mai neumbrită fericire. Înainte de a le citi, înainte de a le bănui măcar înţelesul, îmi vine să

le mângâi şi să le miros, îmi vine să le vorbesc şi nu mă pot împiedica să mă gândesc la ele ca la nişte persoane a căror cunoştinţă poate fi un noroc sau o calamitate, dar nu poate fi niciodată indiferentă. Există cărţi care mă intimidează şi cărţi pe care le dispreţuiesc, cărţi pe care din prima clipă mi le simt apropiate şi cărţi pe care simt nevoia să le ţin la distanţă, cărţi blânde şi cărţi violente, cărţi pe care aş vrea să le protejez şi cărţi lângă care mă simt protejată şi în siguranţă. Mai mult, pentru că nu sunt în stare să nu le consider fiinţe, le judec aşa cum judec fiinţele. Nu-mi plac cărţile prea elegante, nu mă farmecă simandicoasele ediţii de lux, nu-mi plac volumele care ţin la înfăţişare mai mult decât la sufletul lor. Ba trebuie să mărturisesc că, printr-o ciudăţenie, cărţile foarte frumoase îmi trezesc o inexplicabilă şi, ştiu, nedreaptă suspiciune, în timp ce cărţile urâţele mă înduioşează şi mă determină să le acord atuuri, uneori fără acoperire.

Tot acest animism poate să pară absurd, toată această subiectivitate poate să pară exagerată, dar cum aş putea să încetez de a mă gândi la cărţi ca la nişte fiinţe vii, când eu însămi nu-mi doresc altceva, în timp, decât să devin nimic mai mult, dar nimic mai puţin, decât o carte?

CUPRINS

TÂRGUL DE CÂNTEC

Ceea ce mă impresionase mai puternic cu ani în urmă la Paris, dincolo de bogăţia muzeelor şi de regalitatea arhitecturii, fusese piaţa de păsări cântătoare de la Cite. Cu greu aş putea descoperi în memoria mea sentimentală o întâmplare sau un lucru care să egaleze în gingăşie suavitatea acelui târg de duminică etalând într-o ordine — metafizică, desigur, — colivii cu fiinţe înaripate de-o neînchipuită frumuseţe (le-aş fi spus îngeri minusculi, dacă îngerii s-ar fi putut lăuda vreodată cu asemenea culori), agitându-se muzical dincolo de zăbrele artistic forjate şi purtând caligrafiat, uneori, alături de preţ, calificativul *bun cântăreţ*. Erau păsări purpurii cu ciocuri de metal auriu, şi păsări verzi ca iarba cu ciocuri stacojii, şi păsări galbene ca şofranul, şi păsări albastre ca peruzeaua, şi păsări imaculate cu ciufuri violete, şi păsări negre cu ochelari şi cozi de argint, şi păsări gri cu gulere ca nişte nori verzui, şi păsări de sidef cu ochi roşii şi aripi muiate-n albastru închis. Cum aş putea să le descriu păstrându-le întreaga strălucire şi convingându-mă, totuşi, că ele există pe pământ? Unele erau miniaturale până la a părea numai măiestre reproduceri ale unei realităţi mai puţin fragile şi graţioase, altele erau robuste pretinzând colivii peste dimensiunile obişnuite; unele se vindeau în perechi, altele solitare; unele erau jucăuşe, altele îmbufnate; unele erau guralive, altele mute; unele se mulţumeau cu austere chilii, altele deţineau adevărate apartamente cu balansoare şi piscine. Nimic mai divers decât acea expoziţie săptămânală de artă vie, cu dramele şi concurenţele ei, cu rentabilităţile ei economice şi frumuseţile ei gra-

tuite. Şi nimic mai înşelător. Pentru că tot acel exces de lux, de culori, de pene, de moţuri, de cozi şi de aripi, toată acea diversitate de temperamente, de ticuri, de firi, de manii şi de obişnuinţe nu era decât un cadru, lipsit de fapt de importanţă, pentru vânzarea bunilor cântăreţi. Un penaj insignifiant şi o colivie monahală puteau să coste de câteva ori mai scump decât cea mai extravagantă toaletă păsărească, ceea ce nu însemna că printre marile frumuseţi nu ar fi fost primadone al căror preţ devenea, bineînţeles, exorbitant.

Ţin minte că revenisem mai multe duminici la rând fermecată mereu şi mereu neliniştită de acel amestec de frumuseţe şi de lipsă de libertate, în spatele căruia se afla obiectul însuşi al vânzării : cântecul.

MONUMENTUL CĂLĂTORULUI NECUNOSCUT

Multe lucruri m-au uimit şi m-au fermecat în nordul, descoperit aproape fabulos, al Olteniei, dar nici unul dintre ele nu m-a impresionat mai puternic decât fântânile. La început m-a frapat numai frecvenţa lor, prea mare pentru a nu ascunde şi altceva decât grija, oricât de necesară, de a stâmpăra setea. De altfel, săpate pe marginea drumului, în afara satelor şi chiar departe de ele, nici nu putea fi vorba despre setea celor care le săpaseră, ci despre cea, mult mai adâncă probabil, dar şi mult mai teoretică, a prezumtivilor călători. Oricum, indiferent cât de mulţi şi cât de însetaţi călători ar fi bătut drumurile de sub munţii Olteniei, fântânile care îi aşteptau de-a lungul acestora erau prea numeroase pentru a nu sugera, pe lângă altruismul ciudatei lor ospitalităţi, şi un alt înţeles. La răscruci sau numai la cotituri, la umbră rotată de arbori sau numai sub aripa de şindrilă a streaşinei, cu roată, cumpănă sau numai cu jgheab mereu curgător, fântânile ţin atenţia trecătorului trează la încăpăţânatul, complicatul lor mesaj. Pentru că numai după ce m-am mirat cât de dese sunt fântânile, am început să observ că ele sunt înconjurate de inscripţii şi troiţe, acoperite la rându-le cu şiruri stângace de vorbe încrustate în lemn : încât fiecare fântână pare, văzută de departe, un minuscul cimitir format din două, trei, cinci, zece cruci al căror loc geometric, emoţionant şi inexplicabil, este însăşi fântâna. Şi dacă, odată citite inscripţiile, misterul lor răcoros se dezleagă, sufletul fântânarilor se descoperă şi mai adânc, şi mai tainic: asemenea unei fântâni din întunericul vuitor al căreia ecourile se întorc îmbogăţite şi apa se ghiceşte pe cât de depărtată, pe atât de limpede.

Căci fântânile sunt săpate cu gândul la morţi. Ca un omagiu adus celor plecaţi, cei rămaşi sapă în memoria lor fântâni pentru ca trecătorii, bând, să le evoce amintirea. Datele acestuia sunt însemnate cu grijă pe trunchiul fântânii sau pe crucile din jur — pentru că, dacă nu a săpat o fântână, cel viu pune cel puţin o troiţă lângă o fântână mai veche, asociindu-şi durerea nouă, încă fierbinte, la răcoarea ei liniştitoare demult. Călătorii beau apă, citesc inscripţiile, şi-i pomenesc astfel pe necunoscuţii omagiaţi. La rândul lor, când le e sete, morţii înşişi pot veni să bea şi să se convingă de trăinicia memoriei lor.

Obicei ancestral şi tulburător, cult al strămoşilor viu împletit cu acel antic Bibe viator, ospitalitate adâncă şi adânc filosofică sunt fântânile înşirate pe drumurile Olteniei. Am băut pe rând din ele, le-am citit pisaniile încrezătoare în posibilitatea noastră de a ne pomeni şi înţelege unii pe alţii şi le-am privit emoţionată ca pe un monument — înălţat triumfător peste însuşi izvorul Stixului — al Călătorului Necunoscut.

INTENSITATEA SUPLICIULUI

Am mai văzut şi în alte locuri, în multe alte locuri, pereţii pictaţi ai mânăstirilor — splendidele pridvoare brâncoveneşti, mai ales — acoperindu-se până la nivelul unui stat de om cu nume încrustate sadic în tencuiala zugrăvită dar niciunde mai mult decât în acea biserică din peşteră vandalismul acelor inscripţii nu mi se păruse mai complet, mai exhaustiv. Peştera se afla la câteva sute de metri deasupra mănăstirii Bistriţa în defileul păduros şi romantic al râului cu acelaşi nume, grăbit să ajungă în Olt. Se pătrundea în ea, spectaculos şi aproape riscant, de pe un podeţ suspendat deasupra cheilor abrupte, cu stânci bruşte şi brazi imperatori, pentru a se înainta apoi târâş printr-o galerie lungă de mai multe zeci de metri, mântuită deodată într-o mare hală, ca o piaţă din care porneau alte coridoare mai scunde sau mai înalte, de jur împrejur. De altfel, cred că impresia aceasta de piaţetă medievală în care se varsă ca nişte pâraie stradelele contorsionate ar fi persistat, fermecătoare şi incitantă, în ciuda reflectoarelor care luminau pielea reptilă a pereţilor şi formele lor mereu reticente, dacă fâlfâiri scurte, prea scurte pentru a fi reperate de ochi, şi o ciudată vibraţie, ca a firelor de înaltă tensiune, nu ne-ar fi îngrozit de prezenţa liliecilor, purtând încărcata ereditate a tuturor spaimelor din copilărie şi a tuturor poveştilor cu vrăjitoare şi farmece malefice. Acesta era locul în care călugării mânăstirii din vale au săpat două bisericuţe, cu pictura emoţionantă aşezată direct pe peretele stâncii, în care retrăgeau din calea turcilor moaştele şi odoarele lăcaşului. Am intrat fără mari iluzii estetice, atrasă mai curând de aşezarea

senzaţională a monumentelor decât de speranţa frumuseţii lor. Poate de aceea prospeţimea culorilor şi a sentimentelor descoperite acolo în pântecul pământului m-a emoţionat neobişnuit. Linia ingenuă amintind naivitatea icoanelor pe sticlă şi vopseaua vie neînvinsă de umezeala seculară a stâncii goale se îmbinau, sub lumina înlăcrimată a lanternei, în viziuni încărcate de amintiri şi înţeles. Îmi amintesc un obraz prelung, cu ochi negri, mari, de o conţinută nobleţe, ajuns la stilizarea bizantină nu prin dogmă, ci prin intensitate. Îmi mai amintesc două figuri de mironosiţe de o mare gingăşie, ca nişte petale animate de un puls adânc mai mult decât floral, cu ochi mistici şi gene lungi, bisericoase.

Dar pe deasupra tuturor liniilor şi culorilor, sentimentelor şi credinţelor, îmi amintesc inscripţiile. Nume de botez şi de familie, localităţi de baştină, ani de graţie, totul scrijelat fără milă peste obrazuri şi ochi de sfinţi, peste guri şi mâini de madone, peste triunghiuri divine şi scene biblice. Unii îşi scriu numele dezordonat, nonşalant, ca o semnătură; alţii şi-l încrustează numai de jur împrejurul capetelor, pe aureole. Sunt litere latine şi ani contemporani, dar sunt şi chirilice datate pe la începutul secolului trecut. Nu poate fi incriminată o epocă, ci o latură umană. Şi ca orice lucru pe care nu reuşesc să-l înţeleg, acest straniu viciu mă incită şi mă obsedează. Pot să înţeleg sensurile unei crime, pot să înţeleg cauzele unui război, pot să înţeleg o răzbunare sau o ticăloşie, dar mi-e cu neputinţă să înţeleg rostul acestei profanări aproape inconştiente. Pentru că, în mod evident, nu distrugerea picturii este scopul acestei activităţi, ci nemurirea numelui săpat în ea. Pictura distrusă este numai rezultatul acestei acţiuni îndreptate împotriva uitării. Dar atunci de ce au fost scrise acolo, pe acea frescă neobişnuit de emoţionantă, şi nu pe un perete obişnuit, nepreţios, a cărui distrugere nu este o infamie, dar a cărui rezistenţă

nu e cu nimic mai prejos? Nu cumva nemurirea este considerată dependentă tocmai de această aneantizare a unei frumuseţi? Nu cumva perverşii purtători ai acelor nume au calculat legarea numelui lor de oprobriul cu atât mai îndelungat cu cât victima este mai preţioasă? Ca şi cum nemurirea călăului ar fi direct proporţională nu numai cu importanţa celui chinuit, ci şi cu intensitatea supliciului.

PRETIOASELE RĂŞINI

Coboram coasta unui munte împădurit în insula Egina, una dintre acele minuni eline formate dintr-un templu, un munte şi o mare, una dintre acele minuscule parcele de univers în care, lăsându-se în voia spiritului, materia a descoperit cu delicii, de milenii întregi, cea de a patra stare de agregare : simbolul.

Coboram printr-o pădure de pini pe un covor moale şi plăcut mirositor de ace uscate şi mă simţeam aşa cum mă simt întotdeauna într-o pădure : protejată şi cuprinsă în solidaritatea adâncă a milioanelor de fiinţe, vegetale sau nu, care o formează şi de care nu mă deosebesc decât prin puterea de a mă opri şi a privi în jur. Şi pentru ca această solidaritate să nu fie contrazisă de nimic, din când în când închideam ochii, înaintând încet din tulpină în tulpină, descoperind astfel lumea numai prin pori, prin auz, prin miros, şi descoperind-o, în această benevolă orbire, mai adevărată încă si mai stăpânitoare. Templul fiicei lui Jupiter rămăsese deasupra pădurii, pe creastă. Mediterana aştepta nevăzută încă şi uitată, la poale, numai pădurea există, înclinată între cer şi pământ, vie cu adevărat, asemenea mie. Înaintam deci într-un astfel de joc cu mine însămi şi cu puterea de fermecare a pădurii, înaintam cu ochii închişi si mâinile întinse, asemenea unor fericite şi cercetătoare antene, când degetele precaute s-au oprit cuprinzând mirate în căuş ceva ce semăna cu o farfurie. Am deschis intrigată ochii : era o farfurie într-adevăr, şi încă una cu o menire cât se poate de senzaţională. Suspendată la un metru şi ceva de pâmânt, pe un fel de policioară prinsă în scoarţa pinului crestat adânc de o

secure la câţiva centimetri deasupra, farfuria era aşezată savant, în aşa fel încât lacrimile de răşină ale arborelui rănit să se adune disciplinate în adâncul ei. Şi nu era singur. O dată revelaţia produsă, privirea rotită în jur descoperea zeci şi zeci de asemenea talgere profitoare ale durerii vegetale.

Crezusem că lunec fericită printr-o pădure şi înaintam oarbă printr-o uzină specializată în extragerea răşinilor aromate din arbori şia profitului din lacrimile plânse de pini. Eram singură printre mii de copaci, care purtau fiecare o rană făcută cu bună ştiinţă de om şi o farfurie menită să tragă pentru el foloasele durerii pe care o pricinuise. Eram singură printre atâţia arbori care ar fi avut dreptul să mă lovească răzbunător cu ramurile, printre atâţia copaci de care mă simţisem atât de absurd protejată, pe care mi-i simţisem, atât de nedrept, solidari. Nu m-am putut împiedica să-mi imaginez hârdaiele cu răşină în care se vărsau, probabil, toate acele farfurii colectoare, şi apoi cisternele în care se transportau înspre negustorii de lacrimi. Şi nu m-am putut împiedica să mă întreb dacă nu cumva, la rândul nostru, plângeam, pentru că într-un alt regn, mai larg văzător, alte fiinţe, semănându-ne nu mai mult decât semănam noi copacilor, se îmbogăţeau de pe urma lacrimilor noastre.

PIRAMIDE RĂSTURNATE

M-a mirat întotdeauna pretenţia vechimii. O familie mândră de secolele îngrămădite în urmă, căţărându-se pe timpul trecut :“Aparţin unei vechi familii, strămoşii mei existau pe la 1800". Dar toţi avem familii străvechi, strămoşii tuturor existau nu numai la 1800, ci şi în epoca de piatră. Toţi avem câte un tată şi o mamă care au fiecare câte un tată şi o mamă. Întreg universul uman se sprijină pe aceste identice piramide răsturnate, cu vârful înfipt în ţărâna de la facerea lumii. Faptul că ştii sau nu ce făceau acei strămoşi, aceasta e diferenţa, faptul că au lăsat sau nu un semn al trecerii lor îi deosebeşte pe unii de alţii. Dar dacă păstrăm siguranţa că rămân însemnate numai faptele învingătorilor şi bănuiala că nu înving întotdeauna — dar cât de des? — cei mai buni, un şir de învingători poate să fie un prilej de mândrie mai rar decât unul de jenă. Suntem cu toţii la fel de bătrâni, dar nu la fel de vinovaţi.

SPAIMA DE MĂREŢIE

Pe strada copilăriei mele, *măreţ* era un cuvânt de ruşine, insultător. “Ce te ţii aşa măreaţă?” îmi striga fetiţa din vecini, atunci când nu voiam să mă joc cu ea şi această imprecaţie mă făcea să cedez, să fac orice mi-ar cere. *Măreţ* însemna încrezut, dispreţuitor şi, începând de atunci, aveam să fiu toată viaţa terorizată de posibilitatea lansării acestei acuzaţii. De atunci a început spaima mea de a nu călca prin ceva obligatoria egalitate şi grija de a nu fi acuzată de măreţie, chiar dacă, între timp, descoperisem o altă semnificaţie cuvântului.

CUPRINS

DIALOG

— Te rog să observi, îmi spunea prietena mea fascinată de psihologia feminină , că, în mod curios, celibatarele de voie sau de nevoie, domnişoarele bătrâne, nu sunt recrutate în majoritatea cazurilor dintre fetele urâte şi fără pretenţii, ci, dimpotrivă, dintre cele pe care prea marile pretenţii le-au făcut să piardă totul.

— Nici rataţii, i-am spus, nu se aleg niciodată din marea masă a celor care nu şi-au propus decât să supravieţuiască şi să fie, în măsura posibilităţilor, fericiţi, ci, dimpotrivă, dintre marii ambiţioşi, dintre cei ce, râvnind la mai mult decât sunt în stare să realizeze, rămân crucificaţi jalnic pe ciotul fatalei diferenţe dintre măsura lacomă a visului şi măsura chircită de nenoroc a faptei. Ceea ce nu-l împiedică pe cel ce nu a încercat niciodată nimic să râdă de cel — infinit superior lui — care a încercat fără a reuşi, ca şi cum încercarea depăşirii propriei condiţii ar fi o ruşine pe care numai succesul ei ar mai putea-o, întrucâtva, şterge.

— La fel, oricât ar părea de ciudat, şi-a continuat ideea prietena mea, urâţenia nu e o garanţie a bunelor purtări şi nici frumuseţea a necuminţeniei, ci, mai adesea, dimpotrivă. Fetele frumoase sunt mai intangibile, şi din cauza propriului orgoliu, şi din cauza intimidării băieţilor în faţa lor, în timp ce urâtele, cele care nu se pot aştepta la prea mult, sau chiar la nimic, folosesc ocaziile, nu lasă să le scape clipa, atacă, revendică, asaltează, utilizează totul şi astfel cuceresc pe cei nehotărâţi, leneşi, timizi, complexaţi, adică pe majoritatea.

— Nici talentul, i-am răspuns, nu este o garanţie a succesului. Muncit de el însuşi şi veşnic ocupat în sine, el nu găseşte niciodată

timpul necesar şi dorinţa suficientă pentru a susţine în afară opera scoasă la lumină atât de greu. De altfel, preţuitor al esenţei, şi neatent la circumstanţe, talentul, chiar şi această scoatere la lumină — punct ultim şi triumfător al unui lung şi chinuitor proces — poate să o realizeze în contratimp şi să o vadă primită cu agasare. Dimpotrivă, netalentul, conştient întotdeauna — indiferent cât orgoliu şi suficienţă ar afişa — de puţinătatea valorii sale, se îngrijeşte atent de toate condiţiile apariţiei şi receptării ei; alege ziua şi momentul dezvelirii creaţiei, calculează zodia şi fazele lunii, cine o va vedea mai întâi şi cine o va lăuda prima dată; nimic nu este lăsat la întâmplare, luminile care trebuie să pună în valoare şi umbrele care trebuie să contribuie la mister, toate amănuntele prestabilite şi concurând în realizarea adevăratei opere : succesul absolut asigurat cu măiestrie artistică şi precizie ştiinţifică.

— Dar poate, a adăugat interlocutoarea mea, această nedreaptă lege nu este decât o dreptate mai adâncă pe care natura o face, egalizându-şi astfel supuşii. Cuantumul de fericire pe care simpla, continua existenţă a frumuseţii este în stare să o confere unei vieţi abia dacă este atinsă prin consumul de energie menit să asigure nesingurătatea.

— Dar poate, am adăugat, această revoltătoare inechitate nu este decât o formă a înţelepciunii universale, care în felul acesta fereşte de sterilitatea deformatoare a succesului marile spirite, păstrându-le neatinsă puterea şi fericirea creatoare.

— Dar de ce — dacă în felul acesta se asigură echilibrul lumii — fetele urâte le urăsc pe fetele frumoase? — Dar de ce totuşi — dacă în felul acesta se asigură armonia universului — cei netalentaţi nu încetează să-i urască pe cei talentaţi?

CALENDAR

Am văzut, la mijlocul lunii aprilie, un buchet de gladiole. Erau somptuoase, ca întotdeauna, şi, ca întotdeauna, artificiale puţin, prea cu exactitate frumoase pentru a prefera solemnităţii graţia şi nemişcării, tremurul. Dar acum, nefirescului lor obişnuit i se adăuga, mirat, nefirescul anotimpului, ciudăţenia apariţiei elegantelor senioare ale lunii august pe planeta locuită de ceapă verde şi urzici, de lăcră mioarele, zambilele şi narcisele adolescentului aprilie. Departe de a impresiona, efectul produs era mai cu seamă neplăcut şi mai curând ridicol — uimirea pe care o declanşa în mine această arogantă devansare a calendarului semănând sentimentului pe care mi l-ar fi provocat descoperirea, printre baticurile şi balonzaidele dimineţii, a unei cucoane în mare ţinută de seară. Dar dincolo de impresia, exagerată poate şi în orice caz subiectivă, pe care o năştea în mine bizara precocitate a gladiolelor, nu puteam să nu mă gândesc la volumul de muncă şi de efort care o asigurase, la serele şi inovaţiile care îi dăduseră naştere şi nu puteam să nu mă întreb care putea să-i fie sensul ce nu reuşeam să-l prind. Cui îi folosea această rostogolire din ce în ce mai spectaculară, prilejuind decalaje şi suprapuneri de nebănuit?

Şi, întrebându-mă, mi-am amintit paradoxalul sentiment de frustrare pe care l-am trăit cu ani în urmă, atunci când — într-un supermagazin din Chicago — am cumpărat, în plină iarnă, o jumătate de lubeniţă mustitoare, debordând de culoare şi gust. Mi-am amintit cum am cumpărat-o, fascinaţi, fără să-i mai socotim dulceaţa în centime,

şi cum ne-am oprit cu ea pe o bancă de pe malul marelui lac, aproape îngheţat, înconjurat de zăpadă. Mi-am amintit cum, în timp ce o savuram chiar, amestecată în încântarea şi ineditul momentului, a început să se înfiltreze o — abia înţeleasă mai întâi, apoi tot mai definitivă — părere de rău. Simţeam că bucuria acelei felii de vară mâncată pe omăt o plăteam, din acea clipă, cu pierderea misterului, învăţat încă din copilărie, al lunecării anotimpurilor, cu renunţarea la acel savuros şi tainic suspens al aşteptării pline de încântări şi de farmec a vremii cireşelor, a vremii căpşunelor, a vremii caiselor, a vremii piersicilor, si lubeniţelor, şi strugurilor, şi nucilor, şi gutuilor, şi aşa mai departe, şi aşa mai departe...

ÎN MARE

Orice carte este o sticlă aruncată în mare. Scrii mesajul cu greu, luni şi ani întregi trudeşti asupra frazelor demne de a fi trimise să poarte în lume încărcătura dorită, încărcătura care, la rândul ei, a fost ani şi ani selectată din mormanul de sentimente şi idei, din grămada informă de obsesii. Îl scrii pentru că eşti convins că un gust nou s-a distilat din zaharurile şi otrăvurile strânse în tine, că un sunet nou s-a desprins din vacarmul de hohote şi de bocete reprimate de smalţul unui zâmbet, de descărcarea unui spasm. Îl scrii, pentru că de foarte de mult, de la începutul adolescenţei, cineva — care locuieşte în tine atât de adânc şi vorbeşte atât de rar, încât nu ştii niciodată dacă mai este acolo şi întreaga ta viaţă nu e, de fapt, decât o zbatere pentru a te convinge că mai este acolo — ţi-a mărturisit că tocmai în acest scop ai fost adus în lume : să-l scrii. Îl scrii, fiindcă, pentru a-l scrie, ai renunţat la nenumărate bucurii, ai redus fără milă tot ce s-ar fi putut opune, chiar şi numai virtual, acestei operaţii aproape magice, acestui act aproape ocult; ai renunţat, de fapt, să trăieşti pentru ca să scrii, încât, dacă nici viaţa n-a reuşit să te împiedice, ce te-ar mai putea opri să o faci? Apoi, după ce s-ar părea că ai terminat, citeşti şi reciteşti mesajul — care de la un minut la altul, de la o stare de spirit la alta, ţi se pare crucial sau derizoriu, demn de atenţia întregii omeniri sau, dimpotrivă, stângaci şi ridicol, neînsemnat, inutil — şi îl închizi, cu un ultim curaj, între coperţile unei cărţi, şi îl arunci în marea de hârtie pe care plutim cu toţii.

Va fi sau nu găsit de cineva, aceasta e întrebarea, şi cel care îl va

găsi va cunoaşte limba în care e scris? Şi, dacă va şti să citească, va fi în stare să înţeleagă ce-a citit? Şi, dacă va înţelege, o va face într-un moment în care sufletul lui va fi poros, dornic să absoarbă, aşteptându-şi într-o blândă feminitate întregirea sau, dimpotrivă, închis si împlătoşat de orgoliu, suficient sieşi, refractând sigur de el şi deformator orice gând ce s-a apropiat din afară, orice durere care încă nu l-a atins? Iar atunci când, în atât de dubitativa tăcere a acestei aşteptări, se ridică un glas anunţând găsirea unui mesaj în mare, totul se suspendă în tine pentru a auzi. Şi auzi, nevenindu-ţi a crede, un mesaj cu totul necunoscut, şi numele tău repetat şi strigat din om în om. Sunt ani şi ani de când poeţii nu se mai plâng că sunt neînţeleşi, ci că sunt înţeleşi în grabă şi simplificaţi, în entuziasm.

CUPRINS

HORIA REX DACIAE

Am numărat 250 de ani de la naşterea lui Horia, pentru că ştim că în toamna marii răscoale legendarul ei conducător avea 54 de ani. Anul naşterii lui Vasile Nicola Ursu rezultă prin scăderea vârstei lui cunoscute, din anul cunoscut al răscoalei, iar această atât de simplă aritmetică, această atât de rotundă aniversare, răstoarnă peste noi valuri interogative de înţeles. Căci, după două secole şi jumătate, ţăranul aproape bătrân din Albac nu şi-a lăsat încă în întregime dezlegat misterul forţei şi istoriei sale. Cel despre care, după înfrângere şi capturare, un ziar provensal scria că răspunde cu geniu şi fermitate interogatoriilor, cel care a putut învia în memoria amorţită şi indiferentă a Europei, după o mie opt sute de ani de uitare, lumina neliniştitoare şi misterioasă a Daciei libere, a avut o asemenea capacitate de a face să se depene în jurul făpturii sale — de sânge care a putut fi totuşi vărsat, de oase care au putut fi totuşi zdrobite — atâtea atribute abstracte ale milenarului său popor, atâtea legende fantastice ale emoţiei colective, încât el însuşi, ţăranul îmbrăcat cu o ţundră întoarsă şi însceptrat cu un băţ subţire de alun, abia dacă se mai întrezăreşte de după profilul acvilin săpat pe medalii împodobite cu titluri, ţâşnit aproape miraculos din memoria răzbunătoare: Horia Ursz Rex Daciae. Faptul că această legendă nu a drapat un tânăr romantic şi frumos, ci un bărbat de 54 de ani, obosit probabil de drumurile Vienei, de mereu neacoperitele promisiuni, de lipsa unui adăpost şi a unei siguranţe, caracterizează zguduitor cea mai mare răscoală a

românilor — acest popor blând şi răbdător, optimist şi sceptic, ajuns la maturitate încercând mereu să o scoată la capăt cu binele şi izbucnind numai atunci când nu se poate cu adevărat altfel, când nici o speranţă nu mai este lăsată să tremure în vânt pe arborele mereu reînfrunzit al istoriei. Revolta nu a fost la noi sunetul zeesc scos din cristalul lovit al tinereţii, ci geamătul profund, urletul care nu mai poate fi înăbuşit al unei dureri care îmbătrânise ascunsă, îmbunată de cântece şi de poveşti.

"Mor pentru popor", ultimele cuvinte ale celui mai mare martir crescut din munţii noştri spre cerul încărcat de vinovăţii al trecutului, nu sunt strigătul exaltat al unui tânăr care îşi aruncă plin de superbie viaţa în balanţa nehotărâtă a posterităţii, ci testamentul unei existenţe profund responsabile şi suprem inteligente, care după ce a cumpănit şi a încercat totul foloseşte şi ultimul argument în lupta inegală cu nedreptatea. Cei 250 de ani nu se împlinesc numai de la naşterea unui ţăran din munţii Zarandului, ci de la cristalizarea celui mai cuprinzător simbol al destinului nostru îndelung răbdător.

Ceea ce m-a frapat întotdeauna în figura lui Horia — încă din adolescenţă, când răscoleam pasionată bibliotecile episcopiilor orădene, căutând cărţi vechi, ieşite din uz, în care aş fi putut găsi elemente noi, limpezitoare — a fost înaltul ei grad de abstracţiune. Mult mai mult decât un personaj, el, Horia, mi s-a părut o idee; nu numai conducătorul răzvrătirii, ci numele răzvrătirii chiar. Întinsă — asemenea unui incendiu purificator care trecea din moşie în moşie şi din durere în durere — pe întreaga suprafaţă a Transilvaniei, răscoala a ars în numele lui Horia şi din ordinul împăratului, împăratul şi Horia reprezentând două la fel de înalte şi de protectoare noţiuni, ţăranul din Albac nefiind mai tangibil şi mai concret decât principele din Viena. Adunarea de la Mesteacăn, ultimatumul de la Deva, iureşul pro-

pagator al ridicării la luptă, spaima nobililor şi nesupunerea ţăranilor, toate se desfăşoară în numele lui, toate se numesc Horia. Horia vine cu steagul roşu. Horia vine cu crucea de aur, venirea lui Horia este anunţată mereu — cu speranţă, mândrie şi dezlănţuită bucurie de unii, cu spaimă isterică şi oroare de alţii, şi de fiecare dată numele lui este suficient faptelor să se împlinească.

Ţăranul Nicula Urs a stat, ca într-o cetate greu expugnabilă, în Munţii Zlatnei, Horia — această vocabulă magică, această poreclă împărătească — a condus răscoala la Arad şi la Haţeg, la Hunedoara şi la Alba Iulia. Durerea şi împotrivirea aveau nevoie de o definiţie şi definiţia lor a fost Horia. Dacă nu ar fi existat, ar fi fost inventat, fără ezitare, aşa cum a fost.

Fizic, indubitabil concret, el, ţăranul cu frunte imensă, a fost numai pe platforma de execuţie, dar, ca şi cum ar fi vrut să se răzbune pentru umilirea acelor câteva ore de istorie exactă, legenda a izbucnit apoi cu puteri sporite inundând totul, spălând sângele şi transfigurând cruzimea morţii în haloul mereu crescător al nemuririi. Difuzat pe medalii cu inscripţia *Horia rex Daciae,* chipul lui ajungea in Luxemburg şi în Toscana, numele lui era colportat de cancelariile spaniole şi otomane, teatrele din Cehia şi Germania îi reprezentau tragedia, ziarele din Italia şi Belgia, Franţa şi Austria îl înfăşurau în povestiri incredibile şi basme copilăreşti. El nu mai era de mult un ţăran sărac din Munţii Zarandului, ci locul geometric polarizând straniu de adevărat, chiar în cea mai fantastică formă, sensurile istoriei românilor — de la originea romană la persistenţa pe pământul transilvan, de la asuprirea grofilor la unirea cu ţările române, de la ortodoxia credinţei la latinitatea limbii. Doamnele care la Paris şi la Bruxelles purtau pălării “a la Horia” şi-i scriau numele pe evantaiuri, deveneau graţioşii, inconştienţii soli de un sezon ai gravelor noastre adevăruri eterne.

La Oradea, deasupra tâmplei Bisericii cu Lună — acea misterioasă lună, jumătate neagră, jumătate aurie, învârtindu-se după legi misterioase şi cosmice, care mi-a umplut de întrebări şi de înţeles copilăria — deasupra crucii din mijlocul iconostasului, în cel mai înalt punct al bolţii catedralei din Oradea, am descoperit de curând, cu uluire şi lacrimi, portretul lui Horia. Este un medalion sprijinit omagial pe două ramuri de laur şi împodobit de o coroană grea, aproape imperială, reliefându-şi fondul închis şi obrazul cunoscut din acest cadru poleit sărbătoreşte şi subliniat strălucitor. Trăsăturile fără dubiu, fruntea specifică şi părul strâns ţărăneşte în părţi erau cele ştiute din cărţile de şcoală şi chiar dacă renovările succesive au limpezit portretul apropiindu-l de prototip, nu există nici o îndoială că el era acolo, deasupra altarului, de la începuturi, de la prima pictare a bisericii în 1816. Iar acest fapt, revoluţionar şi zguduitor în egală măsură, ne lasă să întrezărim nu numai prestigiul de martir al marelui răsculat în epocă, ci şi înţelesul credinţei care i-a fost alături. Începută în 1784, în chiar anul răscoalei, construcţia catedralei neunite din Oradea s-a desfăşurat sub semnul nesupunerii şi al tragediei românilor din Principatul Transilvaniei, şi, o dată înălţată, biserica a devenit un simbol al neînfrângerii totale si al victoriei ce urma să vină. Portretul lui Horia, aşezat triumfal şi conspirativ deasupra catapetesmei, era un răspuns, abia cifrat, al celor care nu renunţau. Sanctificându-l astfel, biserica se sfinţea încă o dată prin jertfa sa, acceptând cu adevărat suferinţa şi revolta, cauza celui ce-şi fermecase fraţii cu gândul eliberării, “ille famosus seductor populi”, cum îl numeau exasperate cancelariile duşmane.

Am citat ciudatul titlu de nobleţe al ţăranului din Albac, ca şi dovezile faimei sale europene din monumentala monografie a răscoalei lui Horia de David Prodan şi am transcris emoţia de mai sus în semn de limpede omagiu marelui istoric şi capodoperei sale răscolitoare.

MAI MULT CA TRECUTUL

Tot ce aparţine trecutului se încarcă de o aură care depăşeşte în intensitate şi sens simpla nostalgie, vechimea devenind valoare în sine, o noţiune autonomă, puternică, asemenea frumosului. Un obiect vechi este preţios nu prin frumuseţea care a reuşit să străbată timpul în el, ci chiar prin timpul pe care îl întruchipează, care i s-a depus — materie stranie, aproape palpabilă — în crăpături. Şi totuşi, ca în atâtea alte domenii, şi în această împărăţie revolută, limitele sensibilităţii noastre sunt prezente şi de netrecut. Să observaţi cum un obiect de acum un secol este pentru noi o relicvă emoţionantă, unul de acum o mie de ani, o tulburătoare revelaţie, în timp ce unul de acum patru, şase sau zece mii de ani nu mai produce asupra noastră o impresie sporită sau cel puţin egală, nu ne mai uimeşte cu aceeaşi intensitate, ca şi cum s-ar găsi dincolo de sfera în interiorul căreia suntem în stare să simţim. Îmi amintesc cum am intrat în palatele de la Cnossos, intimidată şi indiferentă în egală măsură, revoltându-mă singură de lipsa mea de emoţie. Aparţineau unei epoci prea îndepărtate ca să mă mai atingă, dominată de o umanitate străină despre care, tot ce ştiam, ştiam din poveştile atenienilor, colorate, fantaste, caracterizându-i în mult mai mare măsură pe autorii povestirii decât pe eroii ei. Vreau să spun că dacă m-a uluit ceva cu adevărat la Cnossos nu a fost înalta civilizaţie, mândră de cuceririle ei tehnice şi având vocaţia confortului în acea adâncime de neconceput a timpului, ci faptul că această civilizaţie a existat pur şi simplu, indiferent când, faptul că nu era numai o poveste. Minos cel înşelat de soţie, Minotaurul, Teseu, labi-

rintul, Ariadna, Dedalus, ştiusem dinainte totul, dar totul fusese prea frumos ca să fie adevărat. Ceea ce păruse un simbol nu era decât o realitate? Ceea ce fusese metaforă nu era decât istorie? Şi încă o istorie atât de veche, încât numai poveştile care-i răsăriseră pe urme mai reuşeau să-i dea un înţeles. Odăile regelui, ale reginei, sala tronului, atelierele meşterilor, temple, necropole, săli de baie, conducte de apă, terase, curţi interioare, scări, coloane, totul repetând acest cap obsesiv de taur şi securile înspăimântătoare cu dublu tăiş, totul scos de sub incredibila cenuşă a celor patru mii de ani, totul indiferent, străin, neconvingător. Poate că ecuaţia labirintului, poate că povestea blestemată a Minotaurului contribuiau la acest sentiment care se opunea şi el realităţii şi o împiedica să triumfe. Timpul minoic depăşea cu mult capacitatea sufletului meu de a percepe timpul şi stăteam în faţa lui pierdută ca un neînotător care, într-o apă adâncă de trei sau de o sută de metri, se îneacă la fel.

FRAGMENTE
(Spaima de literatură)

108. Spaima de literatură, de potriveala vorbelor, de meşteşug, mă îngheaţă şi mă duce uneori până la totala incapacitate de formulare. După primele două versuri, venite de la sine, rămân suspendată într-un fel de timidă şi încăpăţânată mândrie care mă împiedică să împlinesc deliberat ceea ce începuse de deasupra voinţei mele.

109. Am început prin a încerca să mă exprim şi am sfârşit prin a mă lăsa, de mine însămi, exprimată.

110. Noaptea, în vis, scriu uşor, fără chin, şi, ceea ce e şi mai minunat, fără nevoia hârtiei — totul este atât de complet, atât de suficient sieşi, încât nu mai simte dorinţa de a rămâne.

111. Suntem atât de aproape, încât între noi cuvintele nu pot intra decât asemenea unor icuri menite şi capabile să ne despartă.

112. Este prea absurd ca să nu fie adevărat.

113. Scriu atât de greu, încât nu e cu putinţă să fie şi prost — îmi spun cu o ultimă speranţă, fără să-mi treacă măcar prin minte că între cele două noţiuni s-ar putea să nu fie nici o legătură.

114. Există momente în care scrisul versurilor nu mă mai mulţumeşte, când lipsa de concret a poeziei şi legile sublimării ei mă

stânjenesc : există momente în care simt nevoia unei construcţii mai mari, mai complete, când tânjesc după arhitectura unei cărţi definitorii, care să mă cuprindă exhaustiv, cu spaime supranaturale, senzaţii infrafizice şi idei care să-şi poată permite argumentarea. Dar este destul să încep să scriu proză ca să descopăr uimită cum, complet nu înseamnă şi absolut, şi să sufăr după poezia a cărei părăsire îmi apare deodată ca o laşitate şi o degradare.

115. Viaţa se întemeiază pe îngăduinţă reciprocă şi toleranţă, în timp ce arta, pe intransigenţă şi absolut; de aceea între viaţa şi arta cuiva există mereu discrepanţa rezultată din diferenţa de definiţie a celor două noţiuni.

116. Ştiu poeme care-mi amintesc acele medievale veşminte păstrate în muzee, atât de bogat împodobite încât stau singure în picioare, existând orgolioase în sine, fără nevoia de a îmbrăca un trup viu.

117. Până nu de mult aveam conştiinţa clară că scriu fiindcă cineva din adâncul meu îmi dictează cuvânt cu cuvânt ceea ce eu trebuie doar să mă grăbesc să însemn sau, dimpotrivă, să mă chinui a crea condiţii acestui glas interior pentru a vorbi, pentru a nu înceta să vorbească. Şi, deşi ar fi fost exagerat să susţin că glasul acela eram chiar eu, un sentiment profund de înrudire, o legătură adevărată, de sânge, pulsa între mine şi paginile mele. Acum mi se pare că acel cineva s-a mutat în afara mea şi, ursuz şi necomunicativ, nu se mai oboseşte să-mi spună şi mie despre ce este vorba, ci, străin şi duşmănos aproape, îmi ia pur şi simplu mâna şi mi-o mişcă pe hârtie. Semnele, rândurile rămase îmi sunt astfel aproape necunoscute şi nu-mi rămâne decât să le recitesc, să le aleg, să le învăţ pe dinafară, pentru a mi le face astfel familiare, pentru a mi le apropia. Dar asta pot să fac cu ver-

surile oricui, nu trebuie să fie neapărat ale mele. Şi, în fapt, nici nu am nici o clipă senzaţia că sunt ale mele.

118. Uneori, îmi vine şi mie să spun despre ceea ce trăiesc, aşa cum fac atâţia : “Ce păcat că nu ştiu să scriu, ar fi un adevărat roman”. De fapt, dacă aş şti sau nu să scriu, ar rămâne de văzut. Ceea ce mă împiedică s-o fac nu este incapacitatea propriu-zisă, ci un anume dispreţ, devenit prejudecată, pentru epică, pentru ceea ce Eminescu numea “O istorie pe apă“. Nu mă văd descriind fapte, comportamente, al căror sens să fie numai realist. Nu mă văd scriind: “El se aşează la masă, îşi turnă apă în pahar şi zise...”. Şi, de altfel, faptele aproape că nici nu există. Există numai veşnica lor interpretare si reconstituire. O reconstituire care, dacă urmează legile logicii, simt că se depărtează de adevăr.

119. Mă farmecă pictura în punctul în care figurativul lunecă în decorativ, fără a dispărea cu. totul, dar fără a exista cu totul, rămânând numai o amintire frumoasă şi dătătoare încă de sens. Mă cucereşte poezia în punctul în care logica ei mai păstrează semnele trecerii logicei celorlalţi, ca pe nişte urme misterioase, încărcate de nedezlegate semnificaţii, ca pe nişte amintiri de neînţeles dintr-o altă viaţă care — iată, nu ne mai putem îndoi — a existat.

120. Când povestesc anumite lucruri văzute, spuse, acestea mă impresionează mai tare decât atunci când le-am văzut. Mă impresionează mai tare redarea — de către mine — a realităţii, decât realitatea nemijlocită. E vorba, oare, de o emoţie amânată care mă atinge mai târziu sau de o emoţie care mă atinge numai în momentul în care a devenit artistică (prin povestire)?

121. Pentru mine poezia e o înaintare logică din cuvânt în cuvânt, din piatră în piatră, pe pământ solid, până într-un loc în care sensul se deschide deodată neaşteptat deasupra golului şi se opreşte ţinându-şi respiraţia. Acest moment este totul, această realizare a golului de dedesubt, această emoţie bruscă în faţa hotarului asumat, această oprire, mai revelatoare decât continuarea inconştientă a drumului pe deasupra prăpastiei. Am preferat întotdeauna miraculosului întrebările fără răspuns din care se naşte în cele din urmă.

122. Scriitorul nu este creatorul, ci martorul lumii prin care trece. Dacă ar fi fost creată de scriitori, lumea ar fi arătat cu totul altfel.

123. Nu am scris niciodată o poezie de dicteu automat sau de joc muzical şi întâmplător cu vorbele : gândul meu a fost de cele mai multe ori limpede, iar mesajul meu se voia întotdeauna explicit. Cu cât trece timpul, însă, observ cum, fără voia mea şi dincolo de mine, logicei mele omeneşti îi sunt şterse contururile şi multiplicate sensurile, un farmec neintenţionat şi uneori neînţeles se insinuează în vorbele care încep să dea mai mult decât le dădusem eu. Textul născut astfel, scris de mâna mea, aparţine în cel puţin egală măsură fazelor lunii, sau cine ştie căror alte misterioase forţe ale universului, sau poeziei neîmblânzite încă de cuvânt. Într-un mod oarecum abuziv, acest text final poartă numele meu.

124. Aţi văzut vreodată ochii unui copil bolnav? Gravitatea, tristeţea, nemărginita uimire în faţa durerii care se citeşte acolo? Asta este ceea ce am vrut întotdeauna să exprim în poezie.

125. Nimic nu e mai ciudat decât felul brusc, maladiv, în care, scriind, pot să trec de la cea mai neagră deprimare la cea mai trans-

parentă beatitudine, şi totul legat de o frază — uneori fără nici o importanţă — care îmi vine sau nu îmi vine în minte. Această neserioasă, dar atât de reală suferinţă, această efemeră, dar mereu repetată tragedie îmi face viaţa fărâme din care nu se leagă, în afara paginilor, nimic.

126. Critica inspirându-se din literatură, aşa cum literatura se inspiră din viaţă, scriitorul are dreptul să fie iritat de viziunea criticului asupra sa nu mai mult decât are dreptul realitatea să fie iritată de oglinda — întotdeauna deformantă — pe care scriitorul i-o pune, cu candoare, în faţă.

127. Nu cred că există pe lume curaj mai mare decât acela de care are nevoie un scriitor pentru a-şi citi pagina scrisă în ajun.

128. În jurul artiştilor adevăraţi publicul se strânge cum se strâng palmele rotunjite în jurul flăcării, ca să nu fie stinsă de vânt.

129. Scrisul nu este atât un mod de a supravieţui, cât unul de a muri, un fel de a muri fără încetare, secundă de secundă, până când nu mai poţi înceta vreodată să mori. Nemurirea nu este decât o moarte care nu se mai termină.

130. Încerc în faţa propriilor mele pagini atâtea îndoieli şi atâtea certitudini care nu numai că nu reuşesc să se reducă între ele, dar se şi amplifică, negându-se una pe alta. E o întreagă, abia suportabilă, comedie a încrederii şi descurajării, pe care o trăiesc fără oprire, ca o lunecare continuă pe unul dintre acele diabolice tobogane de bâlci numite montagne russe şi formate din mereu repetate coline şi văi, false şi exagerate în egală măsură, dar pe care nici conştiinţa arti-

ficialităţii lor, nici sentimentul că m-am supus de bunăvoie extra-vaganţelor şi derizoriilor lor suplicii, nu le împiedică să provoace ameţeală, spaime şi rău. La urma urmei, o moarte artificială nu e mai puţin definitivă decât una firească. Şi nu pot să mă laud c-am îndrăznit măcar să sper vreodată că îndoielile mele în faţa paginilor scrise vor avea cândva sfârşit.

131. Nu ştiu inventa nimic. Nu ştiu decât transcrie ceea ce trăiesc. Nu sunt scriitor, sunt numai poet.

132. În literatură n-am ajuns niciodată acolo unde voiam. De când mă ştiu îmi vuieşte capul de idei despre cum aş vrea să scriu, dar orice drum îmi propun, nimeresc în alt loc, mai departe sau mai aproape, de cele mai multe ori mai bine decât aş fi dorit sau aş fi putut eu cu bună ştiinţă; de aceea rândurile mele nu-mi aparţin şi mă mir de ele, şi le privesc cu o bucurie străină şi surprinsă, ca şi cum calea lor spre litera de plumb n-ar fi trecut prin capul meu.

133. Se vorbeşte atât de mult, încât rostul poeziei a devenit acela de a restabili tăcerea.

134. Poetul e o prăpastie în care cad cu vuiet durerile lumii şi în cădere se dezintegrează şi ard, încât până jos nu mai ajunge decât un ecou nins de cenuşă şi întors spre înalt — aproape o muzică.

135. Senzaţia ciudată şi paradoxal flatantă că nu eu scriu, ci altcineva scrie prin mine lucruri la care eu nici nu m-am gândit şi pe care nici nu le bănuiesc cu o clipă înainte de a le scrie. Ar trebui poate să fiu jignită de această dependenţă totală de forţe pe care nu le pot influenţa, dar mă simt fericită şi mândră ca o doamnă de la curte căreia regele i-a dăruit un copil.

136. Un cuvânt, un vers, poate să însemne totul sau nimic în funcţie de starea sufletească, de liniştea mentală a celui care citeşte. Acest adevăr stă la baza perceperii poeziei şi a artei în general. Indiferent în ce stare l-ai privi, un măr este un măr, un şurub este un şurub. Nu este sublim, nu este ridicol, pur şi simplu există. Citit într-o stare “nepoetică“, cel mai mare poet este ridicol, fără rost. Aici stă măreţia şi extrema fragilitate a artei.

137. Deosebirea dintre a fi îndrăgostit şi a iubi este deosebirea dintre talent şi geniu.

138. Creându-mi obligaţia de a scrie săptămânal, nu-mi creez numai obligaţia de a mă exprima, ci şi pe aceea de a exista pentru a fi exprimată. Sunt ca un caier de lână care există numai în măsura în care este tors.

139. Am considerat întotdeauna — cu tot masochismul pe care o asemenea credinţă îl presupune — că poziţia scriitorului faţă de critic seamănă până la ridicol cu aceea a femeii faţă de bărbat. Aceeaşi capacitate a unora de a naşte şi a celorlalţi de a fi totuşi mai impor

140. Literatura e opţiune şi deconspirare. O opţiune pe care numai misterul ei visceral o mai apără puţin de dezvăluirea totală şi, prin însăşi esenţa sa, indecentă.

141. Aşa cum într-o limbă pe care n-o ştiu prea bine, susţinând o conversaţie mă trezesc spunând alte lucruri decât pe cele pe care le-am intenţionat, numai pentru că nu-mi amintesc cuvintele de care am nevoie, dar, în schimb, îmi vin în minte altele, cu un sens puţin diferit — tot aşa, scriind, nu pot urma niciodată cu exactitate un plan (nici

nu mai încerc, de altfel, să mi-l fac) pentru că intenţiilor mele dornice să se materializeze în frază li se substituie alte cuvinte decât cele pe care le vroiam eu, născând alte sensuri necredincioase mie, fidele numai frumuseţii adesea străine.

142. Gândul, aproape insuportabil, că toţi acei oameni — câteva sute strânşi acolo, la acel festival literar de pe ţărmul straniei mări din nord, toţi acei oameni graşi sau slabi, înalţi sau scunzi, blonzi sau bruni, spâni sau bărboşi, aroganţi sau umili, eleganţi sau peticiţi, afectaţi sau boemi, sunt numai poeţi, nu fac nimic mai concret, nimic palpabil, verificabil, nu fac decât să alăture, în diverse limbi de pe pământ, cuvinte clinchetitoare de argint. Iată o artă cu adevărat modestă; ea nu are nevoie nici de marmură, nici de vopsele, nici de tuburi scumpe de orgă, ea nu are nevoie decât de secolele în stare să aleagă argintul de staniol.

143. Piatra filosofală a artei ar fi să poţi fixa, neschimbat în intensitate, fulgerul revelaţiei. Problemă la fel de greu rezolvabilă ca şi aceea a păstrării energiei solare din zilele calde în cele reci.

144. Scriu proză cu o anumită mirare, la umbra, mereu ciudată, a întrebării “Ce caut eu aici?”. Desigur, m-a adus, printre rândurile lungi şi logice, numai nevoia de a spune adevăruri, de a participa într-un fel la istoria pe care o străbat. Dar, ciudat, există în scrisul meu un anticorp care elimină cu de la sine putere prea strânsa legătură cu istoria. Din toate suferinţele din jur transpare în pagina mea numai suferinţa în sine, o suferinţă cotropitoare, dar lipsită de deter-minări. Disperată şi umilită, fac tot ce pot pentru a fixa, pentru a trece — oricât de ilicit şi chiar cu riscul de a sparge oglinda liniştită a artei — cât mai multe elemente concrete, dar ceva mai adânc şi mai nepa-

sionat din mine, ceva mai indiferent ia clipă şi chiar la timp, îmi spune că totul se întâmplă astfel spre salvarea mea.

145. În acea edenică transă a scrisului, de câte ori mi se întâmpla să nu mai am nici o idee, adormeam. Şi totul se refăcea de la sine în vis. Apoi mă trezeam şi continuam să transcriu materia pe care o acumulasem şi care se putea, atât de simplu, regenera. Eram un miraculos aparat funcţionând cu energie onirică: descoperisem de fapt un perpetuum mobile. Dacă n-ar fi apărut insomnia...

146. Am visat întotdeauna un text cu mai multe nivele, perfect inteligibile fiecare, autonome şi diferite, asemenea acelor pereţi de mânăstire medievală pictaţi cu peisaje în care, din anumite unghiuri, se descoperă figuri de sfinţi.

147. Întotdeauna am crezut că frumuseţea este asemenea apei circulând în natură şi că, în minunata ei rotire, artistul este doar norul căutând pământul din care s-a înălţat şi asupra căruia vrea, pentru a-l face roditor, să cadă.

148. Există poeţi care refuză să comunice şi alţii care rămân secreţi chiar în cadrul comunicării. Şi mai există misterul în stare să palpite dincolo de senzaţia celorlalţi că au înţeles totul.

149. Clarviziunea artistului trebuie să vadă nu numai — asemenea lui Leonardo — chipuri în petele de umezeală de pe zid, ci şi, în strălucitorul machiaj al aparenţelor, igrasii adânci şi de nevindecat.

150. Poezia este cea care mi-a dat, ca pe un al şaselea simţ, sentimentul prezenţei altuia în lumea înconjurătoare. Altul mă priveşte

din pietre, din plante, din animale, din nori. Un altul care numai în clipele de mare oboseală se numeşte Nimeni.

151. Asemenea unui coşmar, faptul de a scrie de la frază la frază, de a nu cunoaşte decât paragraful următor şi de a vedea totuşi — în cele din urmă — că s-a închegat ceva unitar, interesant dar străin, diferit în mod esenţial de intenţia cu care începusem scrisul.

152. Între mine şi scris se ridică un zid de fier cu ferestre rotunde, o perdea de metal cu buline de gol prin care pot să privesc din când în când (când scriu) dincolo. Nu-mi doresc decât să mă mut cândva definitiv acolo, dar nu am nici forţa de a mă rupe definitiv de aici şi nici siguranţa că farmecul nespus al paradisului întrevăzut pe furate s-ar mai păstra atunci când i-aş fi locatar.

153. Doamne, ce de cântece vor răsuna în veacurile de după noi, dacă Homer avea dreptate când credea că zeii urzesc nefericiri pentru ca generaţiile viitoare să aibă ce cânta!

CUPRINS

MAI IMPORTANT

M-am întrebat adesea ce este mai important într-o luptă — faptul că ai purtat-o sau felul în care s-a terminat. Şi, oricât ar părea de ciudat, de fiecare dată am ajuns la concluzia că, indiferent de sfârşitul luptei, important rămâne curajul de a fi luptat, indiferent de soluţia încleştării, esenţială rămâne încordarea de a fi participat la ea.

N-am regretat nici o înfrângere. Mai mult: există în mine un plan în care înfrângerile nici nu ajung decât sub forma unor raze lungi, generatoare de aureole şi sensuri. Amintirea luptei, cu riscurile şi pierderile ei, mi se pare de fiecare dată întăritoare în sine, tonică prin simpla sa existenţă. În cei patruzeci de ani de lupte ai lui Ştefan cel Mare împotriva turcilor intră cu străluciri egale victoria de la Vaslui şi înfrângerea de la Valea Albă. Ion Vodă cel Cumplit, înfrântul, şi Mircea cel Bătrân, biruitorul, îşi înscriau în istorie cu egale litere lupta şi suferinţa. De altfel, biruitoare sau nu, nu există luptă zadarnică, aşa cum nu există suferinţă zadarnică. Oricât de neagră, oricât de fără speranţă, o suferinţă te îmbogăţeşte sufleteşte; oricât de pierdută, oricât de dezastruoasă, o luptă reprezintă un câştig şi o victorie asupra propriilor spaime. N-am regretat nici o înfrângere. De fapt, nici n-am fost vreodată în stare să deosebesc net o înfrângere de un triumf. De fiecare dată, sentimentul luptei era mai puternic şi pre-cumpănitor asupra folosului cu care ea, .lupta, s-ar putea solda şi, de fiecare dată, odată încheiat totul, totul era înlocuit de acel amestec ciudat în care se topeau, egale, mândria de a fi luptat şi tristeţea de a fi trebuit să lupt.

"O luptă-i viaţa"? Cine n-o ştie de la şcoala primară? Dar banalului adevăr că viaţa e luptă i se adaugă, plătită scump cu laşităţi şi umilinţe, descoperirea că lupta e viaţă şi că trebuie să dovedim fără odihnă, clipă de clipă, că suntem vii.

CUM AM DEVENIT POET

Aş fi tentată sa răspund: născându-mă. Şi sunt convinsă că acesta este, de fapt, şi nu numai în ceea ce mă priveşte, singurul răspuns esenţial al întrebării. Îmi dau însă seama că ar fi prea puţin. O să încerc deci să detaliez, să descopăr ce am făcut eu — evident, în afară de a scrie — pentru ca destinul meu să devină unul literar.

Trebuie să încep prin a mărturisi că n-am crezut niciodată că aş putea deveni altceva decât scriitor (spun scriitor şi nu poet, deoarece calitatea de scriitor am considerat-o întotdeauna o profesiune, desigur o profesiune extraordinară, miraculoasă întrucâtva, dar totuşi o profesiune, în timp ce aceea de poet mi se pare o stare, o stare de graţie, în care nu te poţi menţine tot timpul, un grad de intensitate al profesiunii de scriitor; nu poţi spune despre tine însuţi "sunt poet", cum nu poţi spune despre tine însuţi, în limitele decenţei, "sunt geniu"). Am început să scriu de foarte devreme, practic de când am început să citesc, şi toţi cei din jurul meu au privit faptul ca pe ceva îmbucurător, dar firesc, ca şi cum ar fi fost fericiţi că şi-au luat o grijă, că s-a lămurit mai din timp ceva ce oricum trebuia să se stabilească în cele din urmă. Tot ce-a urmat a părut că vine de la sine, pe un drum în care surprizele nu puteau ţine decât de viteza înaintării. Din când în când, părinţii intrau în alertă din cauza timpului exagerat petrecut printre cărţi şi se simţeau obligaţi să intervină temperându-mi pasiunea de care erau de fapt mândri: îmi amintesc cum, îmbolnăvindu-mă de scarlatină, doctorul a fost rugat să-mi spună că boala este o urmare a excesului de lectură, încât ani de zile cititul şi scrisul

au rămas pentru mine înconjurate de o anume vinovăţie (care le făcea şi mai plăcute) şi de ameninţarea de a mă îmbolnăvi din nou. În general, însă, eram lăsată absolut liberă să citesc cât vreau şi ce vreau, şi copilăria mea s-a desfăşurat în cadrul paradisiac al unui lung şir de încăperi uriaşe în care erau depozitate dealuri de cărţi aparţinând bibliotecilor dezafectate ale episcopiilor române din Oradea.

Şcoala, cu şirurile ei derizorii de note bune, nu a fost decât o anexă a interminabilelor delicii ale lecturii, înspăimântată numai că ar putea să-şi epuizeze vreodată obiectul pasiunii.

Vorbesc mereu despre citit pentru că scrisul s-a legat întotdeauna de el, pentru că nu a fost — atunci, la începuturile lui, mai ales — decât un frate mai mic al lecturii. Şi chiar dacă a depăşit-o în importanţă cu timpul, cititul nu a încetat până azi să fie pentru mine cel mai important concurent al scrisului: un concurent care are, în plus, imensa calitate de a fi fericit.

Am început să scriu din dorinţa de a face, la rândul meu, ceea ce admirasem mai mult — pagina scrisă — şi am scris un timp, cu încântare, în felul tuturor scriitorilor pe care i-am iubit. Aşa cum, în natură, ontogeneza repetă întotdeauna filogeneza (un embrion uman, de exemplu, trecând prin toate speciile înainte de naştere), am trecut prin toate epocile istoriei literare, înainte de a ajunge la mine însămi. Ultima a fost aceea a generaţiei mele, în starea de spirit a căreia se înscrie primul meu volum, volum pe care îl consider aparţinând pre-naşterii mele.

Între prima şi cea de a doua carte s-a întâmplat ceva ce avea să producă o adevărată cotitură în destinul meu artistic: moartea, în condiţii tragice şi înainte de a împlini cincizeci de ani, a tatei m-a smuls din euforia generaţiei, punându-mă în faţa unui dezastru care era numai al meu şi a cărui asumare a însemnat pentru mine definitiva ieşire din copilărie. Nici un alt eveniment de atunci încoace nu

a mai avut o asemenea pondere în destinul meu artistic şi moral.

Spuneam la început că n-am crezut niciodată că aş putea deveni altceva decât scriitor şi că cei din jurul meu au acceptat ca naturală — convingându-mă poate şi pe mine de firescul ei — această situaţie. Statutul neobişnuit, oarecum de excepţie, în care am fost închisă astfel de la o vârsta foarte fragedă, a avut părţile lui rele şi bune, care, în egală măsură, m-au marcat şi mi-au determinat devenirea.

La început eram mândră de condiţia mea deosebită de a celorlalţi copii, şi chiar dacă, crescând, pe cât se accentua deosebirea, pe atât mândria mea scădea, a trebuit să ajung la facultate ca să realizez cât de frustrantă este, în planul vieţii, această poziţie ieşită din comun, această atenţie specială care, ca un zid invizibil, te separă, fără a te ascunde, de ceilalţi. Pe cât înaintez în maturitate, urăsc şi mă înspăimântă tot mai mult condiţia (atunci când este) de monstru sacru a scriitorului, condiţie care, sub pretextul piedestalului, îl smulge pe scriitor dintre oameni, obligându-l la istovitoare eforturi ca să se sustragă curiozităţii publice şi să poată privi în continuare, atent şi anonim, lumea prin care trece.

Atât de precocea descoperire a vocaţiei a avut însă şi partea ei bună: fixându-mi devreme ţelul, m-a împiedicat să rătăcesc în căutarea căii de urmat, iar înălţimea lui mi-a dat o privire gravă şi critică asupra perspectivei. Am crescut cu desăvârşire lipsită de ambiţii (nici măcar literare) pentru că ştiam că pe drumul meu nici un fel de cucerire nu mi-ar fi fost de folos, iar literatura nu puteam s-o cuceresc pentru că mă aflam înlăuntrul ei. Toate îndoielile, toate suferinţele, toate nesiguranţele, toate comparaţiile s-au desfăşurat pentru mine în absolut, în sufletul marii literaturi, iar orgoliul asumării lor se plăteşte atât de scump, încât în afară nu se mai vede decât o modestie înrudită cu indiferenţa.

Nu ştiu dacă, văzute din exterior, rândurile de mai sus par să aibă — aşa cum simt eu — o legătură cu devenirea mea poetică. Ele explică, în orice caz, însuşirile (calităţile şi defectele, care se confundă cu atâta uşurinţă) mele de scriitor: seriozitatea care poate părea excesivă, lipsa gratuităţii, viziunea cuprinzând într-o aceeaşi aură binele şi frumosul. Nu mi-am permis niciodată să mă joc cu vorbele, pentru că am visat întotdeauna un text cu mai multe nivele, perfect inteligibile fiecare, autonome şi diferite, asemenea acelor pereţi de mănăstire medievală pictaţi cu peisaje în care, din anumite unghiuri, se descoperă figuri de sfinţi.

Pentru că am înţeles devreme că scriitor nu este cel ce scrie, ci acela care se exprimă cu ajutorul scrisului, scrisul a devenit pentru mine o nevoie vitală în cadrul căreia obligaţia de a mă exprima determină obligaţia de a exista pentru a fi exprimată. Sunt ca un caier de lână care există numai în măsura în care este tors.

EXCLAMATIA DIN TROIENE

Bogatele ninsori ale lui ianuarie, albul care a pus stăpânire cu atâta siguranţă de sine pe tot, mi-au adus în minte — cu uimitor de tânără bucurie — o întâmplare veche, dar rămasă strălucitoare în zăpada în care s-a petrecut.

Era cu multe ierni în urmă, cu mai mult de zece ierni în urmă, un ianuarie cu multă zăpadă, şi ne aflam într-un hotel studenţesc, în mijlocul continentului american. Era o clădire cu foarte multe etaje, înălţată la marginea aşezării universitare pe o pajişte goală, între un deal şi un râu. Ninsese cu sârg ore în şir, fără întrerupere, o noapte, o zi şi încă o noapte şi, învălmăşindu-se, rotindu-se în dreptul ferestrelor înalte, ninsoarea adâncă, ninsoarea ale cărei margini nu se vedeau, înfăşurase fusul înalt al hotelului singuratec într-un fuior cosmic; ore şi ore, de noapte şi de zi, trăisem cu toţii sentimentul — înspăimântător întrucâtva, dar în egală măsură exaltant — al singurătăţii în univers. Apoi, în cea de a doua zi, spre dimineaţă, totul s-a liniştit, ninsoarea s-a oprit, zările au apărut din nou şi în lumina soarelui nevăzut, de la înălţimea etajelor noastre omeneşti, pământul se vedea rotund, moale şi alb, fericit şi sigur, de dinaintea istoriei. Atunci, în acei zori de început luminos de eră, înaintea trezirii din somn a celuilalt şi a restului lumii, unul dintre noi a coborât şi pe fâşia largă de omăt dintre deal şi râu, în faţa sutelor de ferestre ale hotelului, a scris cu litere uriaşe, întipărite cu tălpile mutate prin troienele până la genunchi, TE IUBESC!

N-o să uit niciodată semnul de exclamare imens care încheia rostirea aceea în alb, nici emoţia întregului hotel trezit cu ochii pe

strălucirea zăpezii şi pe cuvintele româneşti, nici săptămânile lungi, sărbătoreşti, în care literele îngheţate în nea continuau să strălucească sub razele reci ale soarelui singur, în timp ce toată lumea, întinerită de copilăreala noastră, de înţelesul descoperit al exclamaţiei din troiene, se saluta cu vorbele noastre devenite urare, îndemn, elan purificator, strigăt de luptă împotriva singurătăţii. Sute şi sute de tineri vor fi îmbătrânit de atunci, păstrând printre amintirile studenţiei lor semnul acela de mirare îndrăgostită în universul acoperit de nea; zeci şi zeci de scriitori se vor fi întors în ţările lor din acea iarnă americană cu cele două cuvinte româneşti desenate în zăpada nostalgiei. Îmi amintesc şi azi — e destul să se aştearnă omătul ca să îmi amintesc — mândria noastră de atunci, patriotica noastră mândrie, comică puţin, dar nu mai puţin emoţionantă, în faţa răspândirii magicelor vocabule, în faţa revelaţiei că totu-i iubire.

CUPRINS

DESPRE TINEREŢE

Oare câţi ani am avut când am început să vreau să fiu tânără? Douăzeci si cinci? Treizeci ? Nu, n-am greşit formularea întrebării, oricât ar părea de insolită. A existat în mod evident un moment din care dorinţa de a părea mai matură a început să se estompeze, să dispară, lăsând locul, treptat, celeilalte dorinţe, de sens contrar. Dar când se plasează în amintirea vârstelor mele obiective acest moment ? Ţin foarte bine minte lungul, nesfârşitul timp în care aşteptam cu nerăbdare, cu exasperare, să cresc, să pun de acord înfăţişarea şi etatea mea reală, cu vârsta sufletului şi a minţii : să aduc la un numitor comun al armoniei interioare evidenta precocitate intelectuală şi arierarea oaselor, care se lungeau fără a se hotărî asupra dimensiunilor definitive, rămânerea în urmă a muşchilor, neînstare încă să rotunjească forme.

Ţin foarte bine minte lungul timp în care, când eram întrebată câţi ani am, adăugam fără nici o ezitare unităţi mincinoase de vreme, menite să-mi definească un statut nu numai de independenţă, ci şi de respect. Dar nu-mi mai amintesc clipa exactă când această nerăbdare a luat sfârşit, ca o fugă ajunsă la potou şi mulţumită de timpul realizat. A urmat — asta ştiu — un răstimp de indiferenţă faţă de propria-mi vârstă, semn că nu mai aveam nici un fel de probleme cu numărul anilor, devenit deodată fără importanţă, ceva asemănător indiferenţei faţă de propriul trup atunci când e perfect sănătos şi nu ridică nici un fel de pretenţii. A fost perioada lungă a acelor ani în care eram mereu cea mai tânără dintre cei asemenea mie, în care

ordinea cronologică mă aşeza mereu pe ultimul loc. Iar acest fenomen, concretizat într-un fel de mirare omagială care mă înconjura continuu, abia dacă îl receptam, considerându-l firesc, obişnuit, aproape obligatoriu şi poate etern.

Răspunsul întrebării de la început cred că aici trebuie să-l plasez, la sfârşitul acelei perioade care nu dăduse pe parcurs nici un semn că ar avea un sfârşit. Pur şi simplu am descoperit la un moment dat (să fi avut douăzeci şi cinci de ani, sau poate treizeci ?) că nimeni nu se mai miră de raportul dintre vârsta şi paginile mele, că tinereţea mea reală, obositoare chiar, nu mai uimeşte pe nimeni. Atunci a fost momentul, aceea a fost clipa din care am început să consider tinereţea nu ca pe un drept lipsit de importanţă, care mi se cuvine, ci ca pe un dar de care trebuie să fiu mândră si pe care trebuie să-l merit. De atunci am început să vreau să fiu tânără şi, într-un anumit sens, de atunci am început să şi fiu ; de atunci, din clipa în care am devenit conştientă, de tinereţe, din clipa în care i-am înţeles importanţă. Nu cred că exagerez făcând această oarecum extravagantă afirmaţie. Sunt dintotdeauna convinsă că lucrurile nu există decât în măsura în care le credem şi nu ne îndoim de ele : de unde ar rezulta că unei tinereţi fără bătrâneţe nu i-ar lipsi, ca să fie posibilă, decât propriul fanatism.

INSCRIPŢIE PE O GRAMADĂ DE CIOBURI

Nu-mi place să trăiesc între lucruri scumpe, valoarea materială a obiectelor mă înspăimântă. Ideea că n-am voie să scap din mână paharul, că ar fi o nenorocire să ciobesc farfurioara, că e de neiertat să pătez covorul o consider un atentat la libertatea mea nu numai de mişcare, ci şi de gândire. Faptul de a purta o podoabă pe care nu trebuie să o pierd, de a avea o haină de care trebuie să am grijă, de a stăpâni ceva ce mi-ar putea fi furat mi se pare intolerabil. Pentru că orice dependenţă de materie mi se pare de nesuportat, pentru că orice posesie este o dependenţă.

Îmi dau seama că ceea ce spun îmi poate atrage dispreţul unei întregi categorii de fini degustători ai frumuseţilor şi bunurilor lumii. Am auzit şi am citit de atâtea ori că, băut dintr-o cupă de cristal, vinul este altfel, încât îmi dau seama că e descalificant să mărturiseşti că de teama de a nu depinde de cupă poţi să renunţi şi la vin. Cu atât mai mult cu cât spaima de valoare devine implicit şi spaima de frumuseţe, frumuseţea însăşi fiind, din cele mai vechi timpuri, convertibilă în valoare materială. Şi totuşi, nimic nu mi se pare mai firesc. Ofensiva lucrurilor este atât de puternică si de violentă, încât nici o precauţie nu mi se pare exagerată pentru a rămâne dincolo de graniţele stăpânirii lor. Ceea ce poate fi considerat o lipsă de gust este astfel numai o intransigenţă puţin fanatică, ceea ce poate semăna unei exagerate simplităţi este, dimpotrivă, complicaţia unui spirit încăpăţânat şi neliniştit de fragilitatea libertăţii sale.

Admir inestimabilele obiecte frumoase, în muzee, fără cea mai mică dorinţă de a le stăpâni, de a le avea, de a fi ale mele, fără nici o tentativă de a stabili între ele şi mine o altă legătură decât cea a privirii scurte şi admirative în treacăt. Mă mulţumesc cu ulcele de pământ care se sparg uşor si fără regrete, port podoabe pe care le rătăcesc şi le uit, trec printre lucruri, care nu au asupra mea nici un drept şi nici o legătură, cu singura grijă de a nu avea de pierdut decât lanţurile, cu singura obsesie că se pierd cu atât mai greu cu cât sunt mai scumpe. Şi arunc la gunoi făraşul cu cioburile care au prilejuit aceste gânduri, cu sentimentul încurajator că am mai sfărâmat o verigă...

PE MALUL DELIRULUI

Roma acelor zile de sfârşit de primăvară nehotărâtă, spălată zilnic de ploi matinale şi ştearsă de amieze mai puţin tinere decât ar fi trebuit ; Roma acelor zile pe care le cutreieram descoperind că singurătatea nu e o senzaţie sau o stare, ci o substanţă fizică, o substanţă care îşi poate schimba starea de agregare după locul în care se află (gazoasă, aproape invizibilă, dar nu şi inexistentă, acasă ; lichidă, transparentă, făcând dulci şi muzicale valuri pe străzile cetăţilor latine ; sau solidă, abia lăsându-se despicată. ca o piatră sau ca un lemn, în mediul anglo-saxon) ; Roma, ale cărei frumuseţi abia dacă reuşeau să aline durerea pe care tot ele o năşteau prin exces; Roma acelor zile de hoinăreli solitare şi filosofice era plină de afişe, anunţuri, banderole late, legate de-a curmezişul străzilor, asemenea lozincilor, care anunţau deschiderea la Palazzo Quirinale a unei expoziţii a instrumentelor de tortură de-a lungul veacurilor. Trebuie să-ţi imaginezi exact atmosfera destinsă, de libertate aproape excesivă şi de abandon aproape amoros, a acelor zile şi a acelor străzi romane, pentru a înţelege impactul cu adevărat senzaţional pe care îl putea produce ideea de muzeu expunând fără complezenţă însuşi sufletul omenesc.

M-am lăsat convinsă uşor. Cruzimea, dincolo de oroarea pe care mi-o produce (o oroare fizică, desigur, dar, mai ales, o oroare intelectuală, ca în faţa unor forme, de o demenţială concreteţe, ale absurdului), m-a fascinat numai în măsura în care era colectivă şi legală, privită ca firească.

Un sadic, pe care toată lumea îl consideră un caz clinic, nu mă

interesează, oricât de senzaţionale ar fi cotele pe care le atinge în escaladarea monstruosului; ceea ce mă fascinează este anomalia considerată normală: uluirea mea apare din momentul în care descopăr lipsa de uimire a celorlalţi. Dacă expoziţia, anunţată de banderolele colorate fluturând de-a curmezişul străzilor Romei, ar fi strâns la un loc instrumente de tortură inventate de-a lungul secolelor de criminali şi sadici celebri, internaţi în ospicii sau condamnaţi de tribunale pentru sceleratele lor invenţii, ea n-ar fi avut de ce să mă intereseze. Dar nu, instrumentele de tortură adunate in sălile şi curţile palatului Quirinale fuseseră inventate din ordinul şi în folosul unor instituţii şi al unor state respectabile (respectabilitate sprijinită, în mare măsură, tocmai pe aceste înspăimântătoare invenţii). Inchiziţia, ducatele italiene, republica florentină, principatele germane, revoluţia franceză, imperiul austriac erau prestigioasele denumiri ale autorilor acelor maşini de produs suferinţă, maşini de pedepsit şi de înfrânt voinţe, maşini de abjurat (fierul acela pe care nici diavolul nu l-ar mai fi putut perfecţiona, fixat între maxilar şi claviculă şi lăsând gurii acuzatului numai posibilitatea de a-şi infirma ideile, silabisind abjuro!). Simpla lor înşirare creează impresia unui delir triumfător asupra ultimelor fărâme împrăştiate ale raţiunii universale: cnutul de cânepă muiată în sare şi sulf, care topea carnea, plămânii şi ficatul; cleşti pentru smulgerea cărnii ; menghine pentru sfărâmatul gleznelor şi al degetelor ; “Fecioara de fier din Nurenberg”, un fel de dulap, de forma corpului uman, ale cărui uşi şi pereţi erau prevăzuţi cu ţepi de fier şi care realiza rafinamentul de a ucide lent, în patruzeci şi opt de ore; masca de fier, care se putea strânge până la plesnirea ţestei ; para de fier, care se putea dilata printr-un sistem de sfredele, până la spargerea orificiului în care era introdusă ; flautul de fier care era introdus în gura victimei şi era legat in jurul gâtului sufocând-o treptat, în timp ce degetele îi erau fixate, ca la flautist (dar în meng-

hine) de-a lungul instrumentului ; coroana de fier cu ţepi îndreptaţi spre interiorul creierului ; scheletul de zăbrele suspendat la un colţ de stradă, unde era închis condamnatul viu şi lăsat acolo nu numai până la moarte, ci până când oasele uscate se desprindeau singure unele de altele şi cădeau printre gratii! Şi toate aceste aparate ale nebuniei triumfătoare pretindeau că funcţionează în numele dreptăţii şi adevărului, al credinţei în bine şi al speranţei în viitor. Un viitor în care gâdele a fost înlocuit de doctorul Guillotin, iar cruzimii i s-a adăugat, cu o precaută pudoare, ipocrizia. "Torturile modrne — afirmă concluziile expoziţiei romane — au ca semn distinctiv grija de a nu lăsa urme." Dovadă că absurdul nu e totuna cu lipsa de logică.

De altfel, imperturbabile, contemporane cu tot ce fusese şi cu tot ce va fi, gardeniile şi azaleele oraşului etern continuau să înflorească pe malul delirului.

ABSENŢA FORMEI

Mult înainte de a cunoaşte sumara formulă călinesciană referitoare la poezie — sentiment sterilizat de tehnică — am simţit ca pe o fatalitate contradicţia dintre sufletul şi înfăţişarea unei poezii, am simţit, mai precis, nevoia ca înfăţişarea unei poezii să fie cât mai puţin epatantă, cât mai nesclipitoare şi mai lipsită de podoabe, pentru a nu distrage atenţia de la ceea ce ea îmbracă numai, de la ceea ce — în mod fatal şi atât de adesea dezastruos — nu poate exista în afara materiei care se numeşte cuvânt. Din păcate, ştiu poeme asemenea acelor medievale veşminte păstrate în muzee, atât de bogat împodobite încât stau singure în picioare, existând orgolioase în sine, fără nevoia de a îmbrăca un trup viu, şi mi-a fost întotdeauna teamă de tendinţa şi puterea formei de a se substitui fondului, de a profita de fatalitatea potrivit căreia acesta nu poate exista in afara ei. De la această intuire a dilemei în care poezia are de ales între a nu exista sau a exista trădată de cuvânt, de la această asimilare a actului de creaţie cu presimţirea unei nenorociri, am ajuns cu vremea la înţelegerea poeziei ca un continuu şi riscant efort de renunţare la formă, de diminuare a ei până la punctul primejdios în care pot să stea in cumpănă gândul spus şi cel nespus, importantă a devenit astfel nu spunerea, ci sugerarea, determinant a devenit raportul dintre ceea ce se înţelege şi ceea ce se exprimă. Să exprimi puţin, pentru a sugera enorm ; să spui şi mai puţin, pentru a sugera şi mai mult ; să nu mai spui nimic pentru a subînţelege totul — iată treptele unei apoteoze pe cât de ideale, pe atât de imposibile.

A prefera poeziei tăcerea — care o cuprinde în sine aşa cum albul cuprinde în sine toate culorile — este în acelaşi timp logic si aberant: logic, pentru că se vorbeşte atât de mult, încât rostul poeziei a devenit acela de a restabili tăcerea; aberant, întrucât cine ar mai fi în stare atunci să deosebească tăcerea de linişte?! A prefera poeziei tăcerea — preferinţă îmbogăţită de sentimentul imposibilităţii ei — înseamnă a accepta definiţia potrivit căreia capodopera nu este o chestiune de formă, ci de absenţă a formei. În felul acesta, aproape sinucigaş, îmi permit să nutresc enorma iluzie de a mă sustrage definiţiei călinesciene. Am visat întotdeauna o poezie simplă, eliptică, aproape schematică, având farmecul desenelor făcute de copii în faţa cărora nu eşti niciodată sigur dacă nu cumva schema este chiar esenţa.

CULEGĂTORUL DE CIUPERCI

Ca şi oamenii, ciupercile se deosebesc foarte greu între ele şi este o adevărată artă (artă, nu ştiinţă, pentru că regulile sunt în continuă fluctuaţie şi legile schimbătoare după imponderabile şi capricioase caracteristici ale văzduhului) să le poţi distinge pe cele bune de cele rele.

Înaintezi prin pădurea de foioase, prin liniştea aceea verde şi brună care este formată — aşa cum pe discul lui Newton albul este format din suma tuturor culorilor — din contopirea a infinit de multe şi de neînsemnate sunete (foşnete, fâşâituri, ciripiri, bătăi de aripi, zbateri de frunze, trosnete de crengi, picurări de seve, clipociri de ape, furişări de blănuri, târâiri de solzi) dând la un loc acea senzaţie de pace şi singurătate ce îndrăzneşte să definească fericirea. Înaintezi prin aerul umed şi bun conducător de senzaţie prin verde şi brun senzual, şi deodată zăreşti o licărire albă, păstoasă. “O ciupercă!” exclami (Diogene exclama “un om!”) şi te repezi înspre ea.

De aici începe întrebarea. Ea nu se pune, ca în cazul florilor, în celebrii termeni, neogreceşti, ai lui Ienăchiţă Văcărescu (“S-o iau, se strică, s-o las...” etc.), ci infinit mai tranşant şi mai insolubil. Este rea sau bună? Este otrăvitoare sau comestibilă? Pentru că, iată, acesta era adevărul spus până la capăt, al cărui maniheism mă jenam să-l rostesc în întregime: ciupercile nu se împart în rele şi bune, ci — mult mai limpede, mai neufemistic, mai explicit — în otrăvitoare şi comestibile. Cum să le deosebeşti? Cum să le distingi? Cum să nu te înşeli? Există atlase şi enciclopedii, dicţionare şi ghiduri, dar ilustraţiile şi explicaţiile teoretice sunt atât de schematice pe lângă infinita di-

versitate a vieţii ! În natură, esenţele se ames-tecă, se împletesc, se prefac, încât nu poţi fi niciodată sigur pe care trebuie s-o înconjori, să n-o atingi (lăsând-o astfel, nestânjenită, să se înmulţească şi să umple pământul) şi pe care o poţi culege cu încredere şi devora cu nesaţ (stârpind-o — inconştientă şi ironică recunoştinţă! — astfel). Oroarea acestei selecţii, care cu o clipă înainte nu părea decât idilică şi incertă, apare numai în momentul în care ai altruismul sau perversitatea să-ţi imaginezi un enorm culegător înaintând printr-o cosmică pădure şi aplecându-se dubitativ asupra ta, potrivit universalei legi după care ceea ce e bun se mănâncă, iar ceea ce e otrăvitor nu se atinge.

Să fie moralizatoare această istorioară ? Să fi scris eu — spre bucuria celor ce mă suspectează de înclinări mai mult morale decât estetice — o fabulă? Aş fi dispusă să o admit, poate, dacă nu mi-ar fi frig în umbra imensă a culegătorului, şi dacă aş şti cu certitudine ce-ar fi făcut Diogene cu omul căutat, dacă l-ar fi găsit...

PERSEVERENŢĂ

Toate lucrurile vor să persevereze în fiinţa lor, spune Spinoza într-o formulă care sintetizează universalitatea a ceea ce pentru regnul animal a fost numit mai târziu instinct de conservare. Un instinct de conservare al stâncii care se încăpăţânează să fie stâncă, al apei care vrea să rămână apă, al flăcării care se zbate să ardă până la ultima clipire. Atâta doar că, în timp ce pentru lucrurile neînsufleţite această perseverenţă este numai o îndărătnicie a încremenirii, plantele perseverează prin seminţe, animalele prin pui, iar omul a mai adăugat încăpăţânării o treaptă, care uneori se numeşte posteritate, iar alteori viaţă de apoi.

O FORMULĂ

Nu-mi mai amintesc când am auzit prima oară acea expresie căreia aveam să-i atribui cu timpul semnificaţii simbolice şi forţă ofensivă, dar cu siguranţă nu i-am înţeles de la început importanţa şi poate chiar — recent venită în sud şi pradă uşoară a farmecului ludic, după gravitatea morocănoasă şi încrâncenată din care coboram — mi s-a putut părea amuzantă şi nelipsită de o oarecare inteligenţă graţioasă. Expresia — mai mult o formulă, căreia n-am întârziat să-i descopăr virtuţile magice — are o formă simplă şi eliptică, sintetică şi esenţială, formată dintr-un verb care înglobează mişcarea şi două particule modale, dintre care una sugerează, dimpotrivă, starea pe loc, iar cealaltă puterea de a uni nu contează ce, nu contează cu ce rezultate, într-o înţelegere superficială şi paşnică, într-o supravieţuire lipsită de exigenţă şi de încrâncenări. Expresia este: “Merge şi aşa”. Poate fi spusă în cele mai diverse situaţii, de cele mai diverse tipuri umane, sociale, profesionale, intelectuale. O poate spune mecanicul care nu ştie de ce nu funcţionează maşina, dar o porneşte totuşi cu o lovitură de ciocan dată la întâmplare , ţăranul care face zilnic o navetă de cincizeci de kilometri ca să fie portar la oraş ; elevul care învaţă numai cât să promoveze ceasa. Nu cred că există situaţie sau întâmplare în care să nu survină o clipă de uşurinţă, sau de exasperare, sau de şmecherie, sau de dezgust, în care cineva obosit sau numai superficial, să nu poată rosti extraordinara formulă : merge şi aşa ! Extraordinară pentru că asemenea unui *jolly joker* în stare să înlocuiască orice, ea poate ţine locul, cu salvatoare şi criminală nonşalanţă, price-

perii, profesionalismului, rigorii, revoltei, demnităţii, seriozităţii, conştiinţei şi oricăror altor noţiuni infinit mai pline de sens, dar mai greu de susţinut. Neutră şi ubicuă, lipsită de conţinut şi tocmai de aceea interşanjabilă, ea — magica formulă — nu semnifică şi nu adaugă nimic lumii prin care, cu atâta dezinvoltură, trece, nimic altceva decit însăşi acceptarea nimicului, nimic decât o bonomă, aproape veselă, împăcare cu lucrurile lăsate în voia lor entropică şi degradatoare. Dincolo de nimicul acesta împăcat cu lumea, indiferent cum ar fi ea, universul decade şi sufletul îmbătrâneşte, creierul se usucă, apele scad, pământul se răceşte, istoria se închide în sine. Nu mi-e greu să-mi închipui un infern în care suferinţa este o obişnuinţă, umilinţa o constantă, indiferenţa o calitate, cinismul un remediu, prostia un noroc, un înfern pe poarta căruia să stea scris cu majuscule fericite : “Merge şi aşa”.

GLOSĂ LA O PLOAIE ENGLEZĂ

Expresia “ploaia a început pe neaşteptate” pare inventată anume pentru ploaia engleză şi, totuşi, câtă neadecvare, câtă aproximaţie, ce lipsă de nuanţe în aplombul ei lipsit de adevărate determinări! Ce poate să însemne “pe neaşteptate” pe lângă felul brusc şi în acelaşi timp insesizabil în care, de la o secundă la alta, starea de agregare a văzduhului se schimbă fără a avea conştiinţa acestei schimbări şi fără a păstra memoria, oricât de subconştientă, a ceea ce fusese cu numai o secundă înainte. De la o clipă la alta spaţiul dintre acoperişuri şi cer, care fusese de aer, devine de apă şi ar fi capabil — dacă ai face gafa să îl întrebi asupra cauzelor şi naturii acestei transformări — să se mire şi să susţină că nu fusese niciodată altfel.

În Europa sau în America, în Asia sau în Australia o ploaie este o schimbare de umoare a naturii, premearsă — oricât de grăbită ar sosi — de întunecări, pale de vânt, picuri răzleţi, zăpuşeli, aripi de răcoare anunţată cu câteva minute sau câteva ore înainte de semne cereşti şi simptome reumatice, asemenea unui musafir care îşi anunţă apropierea prin presentimente, telefoane, claxoane, sonerii. Dar în Anglia ploaia nu este un musafir, ea vine la ea acasă, fără a se simţi obligată să-şi prevină slujitorii asupra orei sosirii şi fără a-şi face reproşuri că nu le-a oferit măcar preavizul necesar deschiderii umbrelei ; nişte adevăraţi englezi ar trebui să stea cu umbrelele veşnic deschise. De altfel nimănui nu-i dă prin minte să-i reproşeze ceva. Mi-ar părea foarte rău dacă aceste rânduri, chiar, ar fi înterpretate ca un reproş. Intenţia mea este mai curând elogioasă şi nu m-aş mira

ca, începută printr-o uimire, pagina aceasta să se încheie printr-un omagiu. Pentru că, dincolo de aerul ei de ingenuitate puţin arogantă şi de eternitate mereu proaspătă, ceea ce te fascinează în ploaia engleză este evidentul ei caracter magic.

Cum aş putea să explic această impresie? Faţă de alte ploi, apăsătoare, coborând cerul până la pământ şi făcându-l să se deşire în crengi, izolându-ne unii de alţii, ca să ne întristeze pe fiecare în parte, ploaia engleză are în sine ceva prietenesc şi unificator, o calitate greu de definit, dar capabilă să uşureze, nu să apese sufletul, aşa cum o solidarizare, chiar în suferinţă, te întăreşte şi îţi dă un fel de plăcută exaltare. Există in ploaia engleză ceva asemănător umorului englez, o surdină luminoasă, o reţinere agreabilă, o veselie inteligentă, ceva ce nu te va face niciodată să râzi cu hohote, dar în faţa căreia nu te vei putea împiedica să zâmbeşti. De altfel, chiar pare să existe o veselie în felul degajat, lipsit de crispare în care ploaia este acceptată de toată lumea, aşa cum se acceptă şi se iubeşte un element al peisajului. Un peisaj ciudat de curat, aproape strălucitor. Pentru că printre elementele ce deosebesc ploaia engleză de alte ploi este şi caracterul ei intens purificator. Sunt ploi pe care le asociezi cu noroiul, sunt ploi care, atingându-te, ai senzaţia că lasă pe tine dâre de murdărie şi de vopsea ; dimpotrivă, ploaia engleză este asemenea unei cosmice, elegante curăţătorii din întreprinderea căreia acoperişurile ies scânteietoare, asfaltul luceşte de-ţi ia ochii, vitrinele devin asemenea oglinzilor, iar oamenii au aerul că au fost spălaţi şi şterşi bine până au început a străluci. Cât despre iarbă — marea, extraordinara beneficiară a acestui umor meteorologic — ea este mereu verde, sclipitoare, vie, ea nu se usucă niciodată, spre bucuria ochilor noştri obosiţi, a oilor cu lână în carouri şi a metaforelor eternităţii.

GENIUL DE A FI

Ideea că prima copilărie este zona eminamente fericită a vieţii, perioada nu numai lipsită de griji, dar şi nesuferitoare, euforică, paradisiacă, mi s-a părut întotdeauna:— şi cu cât mă aflam mai aproape de copilărie, cu atât sentimentul meu era mai plin de revoltă şi de violenţă absolut falsă, mincinoasă, mistificatoare. Nu ştiam dacă trebuie să-i acuz pe cei vârstnici de necinste sau numai de neştiinţă, dar ah, cât mai puteam să protestez în interiorul meu de copil aflat în cursul escaladării celor şapte ani de acasă, când auzeam vreun adult spunând, cu acel indigest amestec de invidie şi de dispreţ pe care l-am mai intâlnit adesea la cei ce se considerau mai maturi decât mine : “Ce ştie ea? Ea e fericită!”. Ei bine, nu eram fericită. Sau cel puţin nu în sensul în care era în stare să înţeleagă această magică noţiune platitudinea unui adult.

Fericirea copilăriei, cred eu, vine nu din lipsa necazurilor — existente şi chiar exacerbate de sensibilitatea acută a vârstei până la rangul de nenorociri — ci din prospeţimea simţurilor şi din extraordinarul talent de a trăi pe care cei mici îl au, pentru a-l pierde apoi într-o numărătoare inversă eşalonată de-a lungul întregii existenţe.

Spaimele copilăriei nu sunt mai mici decât cele ale maturităţii, suferinţele celor mici sunt proporţional mai sfâşietoare decât cele ale adulţilor, dezastrele — chiar dacă mai repede uitate — sunt mai intense la cinci decât la cincizeci de ani. Ceea ce le contrabalansează însă, până la punctul de a le pune sub semnul întrebării, ceea ce dă naştere, o dată timpul trecut, mirajului de neşters al copilăriei

este capacitatea ei de a înregistra fiecare acuzaţie, fiecare imagine, fiecare sentiment cu strălucirea de la facerea lumii, capacitatea de a descoperi asociaţii fragede între lucruri şi de a realiza între fapte şi imagini legături epatante pe care ochiul miop al adultului nu le sesizează, dar în faţa cărora, o dată descoperite, rămâne uimit ca în faţa unor dovezi de geniu. Îmi vin în minte câteva asemenea dovezi pline de haz şi de intuiţie, pe care le spicuiesc la întâmplare dintr-o îndelungată atenţie, aplecată, cu admiraţie şi intimidare, asupra transparenţei, magicei sfere a spiritului copilăresc. Nu cred să fi admirat vreodată metafora celebră a vreunui mare poet mai mult decât formula acelui băieţel care, întrebat cum i se pare sifonul din care băuse pentru prima oară, mi-a răspuns că are gust de picior amorţit. Sau uimirea, de o nemărginită ingenuitate, a altuia când, arătându-i-se hotelul Intercontinental, a căutat plin de nedumerire în jur şi a întrebat unde este *marea lui,* pentru că noţiunea de hotel i se asocia fatal noţiunii de mare. Sau deducţia fetiţei care spunea ea singură, şi împotriva întregii lumi, *esc* în loc de *sunt* (asemenea bătrânilor din satele izolate ale Mărginimii Sibiului), refăcând pe cont propriu, raţional şi firesc, istoria limbii pe care abia începea să o silabisească. Această elasticitate a viziunii, mai logică şi mai plină da concreteţe, această privire plină de o scânteietoare atenţie, această prezenţă totală într-o clipă şi într-un loc dat fac din copilărie tărâmul fericit pe care îl visăm apoi tot restul vieţii; fericit nu pentru că este lipsit de durere, ci pentru că asupra oricărei dureri precumpăneşte geniul de a fi.

COMPENSAŢIE

“Oricât ar părea de paradoxal, sunt convinsă că oamenii urâţi sunt mai fericiţi decât cei frumoşi — îmi spunea într-o zi o actriţă, celebră pentru frumuseţea ei. Mie frumuseţea nu mi-a adus decât necazuri”.

Am fost tentată în primul moment să protestez, contrazicând ceea ce putea părea un răsfăţ şi chiar o sfidare a norocului. M-am oprit însă înainte de a începe. Frumuseţea, care făcea bucuria nenumăraţilor spectatori, nu fusese, ce-i drept, decât o piedică a destinului ei artistic, frânat mereu de prejudecata că dincolo de strălucirea înfăţişării nu mai poate fi nimic, în timp ce altora li se discuta înzestrarea şi expresivitatea, succesul său părea de la sine înţeles şi cauzele indiscutabile. A fost nevoie să treacă timpul şi frumuseţea ei să se îmblânzească sub patina plină de cruzime şi nobleţe a anilor, pentru ca ceilalţi să reuşească să zărească şi marele ei talent, şi profunzimea sensibilităţii sale. Dar chiar dincolo de propria sa devenire, remarca prietenei mele se dovedea, la o mai atentă observare, încărcată de un mai general adevăr. Cei lipsiţi de frumuseţea trăsăturilor trec prin lume nepriviţi de ceilalţi şi fără dorinţa de a se privi ei înşişi, iar acest anonimat natural îi investeşte cu o libertate a mişcărilor demnă de invidie. În timp ce frumosul este mereu robul propriei sale imagini căutate narcisiac în ferestrele, lacurile şi oglinzile din drum, cel lipsit de acest discutabil noroc se detaşează de înfăţişarea sa care, netrezind interesul celorlalţi, îi devine lui însuşi cu timpul indiferentă. O mare energie sufletească menită să se piardă în întâmplările declanşate de apropierea trecătoarei perfecţiuni poate fi canalizată

astfel spre scopuri mai perene şi o superioară libertate interioară se naşte în lipsa supravegherii pline de admiraţie şi de invidie a celorlalţi.

Toate aceste consideraţii — care ar putea fi (şi vor fi, cu siguranţă) contestate de nenumăraţi urâţi sau frumoşi care au simţit altfel decât mine cele două, atât de relative, noţiuni — devin mult mai pline de siguranţă atunci când mă gândesc la reacţiile în faţa îmbătrânirii. În timp ce pentru chipul frumos apariţia primelor riduri înseamnă tulburarea însăşi a echilibrului lumii, punerea sub semnul îndoielii a legilor universale, schimbarea catastrofală a raporturilor umane, pe un obraz banal un rid poate să fie o subliniere, o expresie, o înnobilare şi, în orice caz, importanţa lui nu poate fi prea mare, din moment ce importanţa acordată feţei înaintea apariţiei lui nu era deosebită. Iar această esenţială deosebire de poziţie în raport cu trecerea timpului dă naştere, în cazul celor dintâi, unei tensiuni şi unei încrâncenări discordante şi rele, pe când, în cazul celorlalţi, unui calm luminos în care interferenţa seamănă cu împăcarea. Cei mai mulţi tineri frumoşi devin astfel bătrâni urâţi, în timp ce lipsiţii de strălucire de-a lungul unor întregi vieţi se îmbogăţesc cu acea lumină şi pace care aureolează fruntea bătrânilor frumoşi. Ceea ce pare un paradox este, după cum se vede, numai o logică transformare, iar ceea ce era considerat un nenoroc se dovedeşte numai o compensaţie. De unde rezultă că totul se plăteşte, chiar şi frumuseţea.

INCREDIBIL, DAR ADEVĂRAT

Iată o poveste care ar putea figura cu cinste la rubricile de curiozităţi ("incredibil, dar adevărat") ale unei publicaţii de consum:

Appius Claudius, senator al republicii romane, ura din toata inima litera Z. Om de acţiune, el nu înţelege să-şi înăbuşe sentimentele, drept care propune senatului roman excluderea susnumitei litere din alfabetul latin, sub pretextul că rostirea ei obligă faţa omenească la o grimasă asemănătoare morţii. În urma dezbaterilor, senatul, ca orice instituţie democratică, alege o soluţie de compromis : fără a da întru totul câştig de cauză reclamantului, i se accepta totuşi, se pare, argumentaţia, din moment ce se hotărăşte mutarea literei Z — care ocupa până atunci, ca şi la greci, locul 6 — la sfârşitul alfabetului. Riguros istorică, această istorioară trăsnită m-a făcut să râd destul de strâmb şi sa prind dragoste bruscă pentru litera împotriva căreia s-au luat măsuri administrative.

SCENĂ DE DANS

Contemplam o pereche de tineri dansând. De fapt, la început nu fusese decât o privire scurtă, informativă, asupra unui spaţiu şi a unei acţiuni din care mi-ar fi plăcut să fac parte, o primă mişcare a ritmului în care aş fi vrut să intru. Văzând însă, curiozitatea a devenit mai puternică decât adeziunea şi nevoia de a înţelege mai imperativă decât dorinţa de a dansa. Elanul privirii s-a tocit în reticenţa contemplaţiei:Erau un băiat şi o fată de vreo cincisprezece ani sau, cel puţin, cu trupurile arătând ca şi cum ar fi avut această vârstă, pentru că feţele, perfect nemişcate, nu exprimau nimic, nici măcar numărul anilor. Erau amândoi înalţi, longilini, şi, cum stăteau în picioare alături, duceau gândul la două tulpini paralele mişcându-se abia observabil în aer. Dar nu, comparaţia nu e bună, pentru că niciodată o plantă nu s-a putut clătina cu atâta nepăsare faţă de sine şi faţă de ceilalţi, niciodată o plantă n-a putut rodi cu atâta indiferenţă. Şi nici verbul *a rodi* nu e bun, pentru că orice rod presupune o iniţiativă şi un efort, cristalizarea unei afinităţi, în timp ce tinerii din faţa mea îşi erau violent străini unul altuia. Se clătinau abia, depărtaţi între ei, cu mâinile moi atârnându-le fară putere din umeri, cu picioarele nedeslipite din podea, cu ochii plecaţi nu din intenţia de a privi ceva, ci pur şi simplu pentru că ridicarea pupilelor inerte ar fi presupus o strădanie pe care nici nu se simţeau în stare s-o facă, nici nu o credeau necesară. O diminuare a energiei vitale, sau numai o lene adâncă şi rece, fără nici o adiere de gând, de senzaţie sau de senti-

ment, le întindea mişcările *au ralenti*, pulverizându-le prin rarefiere. Dacă ar fi exprimat cel mai mic sens, feţele lor perfect imobile ar fi putut semăna unor măşti, dar aşa ele puteau fi considerate cel mult vizierele coborâte ale unor armuri menite să apere de imixtiuni şi interpretări singurătatea. Pentru că singurătatea era singura realitate pe care eram în stare s-o bănuiesc în spatele scenei contemplate. Dar bănuiala mea nu mă apropia de înţelegere. Singurătatea descoperită nu semăna cu nici una dintre singurătăţile pe care le mai văzusem sau simţisem eu : nu era nici tristă, nici arogantă, nici jalnică, nici exasperată, nici neagră, nici sălbatecă, nici calmantă ; era o singurătate amorfă, incoloră, indiferentă sieşi, dacă indiferenţa nu este şi ea ceva prea intens pentru golul afectiv de care începea să mi se facă frică.

"Privesc doi tineri, care dansează", mi-am spus, încercând astfel să readuc lucrurile într-un făgaş banal, dar enunţul alb s-a dovedit şi mai nepotrivit cu realitatea pe care pretindea s-o numească, reuşind doar să o scoată în relief, absurdă şi fără acoperire. Cuvântul *dans* a declanşat în mintea mea derularea unui film frenetic care începea cu dansul menadelor pe Parnas cu dezlănţuirea până la pierderea conştiinţei, prin împreunarea cu zeul, şi continua cu acele nebunii săltăreţe bântuind Europa medievală, când populaţii întregi dansau până cădeau jos, si cei căzuţi erau călcaţi în picioare de cei ce mai puteau să danseze ; filmul se prelungea cu dansurile rituale ale indienilor americani, cu dansurile sfinte ale slujitorilor lui Şiva, cu dansurile vrăjitoreşti ale căluşarilor şi paparudelor, cu graţia menuetelor, ameţeala valsurilor, senzualitatea tangourilor, vitalitatea rumbei, dezlănţuirea jazzului. Dar orice ar fi fost — substitut de rugăciune sau de descântec, îngânare de luptă sau de îmbrăţişare, artă sau performanţă atletică — dansul din filmul meu descărca o suprasarcină

emoţională, o aglomerare de sentimente, o încordare senzuală. Era o dovadă de viaţă, o încercare de fericire, un elan pasional, un gest de iubire. Apoi filmul s-a rupt şi eu am continuat să privesc numai perechea de tineri apatici, absenţi, în jurul cărora universul ameninţa să explodeze, fară a reuşi să le smulgă un gest sau o privire din care să se poată deduce dacă sfârşitul lumii le este de neînţeles sau pur şi simplu indiferent.

FRAGMENTE

154. În faţa ferestrei mele, pe portativul sârmelor electrice, rândunelele se agită ca nişte note muzicale ce nu s-au hotărât încă asupra melodiei pe care trebuie s-o formeze. Dincolo de metafora grafică, se ghiceşte în agitaţia lor o nelinişte şi în neliniştea lor un plan. Se pregătesc de plecare. Dar ce pot să discute, oare, cu atâta pasiune, ce probleme noi să se ridice în calea călătoriei lor programate de milenii şi aprobate de legile geneticii ?

155. Între pasiune şi suferinţă asemănarea este atât de mare încât, de-a lungul timpului, oamenii au ajuns să le confunde şi să le boteze cu acelaşi cuvânt : patimă, a pătimi. O ironie filologică.

156. Trestia care gândeşte este, în acelaşi timp, trestia care se pleacă şi se îndoaie tocmai ca rod al gândirii ei.

157. Din cea mai fragedă copilărie am fost învăţată că un om binecrescut trebuie să arate în afară o constantă bunăvoinţă, linişte şi atenţie, indiferent ce cataclisme, răsuciri şi turmentări s-ar petrece în adâncul lui. Şi, deşi nu am fost niciodată în stare să uit, să ignor această lege de fier a civilizaţiei, am regretat mereu energia consumată pentru respectarea ei. Cât timp şi câtă forţă sufletească pentru a nu se vedea că sunt un spirit ciudat sau, chiar, pentru a nu se vedea că sunt !

158. În acel cimitir de sat din preajma Bucureştilor, în mod neobişnuit de frecvent, fotografiile de familie de pe morminte erau compuse din portrete de femei bătrâne si bărbaţi tineri (asemenea unor mame cu fiii lor mari), reprezentând de fapt soţi, morţi de tineri, şi soţii care le-au supravieţuit cu decenii. Atunci când se apropie ele însele de moarte, văduvele se îngrijesc de construirea criptei şi compun acele desperecheate portrete de nuntă mioritică, formată din oameni care au fost egali cândva, în timp, dar între care inegalitatea în faţa morţii a instituit alte raporturi de eternitate decât cele care existaseră în realitatea dispărută de mult.

159. Tainele mării nu se dezleagă pe mal.

160. Atât de mult timp imaginea "femeii de treizeci de ani" a fost ceva incompatibil cu mine, de neatins şi de nedorit, încât chiar şi acum, când ştiu că am depăşit pragul acela, ideea că — văzându-mă — cineva ar putea spune : "O femeie de treizeci de ani" mi se pare intolerabilă. O dovadă de cât de năstruşnică poate să fie aritmetica.

161. Geometria diversă — în stare să mă calmeze până şi în amintire — a şirelor de paie : din baloturi pătrate, ca nişte pietre romane, sau aşezate cu furca, blânde, conice şi tradiţionale, sau prelungi, ca nişte aglomerări, gata să se prăvale, de plapume...

162. În faţa mea, în autobuz, doi bărbaţi îşi descriu cu mândrie proaspetele cavouri : "— I-am făcut şi felinare de fier forjat de o parte şi alta, numai instalaţia electrică m-a costat două mii", se laudă primul. "— Al meu are patru trepte şi-o bancă, totul în beton, cincizeci de saci de ciment bătuţi pe muchie", nu se lasă celălalt. Îi

ascult şi mi s-ar părea groteşti, dacă nu mi-ar da prin minte, amuzată, că aşa gândeau, probabil, si faraonii.

163. O stare de dincolo de atenţie, pe care o încerc de câte ori mi se uită cineva prea fix în ochi vrând să mă convingă neapărat de ceva: dintr-un paradoxal, gratuit spirit de contradicţie, ochii mei obligaţi să nu dea nici un semn de distragere se transformă într-un fel de paravan, platoşă a spiritului divagant, iar urechile încetează să mai înregistreze.

164. Acea iubire fierbinte ce-mi aduce în minte imaginea unei lumânări de ceară topindu-se încet şi atât de dulce, încât topirea ei blândă pare a fi mai importantă chiar decât flacăra luminoasă care o produce şi pe care o produce...

165. Am primit de la viaţă atâtea daruri, încât nu mi-am permis niciodată să-i urăsc pe cei ce încearcă să mi le ia; m-am străduit să le interpretez gestul ca pe o încercare de echitate.

166. Sunt clipe în care chiar miezul moale al pietrelor îl simt tresărind şi chircindu-se de durere şi de absurd.

167. Deosebirea dintre a te înspăimânta de pedeapsă sau a fi mândru de ea; a-ţi dori un privilegiu sau a te jena de el ; a fi timorat de o insultă sau a fi liniştit că în sfârşit ţi-a fost adresată...

168. Cum aş putea să uit cercul acela de frunze multicolore, nemaipomenit, de decorative, pe care mi-l aşezam pe pat, împodobindu-l împărăteşte astfel şi împiedicându-mă să mă mai întind pe el în timpul scrisului, obligându-mă să rămân, ca la un instrument de tortură, la masa de scris.

169. Uneori pagina scrisă mi se pare că seamănă unui aparat fotografic cu obiectivul delimitând un câmp prea redus. Aria pe care o văd cu ochiul liber este mult mai largă decât cea pe care pot să o încadrez, în schimb ca intensitate pare a avea peisajul strâns între graniţele limitative ale obiectivului!

170. O întreagă săptămână ca o pată albă pe hartă. N-am făcut nimic. Nici măcar n-am suferit că n-am făcut nimic. Dacă aş fi fost moartă în tot acest timp, aş fi putut avea cel puţin şansa de a cunoaşte ceva din moarte.

171. Pot lucra numai renunţând la lume, nu interzicându-mi-se lumea. Curajul meu are nevoie de acest mic orgoliu ca o mobilă care nu stă dreaptă dacă nu i se pune o pietricică sau un carton îndoit sub un picior.

172. Nu mă visez niciodată veselă, nu pot să-mi imaginez un vis în care râd sau îi aud pe alţii râzând. Îmi rămâne să sper că visul e compensaţie, e complementar vieţii. Dar dacă această continuă suferinţă onirică nu este o dovadă a fericirii din starea de veghe, ci a reluării durerii de acolo! Nu mă exteriorizez, nu-mi exprim nici suferinţa, nici temperamentul, şi atunci ele, oprimate, se exprimă dincolo de cortina de fier a pleoapelor. Şi aş ajunge poate să uit chiar că există, dacă nu ar fi visul care mă ţine în permanenţă în centrul dramei.

173. Nu mai ştiu să mă bucur. Dar dacă n-am ştiut niciodată şi mi-am inventat numai, în trecut sau în viitor, bucuriile ?

174. Ne este uşor să fim alături când suntem veseli. Veselia uni-

formizează, face culorile violente, lipsite de nuanţe, luminoase şi atâta tot. Greu este să fim alături atunci când, în semiobscuritate, culorile se degradează în zeci de nuanţe a căror observare şi înţelegere cere răbdare, îngăduinţă, compasiune, umanitate.

175. O tristeţe care mă imobilizează fizic, mă face să-mi fie greu să mă mişc, să ridic o mână, să merg.

176.O zicală care m-a fascinat întotdeauna, încă de pe atunci când mi se părea misterioasă pentru că nu prea îi înţelegeam termenii, este “Ce ştie ţăranul ce-i şofranul ?”. Desigur, de la început îmi dădeam seama că e vorba de o exprimare a dispreţului faţă de cineva neînstare să se ridice la înălţimea unei anumite noţiuni, dar abia după ce mi s-a spus că şofranul este numai o plantă — colorant vegetal — care se pune în cozonac ca să înlocuiască — biet surogat — galbenul ouălor, am înţeles că ironia aparţinea doar ţăranului şi că sensul ei era unul naturist şi antifalsificator. Iar zicala, bizară ca o îngânare subţire a unei sclifoseli, am reascultat-o cu atenţie şi chiar cu uimire: subtil sarcasm, explodând în trepte şi întors ca un bumerang.

177. Ce straniu mi se pare că — atât de neînarmat — cuvântul *intelectual* a apărut totuşi în secolul trecut, în timpul afacerii Dreyfus, şi că se leagă, deci, nu numai de ideea neacceptării unei nedreptăţi, ci şi de noţiunea de luptă.

178. Nu cred c-aş dori — chiar dacă aşa ceva ar fi, prin absurd, posibil — să văd cum arătau, în prezentul realităţii lor, polisurile greceşti. Gândul că aş vedea minunatele ruine, pe care le contemplu acum prin filtrul sublimat al lacrimii fericite, redevenite edificii intacte, bogat — poate prea bogat — împodobite cu frize sculptate

şi statui colorate pestriţ, având treptele, şi coloanele, şi capitelurile, şi arhitravele vopsite în verde ca iarba şi în albastru ca bolta cerului mă sperie şi mă întoarce cu evlavie spre pietrele de nobleţea osului mort. Preferinţa lipsită de risc şi stilizată de singurătate, la fel de vinovată ca şi convingerea că noaptea, golite de oameni, chiar şi oraşele prezentului sunt frumoase şi pline de sens...

179.În artă, violenţa este adesea în stare să înlocuiacă profunzimea şi chiar să treacă drept ea.

180. Un prieten mi-a reproşat tonul pe care îl folosesc uneori, ton care lui i se pare exasperat, dar de care eu nu-mi dau seama, ba sunt tentată chiar să nu-l recunosc. M-am oprit înspăimântată. Fiecare ducem cu noi prin lume nenumăraţi asemenea parametri, care nouă ne sunt necunoscuţi, dar care pentru ceilalţi sunt poate principala noastră definiţie. Este ca şi cum am avea o parte din corp pe care nu ne-o putem vedea în nici o oglindă şi de a cărei existenţă, în mod firesc, ne îndoim, chiar când ni se vorbeşte de ea. Un element de care noi nici nu suntem conştienţi este pentru ceilalţi noi înşine!

181. După un număr de ani, pe peliculă, toate culorile devin roz, ca şi cum tehnica însăşi ar concura la idealizarea trecutului.

182. Cum Leonardo vedea chipuri în petele de umezeală de pe zid, eu descopăr istorii în arhitectura ierbii pe care cel mai mic vânt o dărâmă şi o construieşte altfel. Dar, oare, dărâmăturile şi reconstruirile, oricât de efemere, nu intră în chiar definiţia înspăimântătoare a noţiunii de istorie ?

183. Bijuterii de “mânecă“ numeau chinezii dinastiei Tang cărţile, care erau mici şi puteau fi ascunse în mâneca hainei, cuprinzând în această simplă metaforă nu numai strălucirea şi valoarea pe care le acordau nestematelor de litere şi hârtie, ci şi înaltul grad de civilizaţie pe care această preţuire îl implica.

184. O amintire: cerul mov, puţin fosforescent, cu linia despărţind marea de cer puţin mai lucioasă încă şi apa lăsând lila-ul să se intensifice spre indigo. Atâta tot, o imagine statică, aproape o pictură, şi certitudinea, absurdă, că trebuie să fi fost foarte fericită privind-o.

185. “Sănătatea e simetrie, boala asimetrie”, considera un celebru medic şi filosof al antichităţii. De aceea, probabil, o dată cu înţelegerea poeziei ca boală s-a pierdut interesul pentru formele prozodice fixe.

186. Sunt într-o asemenea măsură incapabilă să jignesc cu bună ştiinţă pe cineva, încât când mi se întâmplă să fiu eu jignită — cu violenţă, cu voluptatea de a jigni — nu sunt în stare să răspund decât printr-un fel de stupoare. Este ca şi cum aş fi apostrofată într-o limbă cu desăvârşire străină, în care sunt conştientă că nu pot înjgheba un dialog, nu numai pentru că nu reuşesc să formulez replica, ci şi pentru că din tot ce mi se ţipă nu înţeleg decât intoleranţa tonului. De altfel, vocea care mă insultă, scoasă din minţi, îmi produce eroare, repulsie, dar şi o milă care mă dezarmează. Mila, acest dispreţ îndurerat.

187. Femeia bolnavă care, ieşită din spital, se întorcea la ţară făcând autostopul şi vorbea despre mecanismele bolii ei şi despre faptul că va muri peste câteva luni pentru că medicamentele nu-şi mai fac efectul (medicamentele cărora le ştia compoziţia chimică şi

denumirile complicate), cu un fel de orgoliu doct şi puţin afectat, ca şi cum a muri ar fi ceva distins, de bonton, în orice caz ceva ce o ridica deasupra condiţiei ei. Moartea, ca realizare.

188. Moartea unui poet adevărat nu este un sfârşit, este numai o reacţie chimică menită să separe aurul de impurităţi.

189. Am observat că, aproape întotdeauna, în preajma zilei lui Eminescu începe să ningă, ca şi cum între istorie şi forţele pe care ea n-a reuşit niciodată să le stăpânească, ale naturii, s-ar institui tradiţia exprimării în nea a generalului sentiment de răscumpărare prin cântec, ca şi cum natura însăşi, într-un elan tineresc şi purificator, ar face astfel să bată ora albă a poeziei în orologiul timpului bălţat.

190. Îmi amintesc, din muzeele de arheologie, formele neobişnuite, fără număr, ale vaselor de dinainte de apariţia roţii olarului. Tehnica a îngrădit aria fanteziei, perfecţionând numai părticica pe care a reţinut-o din ea.

191. Nu cred că este ceva mai tulburător, mai lipsit de apărare decât proza unui mare poet, acea nevoie şi încăpăţânare de a spune lucruri de nespus, ca o aură care ar încerca să ia forma unei pălării.

192. Există opere care, fără să-ţi placă, îţi impun prin volumul muncii depuse de autor, aşa cum te poate impresiona o broderie migăloasă, chiar dacă, estetic vorbind, rochia brodată te lasă indiferent.

193. Artă a comunicării, reuşind totuşi să păstreze singurătatea intactă, lectura este, asemenea dragostei, paradoxala, victorioasa demonstraţie că unu plus unu nu fac doi, ci tot unu, o entitate supe-

rioară cuprinzând în acelaşi timp comuniunea şi solitudinea, perechea şi unitatea.

194. S-au împlinit o mie nouă sute de ani de la prima atestare documentară a unui om ţinând în mână o carte. Nu un papirus, nu o tăbliţă cerată, nu un pergament, ci o carte cu file legate într-un cotor. Era în luna decembrie a anului 84, iar omul care ţinea în mână un codex (cuprinzând, se pare, texte de Homer sau Virgiliu) se afla la Roma, lângă templul Florei, şi se numea Marţial. De unde rezultă că omenirea a ratat cu seninătate una dintre cele mai extraordinare aniversări ale sale, aceea a apariţiei primului om cu o carte în mână...

195. După numele domnitorilor sunt trecuţi anii între care au domnit, după numele scriitorilor sunt trecuţi anii între care au trăit; de unde rezultă că, dacă primii sunt importanţi prin puterea pe care au avut-o, ceilalţi prin simpla lor existenţă.

196. Protestez ! — vru să strige peştele zbătându-se pe uscat, dar îşi aduse aminte cu uşurare că este mut.

197. La sfârşitul republicii romane se răspândise obiceiul de a lăsa moştenire scriitorilor pe care i-ai admirat sume de bani, pentru a dovedi astfel că în viaţă ai fost prieten cu ei. Un obicei care a făcut din Cicero, de exemplu, un om aproape bogat şi care vorbeşte nu numai despre o înaltă preţuire a scrisului, ci şi despre o ciudată consistenţă a noţiunii de admiraţie.

198. N-o să uit niciodată expresia acelor copii dintr-un sat maramureşean — coconi îmbrăcaţi în opinci, zadii, căciuli, broboade, sumane, ca nişte oameni mari reduşi, cu grijă pentru păstrarea

măiastră a proporţiilor, la dimensiunile unor jucării — expresia feţelor lor îmbujorate de ger, în timp ce colindau “Doamne, Doamne / Dumnezeu pare că doarme / Cu capul pe-o mănăstire / Şi de nime n-are ştire”. O expresie de tristeţe şi înţelepciune, de bătrâneţe fără speranţă, ca şi cum ar fi înţeles cu adevărat, ceea ce spuneau, ca şi când n-ar fi fost totul abia un joc de-a apocalipsa.

199. Literatura este arta cea mai independentă de materie. Ea nu are nevoie decât de creion şi de hârtie sau, in ultimă instanţă, nici de acestea. Nici măcar simţurile nu îi sunt necesare, ca muzicii şi picturii. Poţi scrie orb, poţi scrie surd. Spiritul, singur, este cel ce creează, fără simţuri, fără instrumente, fără interpreţi. Această imaterialitate îi dă litcraturii o autonomie superioară, înrudită cu noţiunea de libertate.

200. Aflu că o furtună de nisip din Egipt a scos la iveală, mutând nişte dune in deşert, un templu roman cu înscripţii faraonice. În loc să mă bucure, descoperirea îmi dă întreaga măsură a întâmplării de care depinde istoria şi mă întristează ca o sugestivă ilustrare a Ecleziastului

201. Îmi imaginez scrisul, mereu, la viitor. Din letargia serii îmi imaginez cu plăcere hărnicia dimineţii. Îmi e frică să mă apropii de hârtia cu cele două rânduri începute, dar mă gândesc cu voluptate cum le voi continua mai târziu. O amânare a curajului, dar şi a bucuriei, o formă de laşitate, dar şi de masochism.

202. Cu toată evidenţa multiplicării la infinit, cu toate milioanele de cupluri care fac să se perpetueze specia umana, cu toată inexorabila logică a pluralităţii dragostei, nu pot sa înţeleg iubirea decât ca

fenomen unic. Îmi dau seama de absurditatea, monstruoasă aproape, a ideii mele, şi totuşi, două perechi de îndrăgostiţi, aşezaţi în parc pe două bănci alăturate, mă umplu de stupoare.

203. Cele două scrisori ale lui Cezar către Cicero, trimise din Britania spre Roma, au făcut douăzeci şi şase şi, respectiv, douăzeci şi opt de zile. Ce temă de visare pentru autorii de epistole!

204. "Omenirea se desparte de trecutul ei râzând", spune un filosof. De aceea, probabil, dintre filmele vechi, comediile par din ce în ce mai grozave, în timp ce dramele tot mai penibile. Hohotele istoriei consumate se adaugă râsului din comedii şi se scad din plânsul dramelor. După cum se vede, cei ce râd sunt infinit mai câstigaţi decit ceilalţi. Din această perspectivă, a te despărţi nu numai de tre-cut, ci şi de prezent râzând este un pas nu spre laşitate, ci spre filosofie.

205. M-au fermecat întotdeauna uimirile celor vechi în faţa unor fapte care ni se par astăzi nu numai fireşti, dar şi de neconceput altfel : Montaigne mirându-se de pudoarea, aproape suspectă, a lui Carol Quintul, care se ascundea pentru a-şi face nevoile şi nu voia să fie văzut gol ; sau fericitul Augustin dedicând o întreagă pagină felului în care învăţatul Ambrozie citea ore întregi fără glas, fără să-şi miste măcar buzele, în gând! Cine ar putea spune câte dintre deprinderile noastre nu vor părea celor ce vin aberante şi câte dintre mirările noastre ridicole şi lipsite de sens...

206. Ce dovadă mai extraordinară a identificării binelui cu frumosul şi a urâtului cu răul, decât expresia noastră *mi-e urât* ?

207. Replică, auzită în autobuz, a unei bătrânele firave şi scunde ca o fetiţă : "Păi ce pot eu să mai ştiu, maică, eu sunt de-acum aproape

de tot moartă“. Rostea cuvintele frumos, fără să se tânguie, oarecum mulţumită, cu o albă seninătate, cu sensul că e aşa de bătrână, încât aproape a terminat de murit, ca şi cum moartea ar fi — cum şi e, cred — o operaţie îndelungată şi dificilă, pe care ea a reuşit să o ducă — iată ! — la bun sfârşit, să o realizeze aproape în întregime.

208. Concluzie stranie a oricărei călătorii : pentru mine geografia este mai ales istorie. O concluzie care are în plus meritul de a răzbuna nenumăratele suferinţe pe care mi le-a inspirat adevărul celebrului ei prototip : “Istoria este mai ales geografie”. Fraza lui Jules Michelet care se dovedise mereu şi mereu cutremurător de exactă de-a lungul întregii noastre evoluţii — a noastre chiar mai mult decât a altora — îmi apare la fel de eficace şi întoarsă pe dos.

209. De ce bizantinism să însemne numai ipocrizie, intrigă, oportunism, amoralitate, cinism şi nu durere atât de intensă încât poate deforma mădularele care o conţin, disperare atât de fără soluţie, încât se poate vărsa de cealaltă parte a zării, în strălucire şi cânt ? La urma urmei, nu numai locuitorii Fanarului, ci şi El Greco ţine de “Byzance apres Byzance”.

210. Ceea ce mă supără mai tare la scrierca prozei este încetineala, faptul că descrierea unui gest durează mult mai mult decât durata reală a gestului, încât am viziunea eroului rămânând neclintit cu mâna în aer pentru a mă aştepta să-l ajung din urmă în descrierea mişcării.

211. Binele are ciudata calitate de a nu putea fi exterminat, deşi este fără încetare învins. Şi asta pentru că — o privire atentă şi aproape fără voie ironică descoperă — forţa binelui se bazează pe masochismul celor buni.

MUŞCHIUL RÂSULUI

Atunci când am aflat că unul dintre foarte puţinele elemente anatomice care îl deosebesc pe om de restul mamiferelor — unul dintre acele elemente misterioase şi definitorii, argumentând o origine abruptă, poate superioară — este un muşchi, exclusiv uman, care se numeşte “muşchiul râsului”, am avut un sentiment de surpriză şi de triumf. Era ca şi cum aş fi descoperit că, realizând confuzia căreia i-a dat naştere, natura însăşi încearcă să facă o precizare, minoră aparent, dar de o infinită fineţe, şi delimitează astfel, printr-o singură nuanţă, categorii care păreau identice şi care se dovedesc în cele din urmă esenţial deosebite. Este un gest cavaleresc, echivalând cu o retractare şi cu o recunoaştere, dovada — anatomică !— a unei mai nobile ascendenţe.

Spre deosebire însă de Buffon — cel ce, descoperind-o şi botezând-o, a transformat-o în argument material al unui spiritual pedigri —, eu m-am bucurat de existenţa infimei particule anatomice ca de o explicaţie, în sfârşit găsită, a atât de paradoxalei noastre victorii. Iată, elefanţii sunt mai mari, leii, mai puternici, tigrii, mai cruzi, cămilele, mai rezistente, pisicile, mai linguşitoare, şerpii, mai otrăvitori, păunii, mai frumoşi, gazelele, mai graţioase, câinii, mai credincioşi, caii, mai nobili, şi totuşi noi am învins, pentru că numai noi avem în plus un muşchi — asemănător acelei pârghii în stare să ridice pământul în univers —, muşchiul râsului. Păsările ştiu să zboare, peştii, să înoate, albinele, să facă miere, dar noi ştim să râdem, iar râsul este în stare să ţină locul tuturor calităţilor şi să contrabalanseze toate forţele. Pen-

tru că el este asemenea acelor substanţe chimice care, intrate într-un amestec, îi schimbă brusc şi determinant caracteristicile, multiplicându-se de tot atâtea ori, schimbându-se, îmbogăţindu-se, transformându-se, scânteind din mii şi mii de feţe contradictorii şi orbitoare, puternice. El poate să fie şi vesel şi trist, şi întăritor şi batjocoritor, şi bun şi rău, şi puternic şi slab, şi frumos şi urât, şi fericit şi disperat, el este asemenea lichidului în stare să ia forma vasului în care stă şi căruia îi dă nu numai greutatea conţinutului, ci şi aspectul debordant al plenitudinii. Căci nu prilejul, ci forţa de a râde acordă acestui act eminamente omenesc întreaga lui semnificaţie întinsa pe harta evoluţiei noastre de la biologie până la filosofie, forţa de a râde în orice condiţii, forţa de a demonstra că o înşiruire de întâmplări nu devine istorie decât structurată de arhitectura spiritului.

Voiam de mult să scriu despre minunatul, misteriosul muşchi al râsului, care încurcă evoluţia lină începută din protozoare şi ne acordă inexplicabili, intimidanţi epoleţi. Dar nu cred că aş fi putut alege un mai potrivit moment decât momentul dintre ani, acel *no man's time* pe care numai râsul scânteind de toate nuanţele curcubeului mai poate să-l umple. A râde, a face haz de necaz, a da cu sâc roţii, care nu se opreşte niciodată, a secundelor, iată ceva într-adevăr demn de această unică, invincibilă specie, dotată cu un ciudat şi eroic muşchi al râsului; iată ceva cu adevărat greu. Pentru că, la urma urmelor, de plâns ştiu să plângă şi alte mamifere, singur râsul ne e rezervat exclusiv, ca un arc pe care numai Ulise ştie să-l stăpânească.

DESPRE EGALITATE

Nu sunt feministă, cum nu sunt rasistă, cum nu sunt naţionalistă, şi asta pentru că refuz să judec de-a valma largi categorii colective, pe care le ştiu eterogene, formate din indivizi infinit deosebiţi între ei. Pentru mine, fiecare ins este altceva — deosebit de toţi ceilalţi de acelaşi sex, sau de aceeaşi culoare, sau de aceeaşi limba — şi fiecare trebuie gândit separat. Am simţit nevoia acestei răspicate declaraţii de principii pentru a nu fi înţeleasă greşit şi totuşi pentru a-mi satisface imperioasa dorinţă de a transcrie câteva fraze care m-au amuzat enorm atunci când le-am descoperit. Este vorba de un scurt pasaj reprodus de Titus Livius dintr-un discurs ţinut în senatul roman de marele Cato, bărbatul inflexibil, conservatorul neînduplecat, apărătorul republicii şi al tradiţiilor vechii Rome. Iată-l: "Aduceţi-vă aminte de toate reglementările întocmite de străbunii noştri pentru a le supune pe femei bărbaţilor lor. Aşa înlănţuite cum sunt, tot vă este greu să le stăpâniţi. Ce s-ar întâmpla dacă le-aţi reda libertatea, dacă le-aţi îngădui să se bucure de aceleaşi drepturi ca şi voi ? Credeţi că le veţi mai putea fi atunci stăpâni ? În ziua în care vor deveni egalele voastre, vă vor fi superioare." (Titus Livius, XXXIV, 3). Şi când te gândeşti că Cicero îi reproşa lui Cato lipsa de humor !

MISTERUL REVOLTEI

Se împlinesc azi, 28 februarie, două sute de ani de la moartea Iui Horea şi Cloşca, şi nu pot să las să treacă, fără a o însemna, această zi, chiar dacă cele două secole comemorate din toamnă şi până acum mi-au muiat de mai multe ori peniţa în cerneală într-un mod care ar putea părea nu numai pios, ci şi obsesiv. Dar nu mi se pare prea mult, pentru că nu cred că greşesc atunci când înclin să consider evenimentele din 1784—'85 printre cele mai revelatoare ale istoriei noastre şi personalitatea lui Horea cea mai intens definitorie pentru caracterul poporului pe care l-a condus şi în numele căruia a murit. Se împlinesc azi, 28 februarie, două sute de ani de la această moarte petrecută parcă mai mult în istorie şi legendă decât în biologie, de la această moarte a cărei sălbăticie funcţionează încă şi acum ca un aparat de măsurare a adevărurilor celor două tabere aflate în luptă, ca o hârtie de turnesol capabilă să revele de partea cui se încăpăţânează să rămână dreptatea. Căci, iată, faptul de a fi murit în felul în care au murit nu este pentru corifei nici pe departe, aşa cum a putut apărea în epocă, sigiliul unei înfrângeri, ci, dimpotrivă, semnalul declanşării unei apoteoze mereu crescătoare, de neoprit. Martiriul nu a şters faptele răsculaţilor, ci s-a aşezat, zguduitor şi crucial, printre ele, nu a semănat spaime ci, dimpotrivă, neuitarea, pe tulpina căreia s-au altoit apoi încrâncenări şi revolte. Curajul de a se fi răsculat ar fi putut fi, poate, uitat, succesele răzmeriţei s-ar fi putut, poate, pierde din memorie, dar înfricoşătoarea represiune a rămas înscrisă pentru totdeauna în cugetele urmaşilor, ca o dovadă — adusă aminte în clipele

de umilinţă şi slăbiciune — că, iată, cineva a fost în stare să spună *nu*, şi să plătească atât de nemăsurat pentru asta, încât a acontat cu propriul său sânge, peşin, istoria secolelor următoare.

Cu mulţi ani în urmă, într-o vară în care se sărbătoreau cinci sute de ani de la ctitorirea Putnei, am asistat la una dintre cele mai emoţionante manifestări ale unei nemuriri: mii şi mii de ţărani veniseră la mormânt cu pomeni pentru sufletul lui Ştefan cel Mare. Horea n-are mormânt, dar îmi imaginez azi, pe zăpezile Transilvaniei, vinul picurând pentru sufletul lui, roşu asemenea sângelui de pe Dealul Furcilor în troienele de acum două sute de ani, şi simt că mai mult decât o aducere-aminte a suferinţei de atunci, mai răscolitor decât comemorarea morţii şi a devenirii sale este gândul — ascuţit — că Horea a existat.

2

Horea este, în mod evident, unul dintre personajele istoriei noastre despre care s-au păstrat cele mai multe documente, la care s-au făcut cele mai largi referiri, care au fost cel mai mult analizate de către contemporani. În jurul lui s-au rotit cele mai multe legende şi s-au ţesut cele mai subtile explicaţii. Şi totuşi, Horea rămâne cel mai misterios dintre numele pe care timpul le-a izvorât, fără a fi în stare să le si înghită în curgerea lui, cel mai enigmatic dintre titlurile de glorie pe care poporul român le poartă, cu aproape mirată mândrie, de două sute de ani. Misterul care învăluie figura lui Horea nu provine din lipsa documentelor si informaţiilor contemporane şi nu se bazează pe ceea ce nu ştim, ci pe ceea ce ştim despre el.

Nimeni nu s-a îndoit vreodată, nici în epocă, nici în istorie, că el, Horea, a fost conducătorul răscoalei. Ilustratori depărtaţi şi-l imaginează în romantice costumaţii în fruntea mulţimilor dezlănţuite, spaima sau admiraţia lor, ura sau curiozitatea fantazează înfăţişări şi

situaţii care poartă întotdeauna numele său. Iar fascinaţia pe care personalitatea sa, dominantă si impalpabilă, o exercită asupra tuturor este atât de mare, încât nimeni — nici din tabăra duşmană, nici din propria sa tabără — nu se miră că, la nici unul dintre momentele cruciale ale răscoalei, el nu este prezent fizic, explicit. A cunoscut într-o asemenea măsură ştiinţa disimulării şi a persuasiunii, forţa de a stăpâni spiritele şi arta de a le modela, încât gesturile exterioare nu le-au mai fost necesare faptelor ca să se întâmple după voinţa sa. De cele mai multe ori el nu a fost un trup, ci un cuvânt în luptă, de cele mai multe ori, pentru a-l înţelege, trebuie să cobori până la rădăcina diformă şi dureroasă a sensurilor. La Criscior şi la Deva, la Mesteacăn şi Abrud, alţii au mers în frunte cu sabia în mână (Crişan a fost întotdeauna primul dintre ei), dar nimeni niciodată nu s-a îndoit că totul se petrecea în numele lui Horea, nimănui nu i-a dat prin minte să-i conteste supremaţia şi prestigiul. De aceea, răspunsurile interogatorului final, care, — printr-o măiastră demonstraţie de mânuire a posibilităţilor absurdului — negau orice participare la răscoală, reuşeau performanţa de a sugera în acelaşi timp nevinovăţia şi misterioasa importanţă a celui întrebat, ca şi cum totul s-ar fi desfăşurat după un scenariu prescris, în care tot ceea ce se vedea nu era decât convenţie menită să acopere adevărata realitate, iar martiriul, înţeles şi dinainte acceptat, o treaptă necesară şi firească a desfăşurarii lucrurilor.

Misterul care a amplificat personalitatea corifeului răscoalei din 1784 cu o aură mereu crescătoare şi incitantă (mister care a luat pentru duşmanii săi, în anumite momente, cum au fost acelea ale procesului şi ale execuţiei, forme paroxistice) era desigur atributul şi opera unei personalităţi de excepţie, capabile să strângă în sine nu numai durerea, ci şi taina unui întreg popor, dar dincolo de asta, şi mai presus de asta, era însuşi misterul declanşării revoltei, secretul, nicio-

dată dezlegat, al raportului dintre răbdare şi izbucnire. El, Horea, a fost în istoria noastră chiar numele acestui mister pe care nu l-a găsit de-a gata, ci l-a construit cu migală şi geniu, într-o disperată înţelegere a esenţelor sufleteşti ce trebuiau ridicate înspre istorie. Să nu uităm că el este nu numai purtătorul cărţii — de nimeni văzute — de la împăratul, ci şi al ameninţării cu arderea a satelor care nu se vor răscula.

3

O răscoală este asemenea unei ferestre prin care se poate privi în sufletul unui popor; o fereastră deschisa care, în acelaşi timp, lasă să pătrundă vântul din afară şi lasă să răzbată ţipetele şi hohotele din interior. O răscoală este o fereastră deschisă în acelaşi timp spre istorie şi spre adânc.

Încerc să privesc prin răscoala lui Horea sufletul poporului său. Citesc şi recitesc monografia lui David Prodan cu sentimentul că astfel voi putea înţelege mai bine, mă voi putea apropia de răspunsul la implacabila întrebare : Cum suntem ? În mod evident, în cele câteva luni de la sfârşitul secolului optsprezece se strâng, ca într-un focar, caracterele poporului român de-a lungul unor întregi milenii, trăsăturile particulare ale devenirii sale în contextul, deosebit prin sânge şi geografie, al celorlalte neamuri, şi asta nu numai pentru că e vorba de cea mai mare ridicare de mase din istoria noastră, ci şi pentru că în fruntea ei a stat o minte capabilă de sinteză, în stare să calculeze pe tabla de şah a timpului mai multe mişcări înainte. Nu e deloc uşor de văzut. Un popor de ţărani este întotdeauna un popor ascuns, chiar dacă umorile sudice şi visele solare îi izbucnesc în cântece şi încrestături. Şi, totuşi, ceea ce se vede din prima clipa, cu ochiul gol, ajutat numai de lentila lacrimei, este că răsculaţii nu fuseseră născuţi pentru a fi răsculaţi, că tot ceea ce s-a petrecut în planul istoriei nu le

stătea în fire şi nu-i caracteriza — cutremurător, sfâşietor — decât prin puterea cu care încercaseră să amâne faptele până în punctul în care nu mai putuseră fi amânate, decât prin lipsa de bucurie cu care le îndepliniseră. Ce poate fi mai impresionant decât încercările — mereu repetate, mereu luate de la capăt, încrezătoare la început, deznădăjduite în cele din urmă — de a ieşi la capăt *cu binele*, de a rămâne între hotarele, chiar dacă nedrepte, ale dreptului şi ale legii ? Ce poate fi mai revelator decât naivitatea (dar se poate, oare, folosi acest cuvânt în cazul unui popor vechi şi obligat să devină înţelept, cum sunt moţii ?) cu care preferau să-şi convertească în loc să-şi omoare duşmanii, într-un fel de absurdă speranţă că, scoţându-i din legea lor, pot să-i redea vieţii sub o credinţă mai dreaptă, într-o disperată încercare de a găsi un înlocuitor, oricât de iluzoriu, oricât de provizoriu, morţii ?... De la drumurile la Viena până la ultimatumul din faţa Devei, ceea ce se vede este o voinţă de echilibru şi de dreptate rostită cu tristeţe şi cu măsură, cu inteligenţă şi cu părere de rău. Armele au apărut numai atunci când tăcerea şi cuvintele au devenit inoperante, şi au lovit — mai puţin şi mai rar decât ar fi putut-o face — numai când nu se mai putea altfel. Nici beţia de sânge, nici furia răzbunătoare, nici patimile oarbe nu s-au dezlănţuit cu înverşunarea din alte locuri. Curţile au fost mai adesea arse decât jefuite, duşmanii, mai adesea botezaţi decât ucişi, ca şi cum — inconştient chiar — fiecare gest ar fi vrut să arate că nu era vorba de schimbarea locurilor la masa cu bogăţiile pământului, ci de schimbarea înseşi a tiparelor, murdare şi grele de vinovăţie, ale lumii.

Prin fereastra răscoalei lui Horea se vede un popor răbdător şi paşnic, pentru care revolta nu e decât o suferinţă în plus.

NICI UN NUME

Impresionanta vizită în cimitirul unui sat din apropierea Bucureştilor, cu descoperirea unei cronologii şi a unei stratificări a eternităţii mai marcate încă decât cea stabilită in lumea celor vii. Alături de criptele contemporane de beton, împodobite cu litere aurite, şi de mormintele mai vechi, jalonate cu cruci scrise stângaci cu urări de veci, descopăr un şir de moviliţe abia înălţate, ca nişte basoreliefuri estompate de timp, neînsemnate nici prin cruci, nici prin nume, ci doar prin câte-un stâlp de lemn pe care este scrijelată, barbar şi emoţionant, o răstignire cu liniile umplute de vopsele vegetale persistente; deasupra desenului figurează un an, probabil al morţii, altceva nimic, nici un nume, nici un cuvânt, într-o sublimă acceptare a anonimatului anorganic, într-o filosofică opţiune a neantului din care se mai păstrează numai noţiunea de suferinţă şi, poate, speranţa răscumpărării ei (asupra căreia, însă, nu se insistă).

ABISURI

Citeam zilele trecute despre un scriitor care se distra învârtind pisicile de coadă şi zdrobindu-le capul de pereţi, sau lovind căţelele însărcinate cu piciorul în burtă până le făcea să lepede, şi mi se demonstrau astfel străfundurile sufletului său, care l-au făcut capabil să creeze opere abisale, profunde, de neînţeles. Ce plini suntem de prejudecăţi! Totul porneşte de la acceptarea premisei greşite potrivit căreia numai răul poate fi abisal, deci creator. Mi-e aproape jenă să aduc argumentul, atât de convingător totuşi, că apele limpezi sunt întotdeauna mai adânci decât par şi că, dimpotrivă, cele tulburi pot fi numai abisuri de-o şchioapă; dar nu pot să nu mă gândesc (pentru a apela nu la persoane, ci la personaje) că Prinţul Mâşkin este mai profund, mai greu de înţeles, în orice caz, mai departe de înţelesul comun, decât Smerdiakov, de exemplu. Şi nu pot să nu presupun — cu infinită tristeţe şi milă — că acelui mare scriitor chinuitor de animale Francesco d'Assisi trebuie să i se fi părut abisal şi incomprehensibil.

FATALE

Femeile fatale sunt fatale numai privite dinspre bărbaţii pe care nu-i iubesc, dar pe care nu-i resping totuşi dintr-un motiv sau altul (frică, milă, slăbiciune, interes). Din această nehotărâre rezultă o conduită contradictorie, ilogică, pe care bărbatul îndrăgostit — şi nesperând decât să nu fie obligat să-şi admită înfrângerea — o înveleşte într-un voal misterios, creând mitul femeii fatale. O fatalitate dedusă numai din lipsa de dragoste, din neatenţia şi indiferenţa care decurg din ea. Odată îndrăgostită, cea mai fatală femeie fatală devine o simplă îndrăgostită. Această teorie a misterului provenind din neiubire poate fi înfricoşătoare dacă o lărgim la dimensiunile universului şi o aplicăm proniei, tot de genul feminin.

A DOUA GEOGRAFIE

M-a mirat întotdeauna osteneala pe care şi-a dat-o Faulkner să creeze un ţinut imaginar, pe care să-l doteze cu o hartă şi cu un nume — Yoknapatawpha —, când era destul să descrie propriul său ţinut — ceea ce, în fond, a şi făcut — pentru a realiza un univers nou, irecognoscibil, marcat atât de violent de subiectivitatea şi forţa viziunii scriitorului, încât în realitatea operei de artă, care ocupă întreaga scenă a adevărului, realitatea vieţii abia dacă reuşeşte să se bănuiască, dispărând. Ce altceva au făcut Balzac cu Parisul, Dickens cu Londra, Dostoievski cu Petersburgul, Caragiale cu Bucureştiul, Hašek cu Praga, Joyce cu Dublinul? Fiecare dintre aceştia au creat câte un oraş al lor, nemărginit de complex şi de adevărat, de specific şi de viu, un oraş ieşit gata construit şi populat din propria lor privire, aşa cum Atena a ieşit gata înarmată din capul lui Zeus; un oraş despre care nu numai ei, autorii, credeau că este acelaşi cu oraşul real, folosit ca model, dar şi cititorii, cu toţii, îşi închipuie ca îl vizitează pe primul, citindu-l pe al doilea; iar atunci când li se întâmplă să ajungă într-adevăr în oraşul real de piatră şi asfalt, de ţiglă şi beton, prima lor grijă este să acopere faţa realităţii cu cealaltă realitate, de litere, purtată ca nişte ochelari care imprimă universului privit propria sa optică, dătătoare de sens. Astfel, noi credem că am fost la Praga, când nu am umblat, de fapt, decât prin oraşul lui Švejk ; noi credem că am vizitat Bostonul, dar n-am văzut decât universul lui Henry James; noi credem că ne-am plimbat prin Leningrad şi n-am urmărit decât paşii lui Akaki Akakievici pe asfalt, umbra Damei de pică în ferestre; noi

credem că înţelegem Bucureştiul şi nu facem decât să contemplăm înţelepciunea de palavragiu sceptic şi optimist, neserios şi sufletist, a lui Mache-Lache-Tache-Mitică; noi am vrea să vedem Dublinul şi nu dorim de fapt decât să descoperim cetatea lui Stephen Dedalus şi a lui Leopold Bloom. Adevăratele oraşe îşi trăiesc viaţa lor complicată, aglomerată, contradictorie, haotică, se schimbă, cresc, îmbătrânesc, se degradează, se reconstruiesc, dar noi nu le vom cunoaşte niciodată, pentru că, mai puternică şi mai logică decât ele însele, mai importantă şi mai plină de înţeles este viziunea care le poartă numele şi care s-a născut, în timp ce le privea, în mintea unui scriitor. În acest sens, inventând un nume şi o hartă, făcându-se că vorbeşte despre un ţinut imaginar, William Faulkner a dat nu numai o dovadă de severitate estetică, ci şi una de nesfârşită dragoste pentru propriul ţinut, pe care voia să-l nemurească fără a-l eclipsa.

Mă gândesc la toate acestea trecând pe această stradă pe care o cunosc de ani de zile, despre care am scris de mai multe ori, pe care mi se pare că o înţeleg, ale cărei streşini şi garduri, acoperişuri şi garaje, bătrâne şi pisici le ştiu pe de rost şi le-aş putea desena cu ochii închişi, şi mă surprind întrebându-mă cum o fi arătând ea în realitate.

ARTIŞTI ŞI FIARE

Amintirea singurei corride pe care am văzut-o, cu cei şase tauri ucişi şi, mai ales, cu pauza de după primii trei — pauză în care spectatorii au scos uluitoare pachete cu mâncare şi bautură, începând să le devore nerabdători, grăbiţi, cu teama că nu vor reuşi să le termine, într-un fel de isterică tentativă de a compensa moartea la care asistaseră prin resursele oferite unei alte vieţi, a lor —, amintirea acestei corride e fixată în mine irevocabil printr-o idee ciudată ce mi-a venit brusc în cea de a doua parte a reprezentaţiei. Priveam lupta dintre om şi taur, jocul acela în care fiecare dintre ei îşi pusese miză viaţa şi-şi desfăşura arta de a se salva, spectacolul acela care dezlănţuia publicul, beat nu numai de priveliştea sângelui curs, ci şi de alcoolul îngurgitat în timpul nesăţiosului antract, când, deodată, m-am gândit: ce-ar fi fost dacă cele două personaje tragice şi existenţiale din arenă — omul şi taurul — s-ar fi coalizat, s-ar fi unit, s-ar fi solidarizat, într-o clipă înaltă de intuire a adevăratului lor destin, împotriva celor ce urlau animalizaţi de presimţirea sângelui, ce-ar fi fost dacă artiştii nefericiţi din arenă s-ar fi întors împotriva fiarelor fericite din tribune ?

AUTOBIOGRAFIE

Am crescut, m-am format şi trăiesc într-un univers în care cărţile au fost întotdeauna mult mai importante decât fenomenele naturii. Este destul să mă gândesc cât din ceea ce ştiu se datorează cărţilor şi cât, experienţei mele nemijlocite ; câte dintre bucuriile mele vin dintre cărţi şi câte, dintre frunze ; câte dintre nenorocirile mele se datoresc fantasmelor si câte, gesturilor, faptelor; câţi dintre prietenii mei sunt personaje şi câţi sunt oameni în carne şi oase, ca să înţeleg că în viaţa mea verbul *a citi* a fost mult mai important decât verbul *a trai*, atât de important încât — folosind un foarte mic artificiu poetic — mărturisesc ca n-aş putea să mă imaginez trăind fără a citi, dar nu mi-ar fi deloc greu să mă închipui citind şi după moarte. Înaintez printr-o lume încropită din cărţi, prin oraşe pavate cu volume şi odăi tencuite cu tomuri; sunt închisă între ziduri construite din incunabule, mă închin în catedrale înălţate din palimpseste şi în temple sprijinite pe papirusuri; rătăcesc prin păduri cu frunze de file, pe mări cu valuri de hârtie; lupt în arene rotunjite din opuri, sub un cer cusut din pergamente, pe un nisip măcinat din cuvinte ; iubesc în infolii şi sufăr în manuscrise; un univers de biblioteci fără sfârşit m-a născut şi mă cuprinde în sine, şi mie îmi rămâne doar dreptul de a citi încă un cuvânt, încă un rând, încă o pagină, încă o operă, încă un raft, încă un perete... Ce poate fi norocul în această lume nu născută, ci scrisă, ce poate fi fericirea decât tot o carte, o carte altfel decât celelalte, o capodoperă?

CA ÎNTR-O TAPISERIE VECHE

Sunt într-o livadă nu foarte întinsă, în orice caz lunguiaţă, o fâşie de pământ mai mult îngustă decât lungă, urcând pe un deal lin, o colină abia simţită şi totuşi destul de înaltă din moment ce din vârful ei se poate vedea limpede şi îmbătător o regiune largă de dealuri acoperite cu pomi împrăştiaţi inegal şi inegal îngălbeniţi de anotimp. E toamnă, în privinţa asta nu încape nici o îndoială, o toamnă aurie, de culoarea mierei de salcâm, cu frunzele atât de galbene încât par generatoare de lumină şi ai tendinţa, privindu-le, să-ţi mijeşti ochii într-un instinctiv şi poate exagerat gest de protecţie. Nu mă refer la frunzele gutuilor care, într-o ciudată, aproape neplăcută încăpăţânare, îşi păstrează până în iarnă verdele negru, acoperit de peri deşi ca de o argintie blăniţă vegetală. Frunzele gutuilor sunt aşa cum le ştiu dintotdeauna, din copilăria aromată de şiruri lungi de fructe aşezate pe marginea dulapurilor şi mascând mai ascunse şiruri cu borcane de dulceaţă, înfoiate de fustiţa scurtă a celofanului, legat strâns şi încreţit de jur împrejur. Frunzele gutuilor sunt şi acum verzi-negre, pieloase, neatinse de timp, formând un fel de savant contrast fructelor pe care le camuflează cu neglijenţă, imperfectelor globuri de aur, mari cât capetele de nou-născuţi, care atârnă miraculos pe crengi subţiri plecate spre pământ, legate de ele prin incredibile, aproape inexistente codiţe de lemn.

Cu un zgomot scurt şi înfudat o gutuie se desprinde de pe creangă şi cade grea, aproape periculoasă, pe pământ. În cădere îmi atinge umărul şi trebuie să mişc braţul uşor în încheietură, ca să liniştesc

durerea. Dar umărul dureros îmi miroase consolator şi copilăreşte a gutuie. Mă aplec şi o ridic de pe pământ. S-a rănit şi ea în cădere, are un obraz puţin crăpat, cu rana umplută de ţărână. O duc la nări şi inspir adânc, ca într-un ritual. De unde ştiu toate aceste gesturi? Când le-am mai făcut? Unde le-am citit? Nu le fac instinctiv, simt asta, ci repet un scenariu preexistent, totul este stabilit dinainte, totul a mai fost făcut de mine sau de altcineva. Când? Şi de ce? Puţin îmi pasă. Mă întind pe spate în iarba uscată, cu ochii închişi, cu auzul întors în mine, păstrând numai mirosul viu, ritmica sorbire a aerului aromat. Ce-ar putea să întrerupă această imposibil de povestit plutire, ce-ar putea să mă întoarcă spre alte lumi mai puţin frumoase şi mai puţin pământeşti? Ceea ce simt aici, întinsă în iarba uscată şi roşie, sub bolţile gutuilor, este că aparţin pământului, că sunt crescută definitiv din el, din necuratele lui amestecuri capabile să distileze asemenea limpezi culori şi arome. Căldura pe care trupul meu destins o strânge în sine este a ţărânii, şi frigul pe care-l simt urcând mai din adânc este tot al pământului, şi această pace a sufletului, şi această linişte a tuturor simţurilor, totul este în mine profund pământesc, şi tocmai de aceea apropiat de cosmos.

Simt cum trec sevele din pământ în mine, spatele meu a dat probabil colţ asemenea boabelor aruncate în brazdă şi pot uşor să mi-l imaginez împodobit cu nenumărate firicele sensibile înaintând printre bulgări, ca să-şi tragă hrana pe care s-o difuzeze apoi cu pricepere în corp. Iar dacă deschid ochii, descopăr deasupra mea, într-un echilibru încremenit si inexplicabil, crengile subţiri cu frunze întunecate şi fructe aproape rotunde, violent galbene, totul pierdut într-un singur plan, puţin şters de umbrele prafului argintiu, ca într-o tapiserie veche, de inestimabilă valoare.

CA UN HAN SPANIOL

Mi se întâmplă destul de frecvent să primesc scrisori de la oameni pe care nu-i cunosc. Nu mă refer la marile plicuri umflate de strofe şi rime pe care poeţii încă nepublicaţi mi le trimit, gest firesc, punte naturală între generaţii care se caută şi încearcă să comunice dincolo de nesiguranţa istoriei literare, dar, din păcate, gest lipsit de orice finalitate publică, pentru că opiniile mele, oricât de entuziaste, nu dispun de nici un spaţiu tipografic pentru afirmarea şi argumentarea lor. Mă refer la scrisorile venite de la cei a căror relaţie cu pagina este univocă, de la cei cărora pagina li se adresează fără a le pretinde răspuns, iar atunci când răspunsul vine totuşi, nu prea ştie ce să facă şi cum să se poarte, pentru că nu îndrăzneşte să creadă că ei i se adresează cu adevărat. De fiecare dată primirea unei astfel de scrisori îmi pune probleme — mereu aceleaşi — de nerezolvat, pe care nu pot decât să le eludez sau să le rezolv prin soluţii mai mult sau mai puţin întâmplătoare. Pentru că — cinstit vorbind — ce aş putea răspunde eu unei scrisori în care se exprimă gânduri şi sentimente declanşate de un gând sau de un sentiment exprimat de mine, când, în mod evident, pagina, fraza mea, nu este decât pretextul acelor emoţii care existau şi care n-au făcut decât să folosească momentul şi forma oferite de mine. Ar fi, desigur, foarte simplu să mă simt flatată de toate aceste mărturisiri, de afinităţi elective, dacă nu aş şti că meritul meu (al celei ce a scris cu litere de plumb) nu este decât cu foarte puţin mai mare decât al lor (al celor ce au scris cu litere de cerneală), dacă nu aş şti că întâlnirea ideală dintre scriitor şi cititor are loc întot-

deauna la mijlocul drumului dintre ei şi se petrece într-o atmosferă de aproape mistică recunoaştere şi revelaţie a unei înrudiri de care şi unii şi alţii se simt în egală măsură mândri.

De aceea am considerat întotdeauna scrisorile pe marginea paginilor mele ca pe nişte opere în sine (în măsura în care orice operă este exprimare de sine) care au ajuns la mine dintr-un exces de modestie a celor ce le-au scris, ca pe o exagerată, deşi nespus de emoţionantă, înţelegere a rolului scriitorului în declanşarea mecanismului sufletesc şi intelectual al celor ce îl citesc. De aceea m-au impresionat mai mult şi mi s-au părut mai fireşti rarele mărturisiri ale celor ce-mi spuneau că păstrează scrisori pe care nu mi le-au trimis niciodată, ca o dovadă a exactei intuiţii a rolului pe care fiecare dintre noi — scriitor şi cititor — îl deţinem în această uluitor de complexă şi de determinantă relaţie umană. La urma urmei, o scrisoare pe care i-aş trimite-o — în eternitate, acolo unde se află — lui Franz Kafka, de exemplu, o scrisoare de simplu cititor al său, evident, ar fi atât de îmbogăţită de tot ce am trăit eu în conformitate cu opera, dar nu şi cu viaţa sa, încât mă întreb dacă el, scriitorul, ar fi în stare să înţeleagă complexitatea sensurilor mele “kafkiene” sau ar rămâne impresionat şi lipsit de apărare, asemenea unui ucenic vrăjitor care a declanşat (sau numai a descris în chiar clipa declanşării lor, ceea ce este şi mai înspăimântător) fenomene a căror înţelegere îl depăşeşte şi a căror putere îi scapă. Pentru ca mereu, mereu, întorcându-mă la această obsedantă analiză a celui mai exclusiv uman dintre actele omeneşti, lectura, ajung la concluzia — atât de des parafrazată — că este asemenea unui han spaniol, în care fiecare mănâncă ceea ce îşi aduce de acasă.

CUPRINS

ÎN MUZEU

* Cercul cu aripi, simbolul soarelui zburând, simbol care apare in întreaga artă a Egiptului antic, stăpânind, nuanţând totul, îmi trezeşte — ca şi nemăsuratul cult al lui Aton, altă ipoteză solară — uimirea. Cum a putut fi sanctificat, cu o asemenea fervoare, soarele într-o ţară în care el, soarele este atât de duşmănos, atât de ucigător, când mult mai firesc, mult mai logic, mi s-ar fi părut să fie socotită sfântă umbra, atât de rară, planta, atât de greu de întreţinut?... Să fie frica un argument mai puternic decât admiraţia, să fie teroarea mai convingătoare decât iubirea, în misterioasa istorie a descoperirii (sau inventării) de zei care se confundă, copleşitor, cu însăşi Istoria?

* Printre atât de gingaşele statuete de Tanagra, una avea aripi mari de arhanghel, sâni de femeie, grei, şi însemne virile, ceea ce, în mod ciudat, nu-i scădea din delicateţe, ci făcea gândul să alunece, încântat şi ambiguu, spre insolubila problemă a sexului îngerilor.

* Portretele din Fayum (continuate de pictura bizantină şi, într-un anume sens, chiar şi de pictura noastră din secolul nouăsprezece) impuneau un canon de frumuseţe egal în stilizare celui egiptean sau grec, la fel de teoretic. Sprâncenele groase, îmbinate într-un unghi hotărât deasupra nasului autoritar, ovalul prelung, umbra senzuală de pe buza superioara, întunericul cârlionţat din jurul frunţii rotunde şi ochii adânci, negri, puternici, neşovăitori, înţelegând totul; oare toate acestea existau în realitate cu o atât de mare frecvenţă încât să impună canonul, sau, dimpotrivă, canonul impunea realităţii tiparele sale, spre multiplicare, spre imitare? Veşnica dilemă generată, într-o formă sau alta, de orice dogmă...

REACŢIA DE APĂRARE

Senzaţia de irealitate pe care o dau de cele mai multe ori amintirile provine, cred, din secreta certitudine — absurdă, desigur, dar nu lipsită de o logică a ei — că ceea ce nu mai este, şi nu mai poate fi, n-a fost, cu siguranţă, niciodată. Raţiunea nu are nici un amestec. Degeaba îmi spun că silueta cu parul în vânt proiectată pe relieful fantastic al marelui canion este a mea, faptul — dovedit fotografic — continuă să mi se pară nu numai improbabil, ci si neverosimil. Zadarnic ştiu că al meu e profilul dincolo de care rivalizează dungile albe şi negre ale Domului din Siena, pelicula impresionată de realitate nu reuşeşte să mă impresioneze la rândul ei destul pentru a mă convinge mai mult decât teoretic de adevărul imaginilor. Între mine si proiecţiile mele, idealizate de lumină şi depărtare, timpul aşează un ecran izolator care pune sub semnul întrebării tot ce se află dincolo de sticla incasabilă. De mirare devine astfel nu faptul că uităm în bună parte ceea ce am trăit, ci că ne mai aducem totuşi câte ceva aminte. Ar fi si curios să fie altminteri, din moment ce povestea spusa “de o străină gură“ nu aparţine acestei realităţi, aceleiaşi realităţi, iar asemănarea — cât de discutabilă, de altfel — a personajului principal cu noi înşine nu constituie un argument suficient al continuităţii. Bătrânii care îşi amintesc atât de exact detaliile copilăriei nu infirmă violenta irealitate a acestora, ci îşi dovedesc doar hotărâta opţiune, între real si ireal, pentru cel din urmă.

În această lumină, coerenţa unei biografii nu mai poate fi considerată pur şi simplu firească, ci — atunci când, rareori, există — un

adevărat miracol al unităţii vârstelor şi al perseverenţei sufleteşti, iar faptul că, de exemplu, între tânărul ofiţer din armata austro-ungară şi ilustrul, chinuitul autor al "Gorilei" nu pare să fie nici o legătură devine mai degrabă filosofic decât anecdotic. Îmi este atât de străină fiinţa căreia — ciudat că îmi amintesc, totuşi — i se făcea rău de emoţie înaintea examenelor, încât mi se pare inexact şi oarecum abuziv să mi se atribuie reacţiile şi replicile ei, să i se spună cu numele meu. Irealitatea timpului revolut este atât de evidentă, încât Nataşa Rostova, să zicem, despre care ştiu că n-a existat niciodată, mi se pare mai prezentă (pentru că există un prezent literar — chiar dacă necunoscut de gramatică —, aşa cum există si unul istoric) decât adolescenta care eu însămi am fost. Această subiectivă negare a trecutului este, cred, reacţia de apărare a prezentului refuzând să accepte că este el însuşi in curs de a trece. Contestându-si legăturile cu ceea ce nu mai este, are iluzia că exclude posibilitatea de a nu mai fi. Ceea ce nu împiedică să se întregească în eterna sa irealitate din succesivele, perisabilele realităţi nerecunoscându-se între ele.

QUOD ERAT DEMONSTRANDUM

E curios cât de bucuroasă pot fi atunci când, printr-o întâmplare sau un capriciu înduioşat-ironic, ştiinţa demonstrează experimental câte unul dintre acele adevăruri subiective, simţite de toată lumea ca adevărate şi totuşi nesigure de ele însele, dar cu cât mai ezitante, cu atât mai înclinate spre simbol. Ce mândrie aproape comică poate să mă cuprindă când mi se explică, în limbajul verificat prin calcule exacte şi probe materiale, ceea ce ştiam dintotdeauna, ceea ce simţeam că e adevărat!

Nu m-am îndoit niciodată că plânsul este benefic, curativ, salvator. Am fost întotdeauna convinsă că lacrimile fac bine, purifică, descarcă, liniştesc. Un obraz scăldat în lacrimi, de durere sau de bucurie, mi s-a părut tot ce poate fi mai intens şi mai practic, mai emoţionant, mai demn de stimă şi chiar de invidie. Pentru că am invidiat întotdeauna puterea sau slăbiciunea de a atinge limitele, de a topi armurile şi de a lăsa armele să cadă într-o sinceritate a dezarmării care există în sine, dincolo de motive, încât nici nu mai are importanţă dacă bucuria sau durerea este cea care o produce şi-o împinge spre marginea transparentă a comunicării. Lacrimile exorcizează, limpezesc şi înalţă sentimentele în stare să ajungă până la ele, plânsul distilează răul sau binele într-o substanţă mai pură şi mai liberă, pentru că — dincolo de disperarea sau fericirea care îl fac să erupă — ceea ce îl caracterizează este chiar libertatea izbucnirii, descătuşarea hohotelor, curajul de a nu mai reprima şi a nu mai ascunde nimic.

Nu m-am îndoit niciodată de toate acestea. Şi iată, aflu că ştiinţa

însăşi nu se mai îndoieşte de ele. Iată, medicina a ajuns la concluzia că lacrimile reprezintă, din punct de vedere fiziologic, cel puţin tot atât cât reprezentă din punct de vedere psihologic ; iată, ceea ce credeam că e numai o soluţie de rezistenţă sufletească se dovedeşte — ştiinţific!— a fi o soluţie de rezistenţă pur şi simplu, o supapă de eliminare a reziduurilor produse de suferinţă şi încordare, un debuşeu al toxinelor durerii din organism. Mai mult, analizând compoziţia lacrimei, chimiştii au reuşit să deosebească lacrimile adevărate de cele prefăcute, acordând numai primelor statutul salvator! Consecinţa logică, susţinută nu de poeţi, ci de cercetători: cei ce plâng trăiesc mai mult decât cei care îşi reprimă lacrima. Şi iată, cu acest prilej se demonstrează încă o dată că pământul este rotund, o concluzie biologică reuşind să fie, în acelaşi timp, idee filosofică şi simbol literar.

Ce reconfortantă senzaţie este aceea de a vedea cum cele mai subiective şi timide convingeri pot fi sprijinite pe argumente şi consolidate prin demonstraţii! Ce minunat sentiment acela de a descoperi că există un plan în care slăbiciunea poate fi o victorie! Ce răscumpărare!

ANTI JURNAL

Dacă *jurnal* înseamnă viaţă înregistrată şi comentată, viaţă de la o zi la alta, atunci jurnalul unui poet este o noţiune lipsită de sens pentru că viaţa poetului nu are absolut nici o importanţă. Poetul există şi rămâne numai prin ceea ce reuşeşte să nu trăiască şi, netrăind, să creeze doar. Pentru că, după cum bine se ştie, numai ceea ce nu există în planul vieţii se realizează în planul artei. O dragoste împărtăşită nu naşte poeme — mărturie stă întreaga istorie a poeziei lumii. Deci, pentru a fixa dintru început termenii, pentru a turna în ei înţelesul dorit de noi, pentru a impune noţiunii o sferă care să poată semăna cu o aureolă, aş spune, parafrazând o mai veche afirmaţie, că jurnalul unui poet nu mi se pare o chestiune de viaţă, ci de absenţă a vieţii. Nu lucrurile întâmplate le voi comenta, ci pe cele care aş vrea să se întâmple.

Şi chiar dacă voi comenta fapte, ele nu vor fi decât îndepărtate pretexte pentru gândurile mele.

Tot ce spun poate fi lesne combătut, există desigur o poezie de ilustrare, o poezie care caută să calce cu picioarele ei mici în urmele lăsate de bocancii poetului. E adevărat, dar şi în cazul acestei poezii, pe care nu o respect, pe care o socotesc neesenţială, lucrurile se petrec împotriva voinţei ei, potrivit cuvântului meu: ea seamănă acelor ilustraţii pentru copii în care culoarea e pusă puţin alături.

Se spune că Goethe nu s-a sinucis tocmai pentru că s-a sinucis Werther şi nimic nu mi se pare mai interesant decât această afirmaţie. Personajul mort a emoţionat şi influenţat zeci de generaţii, autorul

mort ar fi fost uitat curând. Pentru creator arta sa are o valoare aproape terapeutică, ea seamănă păpuşilor de ceară străpunse cu un ac înroşit în practicile vrăjitoreşti. Poate că Dumnezeu l-a creat pe Satana pentru ca să nu devină el însuşi diavol şi poate că Dumnezeu la rândul său nu este decât ideea despre bine a Satanei.

Nimic mai absurd decât obişnuinţa istoricilor literari de a lega opera de viaţa autorului ei. Nu mă interesează, şi pe nimeni nu trebuie să intereseze, că Emily Dickinson n-a trăit nimic, că Villon a fost ucigaş sau că Homer n-a existat. Isidore Ducasse rămâne conte de Lautréamont fără aprobarea istoriei. Creatorul începe prin a se crea pe sine. Numai pagina scrisă decide.

Departe de mine ideea de a teoretiza ruperea de realitate sau de a argumenta o ipocrizie a creatorului. Dar cum aş mai putea trăi viaţa tuturor dacă mi-aş trăi-o cu adevărat pe a mea? Numai petele albe pe hartă mai pot fi populate. Nu ceea ce *fac* are importanţă, ci ceea ce *înţeleg*.

Aceste rânduri nu sunt o prefaţă, nu sunt nici măcar o ambiţie, nu sunt decât un pretext. Scriitorului totul nu-i este decât pretext pentru sine, viaţa însăşi nu este decât pretext pentru a scrie.

DIMENSIUNI

Îmi amintesc finalul unui roman de Wells: după distrugerea fulgerătoare a pământenilor de către marţienii posesori ai unei invincibile tehnici, în liniştea de după victorie invadatorii mor unul câte unul ucişi de microbi, mor nu pentru că n-ar fi ştiut *cum* să se apere, ci pentru că nu ştiau împotriva *cui*. O moarte prin subestimare.

Am gândit întotdeauna această poveste ca pe o fabulă. Mi-a fost întotdeauna teamă de lucrurile mici. Dar teama nu este a mea, ci a omenirii. Teama de infim este chiar una dintre dimensiunile progresului, pentru că ea a putut să apară numai după ce a apărut bănuiala că infimul există. Primitivul se simţea asigurat în caverne, noi dezinfectăm înspăimântaţi clanţele uşilor. Dar câte noţiuni nu a modificat progresul! Eroii antichităţii luptau cu lei, hidre şi minotauri, eroii moderni luptă împotriva şobolanilor şi nu totdeauna înving...

De mult nu mai trăim printre animale şi arbori, ci, printre ameninţătoare molecule şi celule. Toţi purtăm monoclu, obositoare lentile de microscop, dar ce altceva am putea face ? Nu ne este dat nici nouă, nici omenirii, să redevenim copii, şi nici nu ştim dacă am dorit-o cu adevărat. Koch, descoperitorul unui bacil, este un personaj mai reprezentativ lumii noastre decât Columb, descoperitorul unui continent, şi ne vom înclina mai adânc celui care ne va descrie virusul cancerului, decât celui care ne va descrie suprafaţa altei planete.

De altfel, antenele intuiţiei populare, nu o dată surprinzătoare, au atins de mult aceşti pereţi interiori. Într-o baladă, muştele izvorâte din leşul unui balaur sunt mai nocive decât balaurul viu. Vitejia lui

Iorgu Iorgovan nu este eliberatoare. Această conştiinţă naşte proverbiala înţelepciune: Poporului nu-i e frică de Dumnezeu, ci de sfinţi.

Ni-e teamă de lucrurile mici şi trebuie să fim conştienţi de această teamă, şi trebuie să ne-o cultivăm. Este una dintre armele noastre cele mai puternice. Este emblema evoluţiei noastre. Inteligenţa poate fi uriaşă, prostia este întotdeauna mică. “Marea prostie” nu este decât o metaforă: suma prostiilor mici şi miliarde. Nu de geniul răului mă tem, ci de micii proşti; nu de marele criminal, ci de insignifianţii vicioşi abstracţi. Şi nu mi-e ruşine de această teamă, şi nu vreau să renunţ la ea. Să nu uităm: fiarele erau ucise încă din paleolitic, bacilii nu sunt înfrânţi nici acum.

NEVOIA ŞI SPAIMA DE SINGURĂTATE

Dacă omul ar vrea doar să nu mai fie singur, totul ar fi încă destul de uşor. Aşa cum din atâtea inegale lupte a ieşit cu încăpăţânare victorios, exasperat de singurătate, el ar fi fost în stare s-o înfrângă. Dar nimic din ce e omenesc nu e simplu. Totul e contradictoriu şi înlănţuit, fructul poartă în sine sămânţa şi viermele. În miezul tragediei de a fi singur trăieşte ascunsă însăşi nevoia de singurătate. Dacă totul s-ar crea vreodată din nou, nu aş implora o lume mai bună, ci doar una mai simplă.

Smuls de curenţi de sens contrar, absorbit de goluri opuse, omul a suferit întotdeauna nu de neputinţă, ci de nehotărâre. Pedeapsa divină a fost nu izgonirea din rai, ci, mai înainte încă, acordarea liberului arbitru între atât de contrare şi reduse posibilităţi. În înţeleptele fresce Adam este reprezentat *indecis* sub pomul binelui şi al răului.

Animalele au fost favorizate, au legi biologice mai ferme. Unele trăiesc în turme, altele retrase în vizuini. Lupul nu-şi doreşte o scorbură tainică, ursul nu visează să se adune în haite. Fiecare îşi urmează fără revolte condiţia bine stabilizată. Alături de această echilibrată maturitate suntem noi, învingătorii naturii, noi, echilibrul instabil, mereu adolescenţi, mereu şovăitori, victime, în acelaşi timp, spaimei şi nevoii de singurătate.

În *“Povestiri din Casa Morţilor”*, Dostoievski consideră cea mai îngrozitoare latură a condamnării faptul că un ocnaş — zece, cincisprezece, douăzeci si cinci de ani — nu va putea fi nici o clipă singur. Sfinţii şi înţelepţii se retrăgeau în pustie pentru a putea vorbi cu

Dumnezeu sau cu ei înşişi. Fiecare simţim nevoia unui ungher în care să nu mai fie nevoie să explicăm nimic, unde gândurile să nu mai aibă nevoie de sunete şi sentimentele de gesturi. Numai singur poţi gândi cu adevărat, şi au existat în istoria omenirii epoci laşe în care oamenii erau ţinuţi cât mai mult posibil laolaltă pentru a nu rămâne singuri şi a nu gândi.

Si totuşi, cu toate acestea şi paralel cu toate acestea, nimic nu e mai puternic în noi decât spaima de singurătate. Câte metode nu am inventat pentru a lupta împotriva ei! Dragostea chiar, această singurătate în doi, nu e decât o ingenioasă subminare a singurătăţii de dinlăuntrul singurătăţii. Şi dorinţa de a avea copii, şi iubirea pentru părinţi, şi prietenia, toate nu sunt decât măsuri de precauţie. Nunţile sunt peceţi ale iubirii, dar niciodată nu ştim dacă ne vom iubi toată viaţa, şi totuşi preferăm singurătăţii ameninţarea unei duşmănoase convieţuiri. Dar — acest perpetuu dar! — singurătatea nu e învinsă. Si nu e învinsă pentru că niciodată nu luptăm cu toate forţele împotriva ei, dintotdeauna există în noi un teritoriu liber al singurătăţii care nu se oferă altora, în care suntem în cea mai mare măsură noi înşine. Din această ipocrizie a nedăruirii totale, de care suntem în acelaşi timp vinovaţi şi mândri, din această concomitenţă dintre nevoia şi spaima de a fi singuri se naşte cea mai umană dintre drame. Şi această dramă o purtăm nehotărâţi şi dezorientaţi sub cerul luminat de planete moarte şi farfurii zburătoare.

EMBLEMA

Edenul — Paradisul — Raiul a fost imaginat în dogmele vechi ca o răsplată antireală de linişte, ca un loc izbăvit de sentimente, unde nu este nici întristare, nici suspin. Simplificarea, proprie gândirii dogmatice, provenea din teama că cea mai mică umbră introdusă în cadru ar fi putut întuneca strălucirea fericirii promise. Mai târziu, modernii au subliniat cu maliţie monotonia acestui peisaj, luându-şi riscante măsuri de precauţie împotriva veşnicei şi plicticoasei fericiri. Căci fără dramatice puncte de reper o fericire încetează să existe; o bucurie lineară, nenuanţată nu e de dorit, *nu-i a bună*. În accepţia noastră, fericirea conştientă de sine, adevărată, nici nu este decât liniştea dintre două crize. Criza ar fi deci cauza şi efectul fericirii şi la limita paradoxului se naşte bănuiala că fără fericire am putea trăi, dar fără crize nu.

Etimologic, cuvântul *criză* provine dintr-un îndepărtat *a judeca* (grecescul *krisis* din *krinein*) şi această relaţie între gândire şi criză, existentă în chiar istoria cuvântului, este revelatoare. Acolo unde există gândire este posibilă criza şi acolo unde se zbate criza pulsează gândirea. Fericirea poate fi inconştientă, criza se autogândeşte. Analiza şi îndoiala delimitează strâns rara noastră beatitudine, care, neconturată de aceste dureroase linii, s-ar pierde neobservată. Nu crizele, ci mulţumirea să ne neliniştească. Uraganele, e adevărat, pot fi distrugătoare, dar lipsa vântului înseamnă lipsa ploilor, absenţa vieţii. Arborii tineri nu trebuie feriţi de vânt şi mai ales nu trebuie învăţaţi că vântul nu există. Când criza înseamnă mişcare, gândire şi viaţă,

de ce s-o drapăm în falduri azurii, de ce să ne aranjăm în vitrine plictisitoare paradisuri ? Suntem născuţi spre a gândi şi a lupta pentru mai bine şi faptul că nu vom atinge niciodată perfecţiunea este salvarea şi justificarea existenţei noastre în infinit. De ce să ne îngăduim laşitatea de a crede că perfecţiunea este undeva pe aproape ? Înaintăm cu greu, dar destul de puternici pentru a purta pe scut, emblemă, răscolitoarea treime: analiza, îndoiala, criza.

MAREA PREJUDECATĂ

Anticul îndemn “Cunoaşte-te pe tine însuţi” rămâne tot ceea ce vreodată omul şi-a cerut sie însuşi mai greu. Nu suntem în stare să privim decât în jur, numai statuilor li-s daţi ochi albi, cu pupilele întoarse, probabil, înăuntru. Nici măcar fizic nu putem să ne cunoaştem. Oglinzile nu ne arată, pentru că în clipa în care ne privim în ele nu mai suntem decât spectatorii noştri, şi cel mult imaginea acestor spectatori urâţiţi de mândrie şi curiozitate o putem vedea. Când îmi ascult glasul înregistrat pe bandă mă cuprinde o teamă superstiţioasă, pentru că toţi spun că acesta este glasul meu, dar mie vocea îmi e străină, o cu totul alta aud eu când vorbesc. Cei filmaţi fără să ştie se privesc pe ecrane uimiţi de necunoscuta umbră în care cei din jur îi recunosc. Purtăm în noi, fiecare, o falsă imagine proprie.

Pentru artist, arta este, desigur, un act de autocunoaştere, dar orice operă finită îi este străină autorului, şi sentimentul de nemulţumire, generator de alte opere, provine tocmai din această repetată nerecunoaştere în oglinda creată. Van Gogh nu se recunoştea întreg în autoportretele sale, dar, mai ales, Van Gogh din autoportrete nu seamănă cu cel din tablourile lui Gauguin sau Lautrec. Noi ne putem cerceta, numai alţii ne văd,

Ochii noştri pot privi la dreapta, la stânga, în sus, în jos. Primesc lentile de telescop şi pot vedea în depărtare; primesc lentile de microscop şi pot privi în adânc; numai pe ei înşişi ochii noştri nu se pot privi. Vedem paiul din ochiul aproapelui şi nu vedem bârna din ochiul nostru, dar e firesc să fie aşa. Nu-i ipocrizie, ci malformaţie. Am văzut

oameni uimiţi şi revoltaţi aflând ceea ce se spunea despre ei, deşi faptele relatate erau perfect reale. Pur şi simplu nu luaseră act de ele pentru că nu erau în concordanţă cu imaginea pe care şi-o făcuseră despre ei înşişi. Unul se consideră nonconformist, altul generos, altul martir — frumoase haine ale atâtor împăraţi goi pe o plajă de nudişti, unde fiecare e mândru de croiala imaginarelor sale veşminte, revoltându-se, pudic, de goliciunea celorlalţi. Nu există prejudecată mai mare decât părerea pe care o avem despre noi. Cunoaşte-te pe tine însuţi? Ţine de natura spiritului ca el să-şi cunoască propriul concept, dar e vorba de o cunoaştere în sine, nu de sine, nu particulară, nu accidentală, spune Hegel. Şi tot el consideră că acest sens general trebuie atribuit anticului îndemn al lui Apollo Delficul. Şi totuşi, vâslind prin circumstanţă şi neesenţă, mă cutremur gândindu-mă că m-aş putea întâlni cu mine pe stradă şi nu m-aş recunoaşte.

CAŢEII PAMÂNTULUI

În viaţa mea există puţine întâmplări stranii. Vina o port numai eu: mult prea devreme nu m-am mai mirat de nimic. Am fost născută într-un secol cu absurdităţile şi minunile posibile. Există în viaţa mea puţine întâmplări pe care mi-am îngăduit să le recunosc stranii. Una dintre ele s-a petrecut, cum era şi firesc, acolo unde Moldova reuşeşte să atingă tărâmul desprins din timp al Bucovinei.

Drumul ducea dinspre Suceava printre dealuri abia sugerate într-o înţeleaptă nesiguranţă şi printre arbori cu nume bănuite în limba veche; drumul ducea spre un loc necunoscut mie, şi locul era o mănăstire, şi mănăstirea era Dragomirna.

Dragomirna, cu creneluri, şi turnuri, şi şanţuri de apărare; cu ziduri groase, poduri suspendate în lanţuri şi foişoare de pază. La Dragomirna, Dumnezeu şi-a luat toate măsurile de precauţie pentru a putea spune “Pace vouă“. Voroneţul, Suceviţa, Moldoviţa, Arbore, Humorul sunt biserici de sat, frumoase şi fără apărare sub aripile acoperişului de şindrilă. Viscolelor şi duşmanilor ele nu le-au opus decât misterioasa rezistenţă a albastrului de Voroneţ şia verdelui de Suceviţa. Dragomirna este, dimpotrivă, medievală; nu este frumoasă, ci puternică; nu se apropie de suflet, ci îl înfioară.

Adormisem aproape într-una din chiliile austere şi aproape militare ale mănăstirii, când am auzit ceva mişcându-se în zid. La început a fost o mişcare reticentă încă, deşi neîndoielnică, apoi a devenit tot mai sigură, mai plurală, a devenit nenumărate mişcări, un adevărat iureş surd, simţindu-se aproape, sub tencuială. Era evident că zgo-

motul nu venea din odaia vecină sau din afară, ci chiar din zid, era o mişcare interioară, ca un freamăt al pietrei. Am petrecut, ascultând-o, o noapte ciudată, înfiorată, înspăimântată, aproape plăcută. Sugestia medievală era atât de puternică, încât mă temeam să nu descopăr în zori o cauză banală, terestră, freamătului nocturn. Dar dimineaţa nu a degradat misterul.

Mănăstirea, înălţată de Barnovski-vodă fusese construită pe un schelet de stejar masiv: pilonii, grinzile interioare de susţinere, pe care s-a sprijinit cărămida şi piatra, au fost de lemn.

Secolele însă, prea slabe pentru a distruge piatra, au ros lemnul, l-au fărâmiţat, l-au făcut pulbere pe care curenţii de aer au pulverizat-o. Acolo unde fusese solid punct de sprijin, stejar, a rămas un îngust tunel. Zidurile mănăstirii, susţinute înainte de puternice grinzi, sunt străbătute acum de lungi, fără capăt coridoare. Si coridoarele le locuiesc căţeii pământului.

Grinzile susţineau zidul, acum zidul susţine absenţa grinzilor şi, ca un suflet al lemnului mort, noaptea aleargă căţeii pământului. Ce metaforă pentru timp! La Dragomirna, m-am gândit prima oară că oamenii ar suferi cumplit dacă nu ar avea dreptul să moară când vor, chiar dacă nu vor niciodată.

PREFABRICATE

Ideea mi-a venit privind acele anunţuri de pe pereţii localurilor de categoria a treia formulând surprinzătoarea interdicţie : “Cântatul interzis”. M-am gândit deodată ce ciudat este întregul nostru mecanism sufletesc şi cum oamenii, bând, simt nevoia să cânte (să repete, deci, exprimarea unei mai vechi emoţii a altcuiva) dintr-o incapacitate de a-şi exprima într-un fel propriu emoţia momentului. Dispoziţia lirică se cere materializată, dar, negăsind mijloacele, se varsă în tipare existente, în stereotipii formate dinainte. Romanţe, cântece populare, marşuri militare, imnuri — se cântă cu patimă şi nostalgie, de cele mai multe ori într-o totală ignorare a legilor armoniei; ele sunt importante nu pentru ele însele, ci pentru că au mai fost cântate, pentru că amintesc alte emoţii ale aceluiaşi personaj. Ele, cântecele, sunt numai nişte prefabricate din care se pot combina sentimente. “Pe Mureş şi pe Târnave” realizează regretul plecării din sat şi, poate, din Ardeal; “Zaraza” aminteşte o altă vârstă, străbătută.

În toate aceste amuzante şi, de fapt, simpatice obiceiuri, dramatică este numai ideea care mi-a venit contemplându-le, ideea că, precauţi şi economi, oamenii recurg la prefabricate nu numai în construcţii, ci şi în sentimente, că viaţa (şi viaţă înseamnă reacţie proprie la mediu) este înlocuită printr-un lanţ de stereotipii comode şi asigurate de o verificare uneori seculară.

A-ţi exprima mânia este cel puţin dificil, este obositor, în timp ce înjurătura răcoreşte. Înjurătura nu este decât un prefabricat de mânie, la îndemână oricând şi oricui. Stăpânul infernului poate fi de mult

indiferent tuturor, invocarea lui atât de frecventă a rămas o stereotipie, o simplificare, o descărcare. Câteva sute de formule fixe, uneori absurde, alteori naive, alteori scabroase, sunt puse să înlocuiască o stare sufletească pe care s-au clădit altădată epopei.

Exemplele se pot înmulţi: dragostea — câteva formule şoptite; mila — citeva propoziţii bolborosite; entuziasmul — câteva fraze ţipate... Totul seamănă cu o dizolvare, vom ajunge să vorbim în citeva litere. Viaţa însăşi se va descoperi că poate fi înlocuită printr-o formulă prescurtată şi verificată a ei?

POEM DE VARA

În Ardeal se numesc lubeniţe, în Moldova li se spune harbuji. Sunt ca nişte globuri pământeşti create de pământ pentru a se putea admira egolatru în oglinzi ideale. Pielea lucioasă şi verde, aproape animală, trădează mai mult decât un fruct. Totul e neted, rotund, fortificat, impenetrabil, fără golul unui călcâi al lui Achile. Este cetate? fruct? animal? Dacă e cetate, ce cuceritor este destul de puternic s-o cucerească? Dacă e fruct, cine este destul de bun pentru a-l merita? Dacă e animal, cine îndrăzneşte să-l vâneze? O, zeii au creat cu bună ştiinţă asemenea ambigue întâlniri de frumuseţi, pentru a putea dormi, fără teama de a fi bănuiţi, în ele...

Cuţitul pătrunde profanator, întâmpinat de un icnet voluptuos de durere, cuţitul pătrunde în miez cu ritualul jertfirii, dezvăluind, pentru a mia oară, palpitant, paradisul. Nu, sângele omenesc, sângele animal, duce în mers aluviuni nefrumoase, săruri şi complicate amestecuri, niciodată sângele nu va avea graţia acestui nectar ierarhizat în cristale. Niciodată sămânţa, ideea perpetuării nu a fost mai regeşte ascunsă. Poate că rodiile doar s-ar putea asemăna, dar rodiile dezamăgesc prin segmentare şi neprevăzut, rodiile, sugerând însăşi savoarea, se opun savurării, în timp ce pepenele verde — harbuzul, lubeniţa — este numai dăruire, este globul însuşi al altruismului pământesc.

Simţiţi cum, tras de cai nevăzuţi, carul nostru alunecă dinspre vară spre toamnă? Daca nu sunteţi prea speriaţi de viteza timpului, aplecaţi-vă şi priviţi cu atenţie: ciudatul vehicul care ne poartă alunecă pe mari globuri verzi. Trecem prin pieţe, pe lângă munţi de harbuji înalţi

cat căpiţele, trecem pe câmpuri semănate cu imense ouă verzi (Doamne, cum o fi arătând pasărea?), trecem întrebându-ne ameţiţi: Cine încearcă să ne complice frumoasa trecere, cine are interesul să ne întunece rapidul drum, când totul este atât de simplu, când fericirea există şi trebuie doar să fie vară şi să avem candoarea de a o elibera dintr-un pepene?

CUPRINS

CUVÂNTUL

Experienţele au dovedit că, izolaţi într-o ambianţă perfect sterilă, lipsiţi de orice contact cu mediul exterior, cobaii îşi prelungesc durata de existenţă. Izolaţi şi singuri, cobaii trăiesc mai mult. S-a observat însă că e destul ca fericitul vieţuitor să depăşească frontiera celulei sale sterile pentru ca să devină brusc victima adevăratei lumi. El poate deci exista oricât, dar numai ca prizonier al purităţii sale privilegiate, fără atingere cu universul exterior.

Dar ce-am putea învăţa noi de la bătrânii şoareci singuri? Cine dintre noi e dispus să-şi prelungească viaţa cu preţul unei singurătăţi din care nu ştie dacă, ieşind, nu ar muri? Cine acceptă să-şi perpetueze sângele şi cerneala în vid şi neadevăr, într-o încordare în care fiecare clipă smulsă nefiinţei este smulsă libertăţii în acelaşi timp? Cine renunţă la o secundă de univers pentru o oră de claustrare?

Nimic nu ne va face să ne răzleţim unii de alţii, pentru că nimic nu poate înfrânge sentimentul la pândă că separându-ne dezertăm, că tăcând dezertăm, pentru că nimeni nu ne poate garanta că glasul nostru care spune adevărul se va auzi şi de dincolo de acceptaţii pereţi de ivoriu. Si numai asta ne interesează.

Rămânem aici legaţi de frunza trecătoare şi de iarba prăfuită, legaţi unii de alţii prin imperfecţiune, dacă imperfecţiune este nefericirea şi nevoia de comunicare, dacă nedesăvârşire este naşterea noastră din acelaşi lut cântător care-şi caută ecoul. Rămânem cu toţii aici, în această lume care ne solicită, rămânem cu toţii aici, implicaţi, dar

rezistând totuşi dorinţei de a ne conserva în imaculat şi tăcere; pentru că purtăm cu toţii spaima de a nu semăna acelor aştri cu o putere de atracţie atât de mare încât lumina cade înapoi, purtăm cu toţii spaima de a nu le semăna, deşi cu toţii ştim că perfecţiune asta înseamnă. Între tăcere şi cuvânt, nu cuvântul este perfect, dar arma noastră este cuvântul.

CUPRINS

INFIRMITATE

Poate că părinţii sunt vinovaţi. Poate că educatorii. Poate că lecturile. Nu am înţeles niciodată dacă te naşti în felul acesta sau dacă totul apare pe urmă. La început eşti lăudat şi obţii nota zece la purtare — dispreţul colegilor e încă amestecat cu o vagă invidie, bănuiala infirmităţii se topeşte într-un sentiment ambiguu de mulţumire, de orgoliu infantil. Pentru că, atunci, binele nu e încă despărţit de rău, pentru că nu se ştie încă dacă învingător în lume este răul sau binele. Când, în sfârşit, înţelegi, nu se mai poate face nimic, este de mult prea târziu.

Aşa cum unii nu văd şi alţii n-au grai, tu nu poţi lovi, nu eşti în stare să jigneşti. Este o incapacitate organică şi voinţa nu ajută la nimic. Este o trăsătură nefirească, evadată de sub imperiul legilor naturale, pentru că tu eşti incapabil nu numai să loveşti, dar şi să întorci o lovitură. Universalul instinct de conservare este înlocuit prin atât de fragilul gest al întinderii celuilalt obraz. Ciudat, greu de înţeles, este că malformaţia, dureroasa incapacitate, se naşte nu din neputinţă, ci din forţă. Este nevoie de forţă, de o uriaşă forţă pentru a te încăpăţâna să nu învingi, este nevoie de o imensă forţă pentru a-ţi fi milă de cel ce loveşte, pentru a rezista dispreţului celui pe care nu l-ai lovit. Infirmitatea paradoxală a acestei puteri stă în dimensiunile ei neadaptate la real, aşa cum Gulliver era în Lilliput infirm. Superioritatea faţă de o lume în care nu reuşeşti să te integrezi este ridicolă şi infirmă, dacă infirmitate înseamnă a nu putea fi asemenea celorlalţi.

Lucrurile se petrec aşa nu pentru că vor fi răsplătite după alte cri-

terii într-o altă lume, ci pentru că nu se pot petrece altfel. Preceptele morale au înflorit din ele, nu ele urmează litera rotunjită a preceptelor. Cu ucigătoare ironie vei continua să primeşti nota zece la purtare şi cu înţeleaptă tristeţe vei şti că acesta este consemnul, cunoscut de toţi, al infirmităţii tale. Nu vei mai încerca să ascunzi nimic şi, dacă ai umor, îţi vei lipi în partea stângă a pieptului o graţioasă ţintă de tir. Totul este cum este, numai credinţa că vreodată va fi altfel te face să continui să-ţi porţi prin lume infirm de disproporţionata forţă.

FELUL CUM PLOUĂ

Poate să vi se pară ciudat, puteţi să nu mă credeţi, dar atunci când vreau să cunosc cu adevărat un om, îl privesc cu atenţie şi încerc să-mi imaginez felul cum plouă în jurul lui. Există o intuiţie care nu mă înşeală niciodată şi care îmi sugerează mai exact decât cele mai exacte probe ceea ce vreau să ştiu. Sunt oameni în jurul cărora ploaia cade copilăroasă, cu clăbuci şi zarvă nestăpânită, făcând să crească ciupercile şi să scoată coarne boureşti melcii; sunt alţii în jurul cărora ploaia se desenează discret ca o fină haşură, ca un voal subţire care foşneşte mătăsos şi face streşinile să cânte abia auzit; pe unii îi învăluie ca o reţea invulnerabilă, ca nişte implacabile riduri ale văzduhului, fără zgomot şi fără sfârşit; pe alţii îi împodobeşte cu serpentinele ei colorate, încurcându-i în liniile lungi, pline de haz; unora le atinge obrazul şi li-l face mai frumos, li se agaţă de gene şi străluceşte în picuri instabili; altora li se scurge prin păr şi pe gât, murdărindu-i, făcându-i să tremure şi să-şi strângă în jurul gâtului bietul fular, înjosindu-i, urâţindu-i. N-aş putea să explic de ce, poate că totul se datoreşte marii sensibilităţi a ploii, capacităţii ei de a se adapta şi de a reacţiona prompt, dar nimic nu caracterizează mai bine un om decât felul în care ştie să facă ploaia să plouă. În câte nesfârşite game se mişcă sunetele ei, ce culori diferite şi neaşteptate poate să schimbe, în câte forme se lasă modelată şi ce sentimente contrare poate să oglindească aceeaşi picătură de ploaie! Câmp de studiu, fantastic instrument de cunoaştere, joc pasionant, călăuză, cheie a tainelor, părul de apă al cerului se împleteşte pentru mine mereu altfel, lăsându-mă să ghicesc în el — aşa cum anticii ghiceau în măruntaiele păsărilor.

CUPRINS

AXIOMA

Nimic nu este mai puţin sigur decât evidenţa. Nimic mai puţin convingător decât o axiomă. Eram în stare să urmăresc demonstraţii ale unor complicate teoreme, dar n-am înţeles niciodată cu adevărat de ce “două cantităţi egale cu o a treia sunt egale între ele”.

Timpul a trecut, numărul axiomelor a crescut îngrijorător, dar eu am păstrat cu încăpăţânare incapacitatea de a accepta adevărurile care se oferă sau sunt oferite. Despre prea multe fraze mi se spusese că nu mai au nevoie de demonstrare, prea multe cuvinte se simţeau jignite la cererea de a fi explicate, prea multe idei au preferat să se impună decât să se justifice. Asupra prea multor lucruri am fost deprinsă să nu mai pun întrebări, pentru a nu mă îndoi de ele. Mă îndoiesc, deci nu renunţ la mine însumi, mă îndoiesc, deci exist.

Nu cred că, de-a lungul atâtor milenii, există un lucru care să fi fost mai imperios cerut omenirii decât credinţa în axiome. Rând pe rând, bătându-se cap în cap, ideile şi secolele soseau, şi prima lor grijă era de a pretinde obositelor gazde, înainte de orice, încă o *carte blanche*. Si, iremediabil, naiva omenire, crezându-se de fiecare dată salvată, face mereu imprudenţa de a emite încă un asemenea cec, pe care-l retrage apoi, de fiecare dată prea târziu pentru a mai putea fi recuperat. Dacă totuşi pământul continuă sa fie populat, dacă mamele mai nasc copii şi pomii mai rodesc fructe este pentru că într-un colţ, undeva, s-a păstrat întotdeauna îndoiala, aşa cum ţărancele păstrează sămânţa aluatului capabil să dospească viitoarele pâini. Oamenii iubesc pentru că se îndoiesc de dragoste, sunt drepţi pentru

că se îndoiesc de dreptate, sunt liberi suspectându-şi libertatea.

De la severul dascăl de aritmetică şi până la marii dascăli neîngăduitori, toţi îmi reproşează neîncrederea în axiome. Fără axiome nu s-ar demonstra nimic, îmi spun filozofii; fără axiome nu s-ar putea stăpâni, îmi spun istoricii; fără axiome nu s-ar putea mântui, îmi spun sfinţii; ce s-ar întâmpla dacă fiecare ar gândi cu propriul său cap — se îngrijorează sociologii. Zâmbesc fiecăruia dintre ei, amabil, aşteptându-mi dreptul la replică. Atunci când îmi este acordat, rostesc, zâmbind, două cuvinte, universalul răspuns în faţa căruia ştiu că axiomele îşi pierd din aroganţă şi se prezintă supuse la judecată. Două cuvinte ciudate: “Omul cugetă“. Spinoza, *Etica*, partea a doua — *Despre natura şi originea sufletului*, cea de-a doua axiomă.

UMBRA PRIDVORULUI

În satele Munţilor Apuseni nu există cimitire. Acolo, unde oamenii stau în faţa naturii drepţi şi singuri, fără să se adune şi să se sprijine între ei, lăsând între două case loc unui deal şi între două curţi albie unui râu, morţii sunt îngropaţi în umbra pridvorului. Nesperiaţi de munţi, neînspăimântaţi de păduri, netemători de fiare, oamenii înţeleg moartea ca pe o duioasă continuare de ciclu numai, ca pe o firească şi unduioasă urmare, ca pe o meritată şi binevenită odihnă până la judecata de apoi. Celălalt tărâm fiind atât de aproape, nici o groază nu-i bântuie — şi de acolo se aud, desigur, ca în baladă, câinii, iar umbra pridvorului se simte, desigur, crescând şi descrescând, melodioasă, şi peste celălalt tărâm. Moartea nu mai este în felul acesta un exil, nu mai sunt strânşi morţii cu morţii şi viii cu viii, ci fiecare ogradă devine o celulă a universului în care a fi sau a nu fi sunt două la fel de blânde prezenţe, în care viaţa şi moartea nu se neagă şi nu se opun, ci se împletesc şi nu se părăsesc, într-o adâncă iubire. Aşezându-şi părinţii în pământ temelie, fiii nu se simt niciodată stingheri şi nu sunt neliniştiţi de soarta viitorilor fii, cărora li se vor aşeza în pământ temelie. Iată un lanţ care nu va putea fi vreodată sfărâmat — sufletul întreg al poporului român se defineşte aici. La umbră de pridvor şi la poale de codru, când munţii mari sunt preoţi şi stelele făclii, nimeni nu poate să moară cu totul vreodată. Conştiinţa acestei veşnicii ne marchează cu o luminoasă tristeţe. Noi ştim că fruntea astfel împodobită nu se poate pleca şi că nimeni nu ne poate oferi ceva mai de preţ decât eternitatea din umbra pridvorului.

A NU FI ÎNFRÂNT

Se observă la autorii de memorii, în general, o anume stânjenire, care îi face aproape timizi. Cu extrem de rare excepţii, vieţile lor au totdeauna un sâmbure eroic — mai precis, dezvăluirea acestui sâmbure, chiar minuscul, le justifică mărturisirea —, dar indiferent cât de eroică le-ar fi fost viaţa, se simte printre rânduri întotdeauna nu mândria de a fi depăşit dramele, ci jena de a le fi supravieţuit.

Într-o atât de mare măsură *a trai* înseamnă a supravieţui — adică *a reuşi să trăieşti* —, încât simplul fapt de a nu fi fost înfrânt presupune un minus de onestitate, un plus de compromis, o părăsire, într-un punct cel puţin, a liniei idealei unităţi. Am citit memoriile unor oameni care au stat în închisori şi în lagăre, care au suferit tot ce o fiinţă omenească poate suferi, care n-au murit printr-o întâmplare, printr-un noroc, sau, cine ştie, printr-o încăpăţânare, şi totuşi în povestirea lor se descifra nu numai izbânda, ci parcă umilinţa de a fi ieşit la liman. Se simţeau vinovaţi că au reuşit să se păstreze în viaţă, se simţeau vinovaţi de tăria pe care n-au putut-o împrumuta şi altora. O atât de lungă tradiţie demonstrează că pier cei mai buni, încât a nu fi înfrânt încetează să mai fie o laudă.

De altfel, aşa se explică faptul că bătrânii nu sunt purtaţi în triumf. Atingerea bătrâneţii este întotdeauna o nesărbătorită victorie, o victorie pe care sunt geloşi nu numai — de dincolo de mormânt — cei ce au dispărut nereuşind s-o atingă, dar şi cei ce ştiu că nu au şanse să o atingă în viitor. O victorie pe care însuşi învingătorul o contemplă neîncrezător şi stânjenit.

Pustiul bătrânilor nu vine din spaima de moarte, ci din uimirea că au putut trăi atât...

ORAŞE DE SILABE

De la orele de geografie, din romanele adolescenţei, din memorialele de călătorie, din cântece, din filme, au ajuns la mine mai întâi denumirile: Santa Fe, San Francisco, Valencia, Philadelphia, Londra, Veneţia, Samarkand. Fiecăreia îi corespundea dacă nu o imagine, cel puţin un sentiment, dacă nu un sentiment, cel puţin o presimţire. Cel mai adesea, însă, pe pilonii subţiri ai câtorva litere se înălţa o întreagă construcţie cu străzi şi biserici, ţărmuri de mare, pieţe, fântâni. Eram în stare să hoinăresc săptămâni întregi, în vise care se continuau nuanţându-se de la o noapte la alta, pe câte o aceeaşi stradă imaginată, mereu mai concret, cu casele din ce în ce mai familiare şi mai amănunţit desenate, cotind mereu după acelaşi colţ cu tencuiala căzută puţin şi cu un Atlas de stuc ros de vânturi, purtând chinuit pe umeri un glob pământesc pe jumătate măcinat. Din câte o ilustraţie de manual, din câte o ilustrată veche de dinainte de război, din câte o fotografie cenuşie de ziar eram în stare să imaginez — asemenea lui Cuvier, reconstituind un mamut dintr-o vertebră — un întreg oraş, un ţinut, o ţară. Sământa reală de la care pornisem se estompa transfigurându-se şi oraşul îmi aparţinea în întregime, nedependent de realitate, înlocuind-o cu naturaleţe, până la a uita că există. Asta era demult, pe vremea când urmăream cu degetul pe hartă speranţele lui Columb şi dramele lui Magellan, cruzimile lui Cortez şi fanteziile lui Marco Polo, descoperirile eroilor lui Jules Verne şi propriile mele iluzii. Trecând, timpul n-a făcut decât să adâncească liniile acelor gravuri unduitoare, să le stabilizeze. Cu cât le vizitam mai rar, cu atât le

descopeream mai neschimbate, mai patinate de inexistenţa lor atât de sigură de sine. Zaragoza, Marsilia, Florenţa, Nisa, Atlanta, Paris. Oraşe de silabe, străzi de vocale, cartiere de litere. Sunetul atrăgea după sine imaginea, cuvântul crea o realitate himerică, dar supusă lui. Când am pornit într-adevăr, marea aventură nu a fost călătoria în sine, nici descoperirea succesivă a lumilor, ci înfruntarea spectaculoasă între imaginile sedimentate ale numelor şi imaginile reale, parvenite, grăbite să se impună. Chicago, "oraşul abatoarelor", avea ziduri de un roşu închegat, din cărămizi lunguieţe, neacoperite de mortar, case cu ferestre mici şi aerul greu mirositor al străzilor din jurul pieţii de vite a oraşului copilăriei mele; care nu mi-a fost mirarea şi aproape revolta când am descoperit o metropolă respirând armonios pe ţărmul aproape marin al marelui lac. Era mai frumos, dar era o deziluzie.

Desigur, acest joc copilăresc de pârghii nu făcea decât să complice totul, adăugând încă un plan — oniric — planurilor mereu comparative din mintea mea, încăpăţânării mele de a privi realităţile — oricât de fantastice, de exotice, de îndepărtate — cu ochiul analitic şi îndurerat al lui Dinicu Golescu. Din oraş în oraş, din ţinut în ţinut, din ţară în ţară, din continent în continent, căutând un tot mai improbabil Eldorado, am văzut, am însemnat, am socotit şi la fiecare colţ am aşteptat să-mi apară, prins într-un zid cu tencuiala căzută, bietul meu Atlas ros de vânturi, purtând chinuit un glob pământesc pe jumătate măcinat.

CUPRINS

GRAND CANYON

Lumea pe care am văzut-o eu este, sunt sigură, mai frumoasă decât adevărata lume. Fără să-i fi adăugat ceva, fără să-i fi schimbat vreo nuanţă sau vreun accent, am privit fiecare privelişte, fiecare stradă, fiecare cadru prin care treceam cu o credinţă atât de sigură că nu le voi mai revedea, că le vedeam pentru prima şi ultima oară, cu o atât de intensă dorinţă de neuitare, încât nu se poate să nu le fi văzut mai frumoase decât erau, nu se poate să nu le fi împrumutat, încă de atunci, ceva din nostalgia mea viitoare. M-am gândit totuşi la asta pentru prima oară la Grand Canyon, stând pe buza abruptă şi nepământească a cheilor fluviului Colorado şi privind aproape cu spaimă frumuseţea de neînchipuit a lumii. Eram la aproape trei mii de metri, într-un peisaj populat de conifere contorsionate de vânt, cu crengile rupte, răsucite, cu tulpina despicată, cu părţi întregi moarte şi năpădite de vâsc. Dar aceasta nu era decât sala, locul rezervat spectatorilor, de unde se putea privi marele spectacol. La numai doi paşi de noi priveliştea înceta, pentru a se continua din nou peste câţiva kilometri, pământul se căsca brusc şi ne arăta cu o majestuoasă impudoare sublimele lui măruntaie.

Poate din cauza liniilor orizontale ale straturilor geologice semănând unor colorate haşuri, coasta din faţă a Canyon-ului, cu munţii şi piramidele, cu ruinele, templele şi tronurile ei, părea pictată pe peretele dimpotrivă. Era ca o halucinaţie care creştea o dată cu creşterea soarelui, atât de puternic, încât dizolva volumele şi culorile, şi scădea o dată cu amurgul, ale cărui umbre, tot mai dense,

subliniau formele, dădeau, în sfârşit, relief realităţii, cu un ultim altruism înaintea cufundarii în beznă. Straniu însă, impresia generală nu era de minune a naturii şi numai printr-un efort de conştiinţă puteam să înţelegem şi să admitem că natura era cea care trebuia elogiată, că era vorba de o capodoperă a ei. Ni se părea, mai curând, că asistăm la o măreţie trecută ale cărei urme conservate în milenii au primit o frumuseţe aproape magică. Ceva imperial plutea în aer, orice lespede părea ruptă din treptele unui palat, orice ruină părea a unei apuse împărăţii. Culorile, chiar, se pretau acestei încăpăţânate şi nostalgice fantezii, roşul îşi mânca nuanţele între cărămiziul intens şi violetul mortuar, albul se degrada spre nuanţa nobilă a osului uscat, verdele avea străluciri oceanice, de smarald. Numirile date diverselor formaţii geologice, diverselor forme născute din lupta dintre piatră şi apă şi vânt, dovedeau că acest sentiment al imperialului divin nu-l inventasem noi. O uriaşă piramidă cu vârful retezat se numea “Tronul lui Wotan”, un imens con cu suprafaţa dantelată ca de nesfârşite basoreliefuri se numea “Templul lui Shiva”. Nimic nu părea forţat în asta, mai curând ar fi părut ciudat să li se spună stânci, şi piscuri, şi munţi. De altfel, văzută de aproape, prin binoclu, ceea ce era numai metaforă devenea o incredibilă realitate. Ceea ce putea trece drept creastă se dovedea o biserică părăginită, ceea ce semăna cu o căldare glaciară apărea clar ca un amfiteatru roman. Paradoxal, apropierea nu distrugea, ci întărea iluzia, îi furniza amănunte, o concretiza si-i dădea amploare.

Apunând soarele, cerul a mai rămas câteva minute colorat în roşu şi violet, ca şi cum Canyon-ul i-ar fi transmis propriile sale culori, apoi s-a făcut întuneric brusc, de la o clipă la alta, iar după un scurt suspens, în bezna devenită compactă, a răsărit o lună imensă, rotundă, galbenă, neluminoasă. Şi abia atunci, când nu mai puteam vedea nimic, am încremenit înspăimântaţi de frumuseţea pe care aveam s-o părăsim şi despre care am fi putut să nu ştim că există pe pământ.

CUPRINS

PLANUL SECUND AL GIOCONDEI

Până a nu vedea Toscana, până a nu călca intimidată şi şovăitoare drumurile Umbriei, priveam fundalurile tablourilor lui Leonardo Da Vinci, peisajele din spatele fecioarelor lui Beato Angelico, natura în mijlocul căreia suferă sfinţii lui Mantegna, ca pe nişte viziuni de vis, ireale şi fantastice, ca pe nişte miraculoase amintiri dintr-un paradis pierdut. A trebuit să treacă destul timp pentru a putea înţelege şi admite realitatea care corespundea acelor schiţe ideale, pentru a înfrânge senzaţia dominantă, tulburătoare până la obsesie, a parcurgerii unor locuri cunoscute într-o alta viaţă. Descopeream priveliştile şi — fericită şi înspaimântată — recunoşteam totul! Îmi spuneam degeaba că dealul acesta cu chiparoşi îl ştiu dintr-o frescă şi drumul acela pierdut într-un abur vioriu, dintr-un tablou; sufletul meu, învăţat din adolescenţă că acele imagini nu aparţin adevăratei lumi, se încăpăţâna să susţină ca trăise înainte de naştere printre ele. Clipele se îmbogăţeau astfel, proiectând umbre lungi într-un trecut nebănuit şi într-un viitor improbabil, şi, mai mult decât trecătoare unităţi de timp, deveneau elemente ale unei contemplaţii intense, aproape halucinogene, pe care le simţeam, chiar atunci, cum îmi marchează pentru totdeauna fiinţa. Nu pot să uit, chiar dacă aş vrea, nici o nuanţă de culoare, nici o rază de lumină, nici o linie, nici un gest.

Îmi amintesc o înserare la Orvieto. Ne căţărasem pe zidul care împrejmuia cândva cetatea şi din care rămăsese acum doar un fel de balustradă spre câmpie. Era o seară dulce, neîmplinită încă, de sfârşit de vară, la ora aceea când ultimele raze de soare luminează excen-

tric orizontul, în timp ce luna începe să se contureze transparentă şi firavă pe cerul încă deschis. Stăteam pe cornişa vechilor întărituri, cu picioarele atârnate în gol, dar emoţionaţi si uimiţi, ca într-o lojă de onoare. Urcând scările şi ulicioarele oraşului, gâfâind pe trepte înspre pieţe şi suind din pieţe pe alte străzi, şi mai abrupte, nu ne dădusem seama că escaladam un munte cu abilitate mascat de construcţii şi arhitecturi. Abia ajunşi sus, înţelegeam că atinsesem culmea unei forme de relief la poalele căreia se întindea o câmpie aprinsă de chiparoşi şi tulburată din somn de visurile colinelor. Umbria îşi desfăşura supusă, la picioarele noastre, domeniile învăluitoare, podgoriile ondulate şi livezile galbene din care frânghii subţiri de fum se înălţau printre pomi şi se topeau în praful de argint roz care se mişca peste pământ. Cu greu se putea imagina ceva mai împăcat cu sine, o pace mai desăvârşită şi mai în stare de a sugera sublimul, decât câmpia aceea întreruptă de munţi rotunzi, scăldată într-o ceaţă strălucitoare care dizolva culorile una într-alta. O lumină cernută, o făină luminoasă ningeau peste peisajul mirific şi cunoscut, peisajul pe care eram sigură că-l mai văzusem cândva, într-o viaţă mai frumoasă sau numai în planul secund al Giocondei. Într-adevăr, priveam tocmai ceea ce se vede în spatele Monei Lisa, cărările acelea, care puteau fi şi ape aburoase, pierdute printre arbori visaţi şi ceţuri gândite de îngeri. Senzaţia de confundare a artei cu viaţa era atât de puternică, încât nemaigăsirea graniţei dintre ele mă lăsa fară apărare. Priveam şi — fericită şi înspăimântată — recunosteam totul!

CUPRINS

DORINŢA

Stăteam pe punte, aplecată peste bord, cu coatele sprijinite de lemnul lustruit şi alb de sare, privind apa intens verde, grea şi clătinătoare, care păstra minute lungi după trecerea noastră o dâră albă spumoasă, pulsând spasmodic, ca o cicatrice pe pielea întinsă şi lucioasă a oceanului. Mă gândeam că trăim, probabil, mai intens în viitor şi în trecut decât în prezent, că visul de a merge pe ocean şi gândul că ai fost pe ocean sunt mai puternice, mai vii decât faptul de a fi pe ocean *acum*. Stăteam pe punte ore în şir privind, dar mai ales simţind, orizontul închis în jurul nostru, rotund. Eram singuri în mijlocul unui uriaş cerc legănător, iar acesta nu era decât baza cupolei perfect rotunde pe care cerul o răsturna deasupra noastră. O calotă asemănătoare se mişca, probabil, sub noi. Simţeam că locuim un glob, un mirific glob, jumătate cer, jumătate apă, ţinut în spaţiu de raza încordată a privirii noastre. Pământul nu mai exista. În lipsa lui, cele două elemente primordiale suplineau un univers întreg prin esenţele sale. Cu câtă înţelepciune dispăruse Atlantida! Treceam poate peste imperiile ei adormite cu modestie si, dacă ne uitam mult timp în jos, începeam să zărim, dincolo de cortinele mişcătoare ale apei, fantasticele ei ruine, mormintele şi patimile ei. Asta era senzaţia pe care o lăsa în noi ziua, cu ambiţiile ei de a lamuri totul, de a arăta — cât mai multe şi cât mai limpezi — amănuntele care te împiedică să mai vezi ceva. Seara, când stelele apăreau pe rând, obsedant de strălucitoare în întunericul atotstăpânitor, nestânjenit de nici o altă lumină, devenea evident că anticii aveau dreptate, că suntem înveliţi într-o sferă de cristal vineţiu,

învelită, la rândul ei, în altă sferă şi în altă sferă, că stelele sunt focuri nestemate încrustate pe aceste fantastice petale transparente care ne ascund ca pe nişte seminţe, că toate aceste sfere se cuprind una într-alta, alunecă între ele, şi e destul să rămâi o clipă singur cu sufletul tău pentru ca să poţi auzi, în liniştea mare, muzica sferelor. De aici şi până la a crede că alăturarea continuu mişcătoare a stelelor închipuie semne şi prevestiri nu-i decât un pas, pe care nu poţi să mi-l faci sub bolta arcuită magic peste tine, suspendându-şi constelaţiile desenate clar, ca în zodiac.

Mă gândeam atunci că există poate în noi o continuă tendinţă de amânare a împlinirii, că ne place să împingem transformarea viitorului în prezent cât mai departe, până la limita în care, nemairămânând destul timp, viitorul se transformă direct în trecut. Abia acum — când puntea vasului mi se pare ştiută dintr-un film şi oceanul bănuit din poeme — îmi dau seama că nici măcar asta nu se întâmplă, că dorinţa de a ajunge pe ocean era prea intensă, prea totală, pentru a admite vreodată că s-a putut realiza. A fost destul o dulce iritare de sine, o blândă plutire în clipa împlinirii, pentru ca visul să-şi păstreze intensitatea şi să rămână suspendat într-un definitiv viitor.

PIATRA

Împrejurul castelului de la Bran pajiştile fuseseră cosite şi fânul adunat în căpiţe rotunde, răspândite egal, îşi aştepta cuminte trecerea în mireasmă. Era iulie şi era ora aceea a după-amiezii când, începând să cedeze, căldura îndulceşte lumina, face liniile blânde şi culorile moi. Dacă urcam înspre intrarea muzeului, la umbra crengilor presimţeam răcoarea şi întunericul, dar sus, pe băncile de piatră cuibărite între metereze, o rază galbenă, aproape portocalie, lumina încă zidurile fierbinţi de peste zi. De altfel, de acolo, de pe colina încununată de castel, întreaga vale se dezvelea deodată într-un gest tandru şi anistoric. Reduse la acoperişuri, casele îşi pierdeau din determinări, şoseaua devenea numai o potecă netedă, iar clădirea vămii, solidă şi ursuză lângă o graniţă inexistentă, făcea prezentul ireal şi trecutul de neînţeles. Trecutul era chiar acel castel aşezat pe o frontieră care n-a despărţit niciodată nimic, acel castel cu mobile şi armuri străine şi cu înduioşătoare şi albe cuptoare româneşti, cu ziduri medievale de stâncă şi cu grinzi înnegrite ţărăneşte de fum. Ascultam orga de vânt, capătul modest de fluier fixat pe unul dintre turnuri pentru ca respiraţia văzduhului să devină cântec, şi mă gândeam că nefamiliare, neobişnuite liniei melodioase a văii nu mi se păreau numai inscripţiile germane şi ogivele ferestrelor, ci înseşi zidurile nemăcinate de vreme, însuşi materialul indestructibil al construcţiei, piatra.

La poalele dealului, un muzeu al satului aduna case de prin partea locului, fantastice cetăţi de lemn pentru uzul câte unei familii, cuprinzând într-un careu impecabil adăpostul oamenilor, al animale-

lor, al uneltelor, al bucatelor, aşezate cu spatele spre lumea din afară, deschizându-se înduioşate spre interior. Pereţi de lemn încrustat şi de var alb, meniţi să se împotrivească mai curând viscolelor iernii decât duşmanilor, lipsiţi de precautele deschizături prin care locuitorii castelului aruncau gloanţe şi apă clocotită; scuturi fragile aparţinând încă regnului vegetal, gata să tresară la cântecul unei păsări, la susurul unui izvor.

Comparam cele două construcţii — cetatea de piatră şi cetatea de lemn — şi mă întrebam dacă trebuie să fiu mândră sau să regret că românii nu au ales piatra. Şi mai ales încercam să înţeleg de ce nu au făcut-o. Fusese retragerea în pădurile foşnitoare, hohotitoare, din jur o mai sigură armă împotriva cotropitorilor decât încăpăţânarea neînsufleţită a pietrei? Era mai rezistentă în timp eterna reînviere a frăgezimii frunzei decât moartea puternică, de nezdruncinat, a blocurilor de granit? Faptul că existam peste fostele graniţi, vii, foşnitori, într-o mereu lunecătoare istorie răspundea îndeajuns; dar acolo, între meterezele calde de zi, în înserarea care cobora întrebătoare, ritmul pierdut al orgii de vânt continua să se mire — de ce nu au ales românii piatra...

LA MORMÂNTUL LUI GOYA

Mormântul lui Goya este centrul, aproape neobservat, al unei capele cu pereţii grei de vedeniile celui ascuns sub lespedea simplă de piatră, în faţa altarului modest. O încăpere circulară — amintind destul de puţin prin arhitectură liniile unei biserici — acoperită în întregime cu fresce foarte puţin religioase. Tema lor pare a fi, totuşi, minunea săvârşită de un sfânt, dar ceea ce se vede nu e sfântul şi nu e minunea — presupus şi presupusă în interiorul odăii, pe locul ocupat acum de tine, cel ce priveşti —, ci mulţimea care se minunează, al cărei vuiet îl auzi parcă şi ale cărei feţe le vezi nu pioase, ci vesele, vii, încântate, curioase mai ales. Se îngrămădesc, se împing unii pe alţii ca să vadă mai bine, se apleacă spre mijlocul odăii, gata să se desprindă de pe perete. Sunt precupeţe şi târgoveţi, fete tinere şi băieţi, matroane grase şi bârfitoare, bătrâni slabi şi pisălogi, copii neastâmpăraţi. Toate aceste personaje de figuraţie religioasă, care spre sfârşitul vieţii pictorului vor deveni groteşti, respingătoare, diabolice, monstruoase, sunt, deocamdată, numai o mulţime folosind prilejul bisericesc pentru a se dezlănţui într-o sărbătoare populară, carnală, bucuroasă. Mormântul lui Goya dispare, se pierde în mijlocul acestei dezlănţuite bucurii sau, dacă ţi-l aminteşti, o faci numai în căutarea obiectului spre care privesc, de care se miră, spre care le îmbulzesc toate aceste amuzate personaje, atrăgând spre obiectul curiozităţii lor profane şi îngerii eleganţi din jur.

Îngerii nu sunt nici ei mai aproape de Dumnezeu, decât această, lipsită de misticism, mulţime. Încarnaţi în frumoase trupuri de femei

îmbrăcate cochet cu crinoline, corsete, volane şi funde, după moda exactă a timpului, îngerii sunt frivoli şi mondeni, cu aripile abia sugerate, confundabile intenţionat cu nişte perdele, cu nişte nori din fundal, cu nişte pete de lumină. Îi privesc şi încerc să-mi imaginez reacţia epocii inchiziţiei în faţa acestei degajate profanări. Sau poate nu era o profanare? Zugravii noştri o îmbrăcau pe Maica Domnului în iie, pictorii florentini în rochiile complicate ale Renaşterii, iar Cranach cel Bătrân o împodobea cu încărcatele pălării nemţeşti. Gestul lor, de firească apropiere, era mai mistic, poate, decât zâmbetul nostru mirat. A-l reprezenta pe Dumnezeu îmbrăcat în haine ca ale tale înseamnă a-l socoti pe Dumnezeu de-al tău, la fel de real ca şi tine, asimilat epocii tale, la fel de bun sau la fel de rău ca şi ea. Goya îşi privea îngerii — ca şi contemporanii — critic, îi descoperea frivoli şi superficiali, dar — ca şi de contemporani — nu se îndoia că există. Încerc să-mi imaginez îngeri în rochiile noastre si sfinţi în pantaloni evazaţi şi sacou. Şi încerc, mai ales, să-mi imaginez de câtă credinţă ar avea nevoie un pictor acum pentru asta...

CUPRINS

NORII

Am intrat în New York într-un decembrie geros şi tulbure, cu norii coborâţi, dezolanţi, gata să ne atingă. Ne apropiam dinspre mare, înghesuiţi pe cea mai înaltă punte a prorei, suspendaţi de spaima descoperirilor care ne aşteaptă. Dar continentul nu-şi descoperea decât ameninţătoarea diversitate a griurilor, hălcile mişcătoare ale ceţei, care lăsau să se întrevadă din când în când câte o insinuantă promisiune. Câte o insulă, sau câte o peninsulă — al cărei gât de legătură cu marele trunchi dispăruse în nebuloasa alburie — se zăreau acoperite de zdrenţe de zăpadă aruncate neglijent peste acoperişuri plate, barăci şi antrepozite. Când am pătruns pe East River, însă, ceaţa a încetat să mai fie un peisaj, oricât de spectaculos, devenind chiar lumea pe care trebuia s-o traversăm, marele spectacol în care urma să fim noi înşine actori. Până la intrarea în scenă mai aveam o oră, poate două, de privit, de înţeles totul de pe locurile noastre, lunecătoare, de spectatori.

În dreapta, apăruse Manhattan-ul. Privelişte pe care cu greu o puteai socoti de pe pământ, imaginaţie dezlănţuită morbid în beton, forţă umană în care omul nu putea fi închipuit. Aşa îmi imaginam, înainte de a o fi văzut în lumina făinoasă a televizorului, luna. Din ceea ce exista pe pământ nu semăna, poate, decât cu o pădure, dar o pădure dementă, cu trunchiurile cioplite în unghiuri drepte, lipsite de crengi şi înălţându-se fără rost şi fără sfârşit. Imense turnuri, mai mari de o sută de etaje, se strângeau unele într-altele, tinzând spre un cer în care nu puteau găsi, cu evidenţă, nimic. Coloane paralelipipedice, punctate de sute de şiruri de ferestre luminate rece şi ador-

mitor cu neon, suiau într-o apoteoză a pietrei ameninţătoare în dimineaţa lânoasă. De altfel, norii începeau cam de pe la etajul 50 (număram cu încăpăţânare dungile luminoase ale nivelelor) şi ţineau cine ştie câte etaje, în orice caz nu destule pentru a epuiza fantastica alcătuire. Dincolo de ei — şi însemnându-le prin asta, ironic, limitele — blocurile se continuau ca nişte fantasme întunecate şi victorioase, nemaipărând să aparţină acestei lumi.

În stânga, era Statuia Libertăţii. Când, obosit de dimensiunile oraşului modern, ochiul se întorcea spre atât de tradiţionala, atât de ştiuta din ilustrate, siluetă, o descoperea fragilă, miniaturală, în mijlocul unui simbolic câmp. Ştiam că măsurile ei sunt impresionante, că e străbătută de un ascensor care te poate urca până la fruntea înaltă, că poţi ieşi din capul Libertăţii — asemenea Atenei din capul lui Jupiter — într-un balcon amenajat anume pentru aceasta. Dar privirii noastre, deformate de înălţimea neagră a Manhattan-ului, statuia albă a libertăţii i se părea, cu întristată condescendenţă, bucolică. Oamenii din jurul frunţii ei nu puteau fi zăriţi, nu puteau fi imaginaţi măcar, aşa cum ideea că punctele luminoase, care împestriţau, decorative, uriaşele turnuri, erau încăperi omeneşti cu fiinţe trăind şi locuindu-le, nu putea fi acceptată decât prin absurd. Părea, mai curând, că puternica omenire capabilă să construiască aceste impunătoare, încremenite monumente plecase să descopere o altă Americă, un alt continent sau o altă planetă, iar lunecătoarele noastre locuri de spectatori ne părăseau pe o scenă lipsită de actori, pe care se jucau de-a cortinele norii.

SAGRADA FAMILIA

Ştiam că e un templu neterminat. Ştiam că e o capodoperă. Îi ştiam silueta incertă din ilustrate şi din manuale de artă, mereu învăluită în ceva secret, în ceva nespus până la capăt, şi am mers kilometri întregi pe bulevarde mărginite de platani albi şi firavi portocali, lăsându-ne călăuziţi de profilul ei de neconfundat, desenat sigur, cu un fel de neglijenţă, pe cer. Când am ajuns, în cele din urmă, am descoperit-o crescând dintr-un fel de vegetaţie de bâlci — barăci încărcate cu figurine de ghips, fân de staniol, inimi de celuloid. Prin labirintul lor am reuşit să pătrundem, dezorientaţi, până la faţada din spate a templului: două turnuri de formă nesigură, uşor rotunjite, negeometrice, asemenea unor ştiuleţi de porumb nedezvoltaţi uniform, alăturate parcă la întâmplare, acoperite cu litere mari de piatră. Le-am înconjurat precauţi, necăutând încă să înţelegem, şi am ajuns la un mic magazin pe unde se intra după plătirea biletului. Am coborât câteva trepte, înspre o uşă provizorie în flancul unui turn. Un mic muzeu cu planurile, incomplete, ale catedralei şi cu fotografii de la înmormântarea, în 1926, a autorului ei. Am urcat din nou, înspre templu de data aceasta, dar n-am ajuns decât într-un larg loc gol, cu grămezi de piatră şi macarale Richier. La stânga, cele două turnuri, văzute de data aceasta din spate; departe, la dreapta, alte două turnuri legate printr-un perete orb care putea fi, privit din afară, faţada principală; iar la mijloc — marele vid dezordonat al şantierului modern. Catedrala nu exista. Într-un colţ, patru imenşi melci de piatră, extraordinar de frumoşi şi de insoliţi în peisajul acela răvăşit, cu coar-

nele retezate de la jumătate de un accident sau poate de intenţia artistului. Am trecut de ei, dincolo de paravanul solitar de piatră. Ştiam că este singurul element al construcţiei definitivat în timpul vieţii lui Gaudi. Şi, evident, n-am mai văzut niciodată ceva asemănător.

Prima impresie e că te afli în faţa intrării unei peşteri. Piatra pare lucrată de ape şi de vânturi. Pare un monument al naturii, mai ciudat poate decât altele, dar, cum bizareriile naturii sunt fără sfârşit, te minunează, fără să te mire. Deodată, însă, în aceşti stropi şi şiroaie de rocă duse de întâmplare, desluşeşti o literă, apoi un cuvânt. Ţi se pare neverosimil, nimic nu e mai nepotrivit decât cuvântul în această dezlănţuire minerală, dar ochiul descoperă tot mai multe vorbe săpate în piatră, sau adăugate de piatră pe piatră, imense litere, cât statura unui om probabil, scriind în jurul turnurilor la nesfârşit *sanctus, sanctus, sanctus* şi, mai nebuneşte încă, de sus în jos, *osana, osana* şi *excelsis, excelsis*. Deasupra scrie *vita, veritas,* în dreptul statuilor apar numele personajelor reprezentate, şi totul devine absurd pentru că, astfel, descoperi, printre convulsiile stâncii, statui şi sculpturi — impunătoare grupuri de curcani cu cozile umflate, imense grupuri de păuni orgolioşi si dispreţuitori. Mai sus, în vârfurile ascuţite ale turnurilor, uriaşe fructe, legume, cereale, ananaşi, frunze, iarbă, palmieri, eucalipţi. Există, în tot acest haos de forme şi reprezentări, o extremă libertate care nu poate izvorî decât din forţă, o extremă forţă care nu poate izvorî decât din iubire. Gaudi nu respectă nici una dintre legile construcţiei de biserici, pentru că el respectă mereu marea lege din care au izvorât ele. Încă o teribilă confirmare a faptului că singura axiomă a artei este “iubeşte şi fă ce vrei”.

Şi, totuşi, ce stranie e puterea acestui om de a crede în timp! Într-o lume în care se construia ca să dureze câteva decenii, el începea înălţarea, eşalonată pe sute de ani, a unui monument bun pentru milenii. Într-o epocă în care se pierde şi încrederea în cuvânt, el combină

cuvântul cu forma şi naşte o artă nouă, plină de forţă barbară a credinţei în materie şi-n exprimare. Se inventaseră trenul şi avionul, se desfăşurase primul război mondial, şi toată această vreme care prevestea atât de sigur iuţirea civilizaţiei noastre, viteza şi efemeritatea ei, acest bătrân călcat la 74 de ani de un tramvai a gândit şi s-a purtat asemenea constructorilor catedralelor gotice; Hitler se apropia de vârsta puterii, închisorile unei jumătăţi de planetă erau mai pline decât oricând, şi acest moşneag pierdut în peninsula lui iberică avea încă încredere în destinul omenirii, din moment ce începea o construcţie ca să i-o sfârşească generaţiile viitoare.

Ne-am îndepărtat de Sagrada Familia tulburaţi şi plini de o ambiguă fericire, mândri de a fi descoperiţi nu că lumea noastră este mai bună sau mai frumoasă decât ştiam, ci că există cineva care s-o creadă altfel.

ÎN IARNĂ

Poate că Veneţia străbate şi ea — asemenea atâtor oraşe — toate cele patru anotimpuri. Nu ştiu. Pentru mine, ea dăinuieşte nemişcată în iarnă şi simt că spun în iarnă, ca şi cum aş spune: în eternitate. O iarnă, desigur, de un fel special, fără nimic din marile exultări ale ninsorii, fără nimic din puritatea inflexibilă a gerului, o iarnă umedă, ambiguă, învăluitoare, o iarnă malefică, mediteraneană, o iarnă greu de înţeles şi greu de suportat, asemenea eternităţii.

Era o duminică înfrântă de ceaţă, cucerită şi stăpânită cu perversiune de imensa făptură alburie care îşi întinsese pe fiecare stradă câte un braţ lung, abia unduitor, încercând să pipăie cu degete incerte, suspicioase, pereţii, caldarâmul, feţele. Străzile erau pline de lume îmbrăcată de sărbătoare, plimbându-se, îngrămădindu-se cu veselie pe sub ghirlandele de brad atârnând festiv de la o streaşină la alta, râzând şi vorbind pe sub arcadele de neon şi baldachinele de becuri colorate. Dar şi luminile, şi sunetele erau îmblânzite de ceaţă, şterse de aburul moale care se insinua topind într-o dulce degradare totul. Mergeam prin mulţime fără să văd mai mult de trei-patru oameni în faţă sau in spatele meu, ceilalţi pierzându-se într-un orizont tulbure care mă înconjura la mai puţin de doi metri. Dar chiar şi aceştia, mişcându-se, pierdeau câte o mână ridicată în sus şi înghiţită de abur sau, dimpotrivă, din fundalul difuz reuşeau să scape şi să vălurească, pe nişte umeri care dispăreau, pletele lungi, arămii ale unui cap cu linii nesigure. Străbăteam un decor pictat cu vopsele umede şi şters apoi cu nehotărâre, amestecat, făcut de neînţeles. Clo-

potele începuseră să bată, dar, rupându-şi drum prin ceaţă, sunetele ajungeau învelite în fuioare lungi, pâlpâitoare, încâlcite, obosite. Râsetele mulţimii, mai apropiate, se auzeau mai distinct, dar la fel de nefireşti, de stranii şi ostentative, aparţinând, stângace, irealităţii. Mergeam fără încetare ca printr-o împărăţie de somn prin oraşul pe care nu-l mai recunoşteam, simţind cum atotputernicul abur ştergea, o dată cu faţa cunoscută a Veneţiei, şi amintirea ei din mine; simţind că niciodată n-o să mai pot desprinde ceaţa aceea insinuantă, mângâietoare şi luminoasă, otrăvitoare poate, dar atât de blândă, de pe chipul imperial şi nostalgic al reginei mărilor.

Ajunsesem, rătăcind pe ulicioare tot mai înguste şi tot mai tăcute, într-o piaţetă pustie, tăiată pe buza lagunei. Pale moi de vânt începuseră să mişte văzduhul alb, deplasând nori mari în cerul dintre case. Mi se dezvăluia astfel, aproape senzual, când colţul unui zid pe jumătate putrezit, când arcada de marmură prelungă a unei ferestre, când suprafaţa apei, născătoare de nori. Îţi venea să închizi ochii şi să te laşi să adormi între pernele moi de vapori, pentru a nu tulbura cu înţelegerea armonia atât de împăcată a lumii. Şi atunci, deodată, am înţeles că nu Veneţia se scufundă, ci apa se ridică, descoperind o dată cu trecerea timpului, forme tot mai savante, tot mai înţelepte de distrugere; ceaţa înălţată din ape şi reziduuri este simbolul acestei duioase agresiuni care nu se va termina niciodată. Pentru că frumuseţea nu se poate termina niciodata. Ea are de ales, cel mult, între a trăi fără sfârşit şi a muri în eternitate.

SPUMA

Cronologic, la Niagara, înainte de a descoperi splendoarea apelor căzătoare, trebuie să descoperi orăşelul apărut pe ţărmul lor şi purtând cu infatuare acelaşi nume. O faci într-o atmosferă de explicabil suspens, la început cu distrată bunăvoinţă, apoi cu indiferenţă grăbită, apoi cu exasperată nerăbdare, şi în cele din urmă cu revoltă, ură şi dispreţ, în timp ce văzduhul saturat de umezeală vuieşte ameninţător şi tot mai apropiat, ca un acvatic război. Nu e, de fapt, mai mult decât o aglomerare de clădiri cu aer provizoriu — hoteluri şi restaurante pentru vizitatori — fără nici o pretenţie dincolo de imediata utilitate, impietând doar prin simpla lor prezenţă asupra măreţiei acelui loc. Dar asta nu e decât omenesc: cu modestie harnică sau cu negândit orgoliu, noi n-am făcut decât să pângărim frumuseţea pustie a mărilor sau singurătatea munţilor imperiali. Dar dacă prezenţa oamenilor acolo este totuşi firească şi fatală, ceea ce oamenii fac, ceea ce absurda lor ingeniozitate poate inventa este mai mult decât omenesc, este diabolic, dacă nu cumva aducem o prea mare jignire forţei întunecate atribuindu-i o atât de joasă inteligenţă.

Apocalipsul apelor prăbuşite părindu-li-se, probabil, prea puţin, nesocotind îndeajuns de atractivă în sine frumuseţea căreia vechii indieni i se rugau ca unui dumnezeu mânios, cei ce şi-au făcut o afacere din exploatarea cascadei au îngrămădit pe ţărmurile ei multe alte atracţii mai concrete şi mai convingătoare. Au construit străzi întregi cu muzee de ceară, impudice instituţii specializate în îngânarea în parafină colorată a fiinţelor vii, cu muzee ale ororii (într-unul din-

tre ele se găseau în vitrină nici mai mult nici mai puţin decât, în mărime naturala, Papa şi şeful bisericii episcopale!), cu magazine de măşti ale spaimei, cranii cu dinţi dezgoliţi, păpuşi cu parul făcut măciucă şi ochii ieşiţi din orbite de groază, monştri expuşi în galantare, un întreg arsenal de bâlci confecţionat din carton si materiale plastice, derizoriu, ridicol, dezgustător. Au pus să se plimbe pe străzi personaje travestite în Frankenstein care să sperie copiii şi să dea senzaţii ascuţite celor adulţi, au aşezat la răscruci uriaşe gorile, cu ochi de becuri sclipind roşiatic, despre care se ştie din filme că se hrănesc numai cu femei frumoase; au fabricat godzile din poliester şi bandiţi din pâslă, fiare din celuloid şi coşmaruri din hârtie presată au pus să se tragă cu puşca pentru a se crea atmosferă. În timp ce din cer parcă sau din măruntaiele pământului, vacarmul naturii dezlănţuite făcea aerul să vibreze purificator şi depunea toată această lume ca pe o spumă murdară pe ţărmurile de diamant ale minunii.

Când, după coborârea unei pante de vreo jumătate de oră, am ajuns la nivelul de sus al cascadei, apa părea neadâncă şi lină, deşi înainta cu viteză înspre buza prăpastiei. Şi tocmai această nepotrivire dintre suprafaţa calmă, nevălurită, a apei şi repedea ei alunecare aproape secretă, aproape subînţeleasă — ca şi cum ar rămâne mereu neschimbat un prim strat ipocrit, capabil să acopere graba de dedesubt — tocmai această curioasă primă impresie crea un fel de suspense, o aşteptare binepregătitoare pentru dramatica privelişte.

Înainte de ea, însă, la numai câţiva zeci de metri înainte de cădere, apa se împrăştia inconştientă în şuviţe, descoperind grinduri şi chiar o insulă adevărată, o insulă aproape golaşă, cu câţiva arbori abia înfrunziţi, murdari încă de rămăşiţele torentelor primăvăratece. O insulă acoperită în întregime de cârduri de pescăruşi aşezaţi la odihnă, încât, dacă n-ar fi fost aceşti câţiva arbori desenaţi sărăcăcios pe cer, ne-am fi putut închipui că vedem un conglomerat de păsări albe, bi-

zar de linişte în acel loc încordat de aşteptare. Dar copacii ne dovedeau că e vorba de o insulă şi înţelegeam că e o haltă a pescăruşilor rotiţi deasupra genunilor, în vuietul asemănător vocii lui Jupiter. N-am fost niciodată pescăruş şi mi-e greu să-mi imaginez cu exactitate ce simt ei, stabiliţi pe bucata aceea de pământ, gata să lunece şi ea, o dată cu apa din jur, în prăpastie, dar ştiu că de pe mal privită şi priviţi, creau cel mai ciudat dintre tablouri: stând într-un picior ca berzele sau aşezaţi cu burta în nisip asemenea găinilor, strânşi unul într-altul şi somnolenţi, pe insula golaşă şi parcă somnoroasă, albită de penele albe ale locuitorilor ei, indolenţi şi indiferenţi, indolentă şi indiferentă, la numai câţiva metri de sfârşitul lumii.

Înaintam, deci, pe mal, din spatele cascadei, încât atunci când am ajuns să o privim din faţă, mergând în continuare, cu cât ne îndepărtam, cu atât încadratura ei se mărea şi peisajul se schimba şi devenea mai încăpător. La început, aşezaţi chiar pe marginea cascadei, nu vedeam decât o spumă albă căzătoare în sine însăşi, ca o aglomerare de fum răsucindu-se cu zgomot neomenesc. Alunecând de-a lungul malului, priveliştea începea să capete mai multe dimensiuni, începeam să vedem ca printr-un aparat de fotografiat bine potrivit şi nivelul superior, şi cel inferior al apei, şi pânza nebună, învălmăşită între ele. De fapt, viteza şi forţa căderii erau atât de mari, încât apa înceta să mai fie lichidă, ceea ce cădea nu era decât o precipitaţie de molecule fine, învolburată într-un vârtej prea alb şi prea spumos pentru a nu uita, deocamdată, să înspăimânte.

Am observat că în faţa marilor frumuseţi, bucuria contemplaţiei se amestecă în sufletul meu cu o aproape stranie linişte uneori, cu o obscură, inexplicabilă spaimă altădată. Niagara nu era făcută să izvorască pacea. Miracolul prin care apa se transforma în praful acela umed, umplând universul de vuiet, răspândea o nelinişte întăritoare. În toată această lunecare între stări — sufleteşti şi de agregare —

soarele aflat în plină forţă îşi găsea un excelent domeniu de exprimare: de la curcubeul mereu nehotărât desenat între picuri şi până la cele mai diverse nuanţe de mov, albastru şi verde, apărând pe neaşteptate şi pierzându-se la fel de brusc pentru a face loc altei culori, schimbată la rândul ei, pierdută, înăbuşită în spumă. Şi totul părea din ce în ce mai frumos, şi, îndepărtându-ne mereu, cascada începea să-şi uite din forţă şi din sălbăticie şi să-şi păstreze numai graţia şi albul îngeresc.

Părea că asta e totul, că nimic nu mai poate să se adauge atât de împlinitei frumuseţi, când, deodată, cerul s-a întunecat de la un minut la altul şi a început brusc să plouă, cu acele schimbări feminine de dispoziţie ale climei întâlnite numai pe continentul american. Ne-am îndepărtat de mal, căutând un adăpost, din care am ieşit după mai puţin de o jumătate de oră, reluându-ne drumul de-a lungul ţărmului, de astă dată în sens contrar. Şi atunci am înţeles că frumuseţea este nemărginită într-o măsură mai mare decât imaginaţia noastră. Niagara nu mai exista. În locul ei se înălţa, înspre bolta atârnând de nori moi, o coloană uriaşă de fum cenuşiu, care reuşea să se unească cu cerul fumegos şi să pară că susţine într-un unic punct de sprijin nehotărât şi zdrenţuit universul lânos şi incert. Nu ştiu cum se explica ştiinţific acel fenomen care estetic era de o neînchipuită grandoare. Întreaga vale devenise de fum, îşi pierdea substanţa, se evapora înălţându-se la ceruri. Şi totuşi, nu era numai o evaporare, pentru că apa de deasupra şi de dedesubtul cascadei se păstra normală, neschimbată, era vorba de o sfâşiere, de o descompunere numai acolo, la locul căderii, era vorba de o rupere în cele mai mici părticele posibile, pentru ca apoi, prea uşoare, acestea să nu mai poată rămâne pe pământ.

Şi din nou am crezut că mai mult decât atât nu se poate spera, când soarele a reuşit să-şi facă drum printre nori şi să taie, folosindu-

şi razele ca pe nişte lame, din masa nebuloasă figuri şi pete de culoare, desfăcând albul şi griul în culorile care le compuneau, născând verdele, şi movul, şi albastrul cu o forţă virgină, cu o strălucire copilărească. A venit ora plecării şi am părăsit Niagara îndepărtându-ne cu inima înălţată, întorcând mereu capul ca înspre o apoteoză. După ce totul dispăruse la o cotitură a drumului şi se mai vedeau doar eşarfe subţiri de fum acvatic fluturând în lumină, insula pescăruşilor continua să se vadă somnolentă, alb murdar de pene şi cenuşiu de crengi rupte, indiferentă şi plictisită de atâta frumuseţe şi vuiete.

SICILIA, O, SICILIA !...

E bine să stai mult într-un loc, e bine să-l răscoleşti, e bine să te topeşti în el? E bine sa-l locuieşti tacticos, să-i dezlegi tainele, să-i dai vălurile la o parte, să-i înveţi ticurile, să-i toceşti legendele, să-l asediezi din toate părţile, să-l înveţi pe de rost, să laşi să vină obişnuinţa, oboseala? Sau e bine să treci, să treci, lăsând ochii să ia numai ceea ce li se cuvine, smulgându-i de pe contururile prea ferme, prea clare, învăţându-i să se mulţumească doar cu nimbul lor tiptil, aburos? E mai adevărată cunoaşterea sprijinită în cârjele statisticilor si a datelor, sau sentimentul neargumentat, comunicarea aceea spontană dintre esenţa noastră şi esenţa locului pe care îl străbatem şi cu a cărui sumă de imponderabile si nebuloase ţesem astfel propriile noastre nebuloase şi imponderabile?

În ce ne priveşte n-am avut de ales. Cele opt zile cât am trăit în Sicilia abia ne-au ajuns s-o cuprindem cu pasul, cele opt nopţi cât am avut acoperământ în Sicilia, abia ne-au ajuns să nu cădem de somn. Am străbătut-o de la un capăt la altul, din cetate în cetate, din gară în gară, ca pe un front ultim în ale cărui tranşee s-ar fi putut să nu mai putem niciodată reveni. Dar timpul s-a dilatat, înţelegător, iar noi am putut îngrămădi în el mai mult decât credeam, l-am burduşit ca pe o desagă cu evanescente, ireversibile şi irepetabile clipe, l-am aruncat pe umăr şi, pe măsură ce merindele scădeau, puneam în loc alte şi alte livezi de portocali, plantaţii de măslini, bulevarde şi faleze, temple şi câmpuri de gunoaie, fundături şi cearşafuri în cer, terasamente pustii, nopţi încremenite, cetăţi şi saline, mori de vânt şi fântâni,

leprozerii şi funiculare, şi toate celelalte locuri pe care pasul nostru le-a sigilat şi ochiul nostru le-a smuls Siciliei, înghesuindu-le în timp, despăturindu-le azi, şi netezindu-le, şi dăruindu-ni-le încă şi mai misterioase, încă şi mai neatinse de înţelegere. Pentru că, neîncercând să violăm nici o taină, nestrivind nici o petală din corola ei de minuni, am adus Sicilia în noi mai enigmatică, mai stranie decât o dusesem acolo.

Mi-e greu să-mi amintesc din ce clipă am început să mă gândesc la Sicilia. Şi nu ştiu nici dacă sperasem s-o văd cândva. Ea exista în mine dintr-un timp aburit, încăpăţânată şi aţâţătoare, obsedantă ca toate eresurile pe care nu reuşesc să le înţeleg. Triunghiul acela de pământ — figurând, paradoxal, şi pe hartă! — era pentru mine o atlantidă convenţională, inventată din necesităţi de demonstraţie şi de simbol, un ţinut al grozavelor povestiri despre Mafia şi al filmelor neorealiste, aşa cum Yoknapatawpha este ţinutul romanelor lui Faulkner, iar Eldorado ţara ideală a lui Voltaire. Că Agrigento, Siracusa, Segesta sau Selinonte, sau atâtea alte străvechi nume eline, erau de acolo, că acolo se născuse Arhimede şi că acolo murise, că Pindar acolo înălţase imnuri, că prin albia Siciliei se scurseseră în câteva sute de ani unsprezece stăpâniri străine — toate acestea erau abstracţii bune de spus la şcoală. Încărcată peste linia de plutire a istoriei, insula se scufundase pentru mine, şi chiar cu tandra mea complicitate, în legendă.

A trebuit ca vagonul în care gândeam să fie azvârlit în pântecele unui vas, şi vasul să-şi pornească motoarele, şi să ne vină în nări mirosul ars de motorină, şi apoi să simţim urnirea greoaie a valurilor, a trebuit să vedem cum în noaptea cosmică de până atunci pluteşte aureola de neon albastru a Madonei din portul Messina, a trebuit ca toate aceste lucruri să se petreacă între Scylla şi Charybda, într-un vas în care era un tren, într-unul din vagoanele căruia eram noi, nişte

inşi veniţi de pe toate drumurile Italiei, nişte inşi şi o sacoşă în care era acest carnet; a trebuit ca toate aceste lucruri să se întâmple pentru ca să-mi dau brusc seama că voi vedea cu adevărat Sicilia, pentru ca să recunosc fulgerător că Sicilia există.

Era unul dintre acele vagoane de la începutul secolului, cu bănci incredibil de înguste şi tari şi cu nenumărate uşi dând din fiecare compartiment spre exterior. Dar nici desueta lui arhitectură, nici aglomeraţia neobişnuită, într-o veşnică forfotă, nu era ceea ce mă uimise, făcându-mă să înţeleg că ne-am desprins de ţărmul Italiei. Căutam şi nu reuşeam să înţeleg elementul nou care intervenise, substanţa care dăduse o altă culoare amestecului. Treceam cu privirea de la un obraz la altul în mulţimea înghesuită, formată din familii mari cu serii complete de copii. Figurile îşi pierduseră din mobilitatea şi graţia peninsulară, căpătând o seriozitate stângace, adesea greoaie, aproape adversă. Dar nu numai asta era, evident nu numai asta se schimbase în conglomeratul de oameni, de bănci şi bagaje, al vagonului. Şi deodată am înţeles: bagajele! Bagajele erau cele ce nu existaseră la plecarea din Roma şi care se aglomeraseră, staţie de staţie, de-a lungul nopţii, ca un semn sigur al apropierii Siciliei, ca o maree a sărăciei şi a apăsării. Zeci de geamantane rudimentare, legate cu sfori şi curele, din lemn, din carton, din pânză; baloturi şi coşuri, sticle, plase, genţi, sacoşe — ce bine se simţea sacoşa noastră acolo! — şi legăturele, un univers împachetat, înghesuit, strâns, gata să se desfacă, un haos ambalat primitiv şi stivuit anapoda, sugerând un permanent cataclism, un popor în veşnică migraţie. Era în aglomerarea aceea de oameni şi bagaje, de bărbaţi neraşi, de femei îmbrăcate în negru şi de copii adormiţi, o dezolare fără margini sub ziua care începea să pătrundă lucioasă prin geamurile vagonului, examinând totul cu o cruzime proaspătă. Era o dezolare demnă şi încruntată, acordată perfect peisajului care se limpezea după ferestre, câmpiei ţepoase, cu iarbă arsă

şi cu imenşi cactuşi lemnoşi, înrăiţi, tăinuind la adăpostul pumnalelor otrăvitoare fructul lor fantastic — fichidinghia.

Căutăm un templu neterminat care se numeşte Segesta, un templu întrerupt acum şapte mii de ani. Coborâm din personalul, mult întârziat, de Palermo, sub privirea intrigată a întregului tren: ce căutăm acolo? Segesta nu este un sat. Abia dacă este o gară. O gară înfrântă de triumful automobilului, păzită de un acar. Pe peron, o cişmea toarce deasupra unui morman de gunoaie un fir de apă călduţă; de pe frontispiciu, cele şapte litere (de aluminiu probabil) au căzut, acum poţi citi ce stătea cândva scris doar după contururile mai puţin decolorate de soare. Geamurile sunt ţăndări, drugii de fier care le traversau sunt acum inutili. Sala de aşteptare, ca o imagine de Lautréamont: o umbrelă deschisă, o maşină de tricotat părăsită şi o pisică. Alături, la "clasa întâia", e parcat un automobil: o femeie apare din pământ şi propune oaspeţilor să-i urce la templu contra unei sume infime. Dar oaspeţii care preferaseră trenul declară degajaţi că preferă mersul pe jos...

Pe drumul care, în tăcerea nepământeană, se încolăceşte printre ierburi încreţite de soare şi vii întinse, pustii, netrădând prezenţa sau proprietatea omului, pornim. O casă e aici un eveniment, iar cele pe lângă care trecem par moarte, numai ferestrele lor de cazemată veghează. Câte un câine tăcut, ţipenie prin ogrăzile fără stăpân, se învârte orb, mai liniştitor decât tăcerea. Nici un glas, nici o siluetă în zare, înaintea noastră au trecut numai turmele de capre, numai mărgelele lor rotunde şi negre au mai rămas, ofensate, în praf. Scaieţi gigantici, cât un om şi jumătate, suie coasta, păduri mistreţe, spre templul pe care izbutesc astfel, mereu, să-l ascundă.

La un moment dat ne speriem: în liniştea ameninţătoare aproape, mersul nostru începe să facă un zgomot disproporţionat. Scrâşnituri mici, în acelaşi timp minerale şi vâscoase, însoţesc fiecare pas, ba îl şi

continuă după ce talpa a părăsit pământul. Înţelegem cu groază, târziu: pietricelele albe, cenuşii, gălbui, care acoperă poteca nu sunt decât melci minusculi — vii şi fremătători. Din când în când, pădurea de scaieţi se înduplecă — zărim câte o frântură din coloanele de tuf galben către care năzuim, dar curând, în clipa următoare, totul dispare din nou. Cum poate fi atât de lipsit de strălucire un pământ care rodeşte totuşi portocali şi unde viţa de vie se caţără, aruncându-se nestăpânită, asemenea lianelor, de la un copac la altul? O tristeţe mată, o resemnată înfiorare acoperă, prăfuieşte totul; o nemişcare cenuşie, ca din ziua de apoi, te face să te simţi osândit să reprezinţi singura mişcare a lumii. Urcăm pe brânci spre templul cu treizeci şi şase de coloane, spre templul început acum şapte milenii, şi niciodată terminat, spre cele treizeci şi şase de coloane dorice fără acoperiş. Să le plângem de milă? Nu noi avem dreptul. Ele vor fi întotdeauna mai puţin decât un templu, dar mai mult decât propriul lor prezent.

Palermo mi se pare cunoscut. Am impresia că l-am mai văzut cândva. Într-un film? Într-o viaţă? De unde ştiu, oare, reţeaua măruntă de străzi coborând spre port, în pante murdare, îngrămădind meridionale tarabe de peşte, de fructe, de legume? Din ce colţ al trecutului meu vine zarva atât de obişnuită, deşi atât de străină firii mele? De unde cazanele ruginite în care se fierb în ulei, până după miezul nopţii, măruntaie rău mirositoare de vită, distribuite apoi cu mare tam-tam? Dar tigăile în care se prăjesc rotogoale de vinete şi scoici? Unde am mai văzut munţii de pepeni verzi, pepenii aceia lungi de o jumătate de metru, croiţi ca nişte ghiulele destinate unui savuros război?

N-am mai văzut Palermo, dar în aerul lui pluteşte ceva cunoscut şi oriental, ceva care trezeşte în omul venit dinspre gurile Dunării o

anumită familiaritate, neplăcută poate, dar greu de ignorat. Bălcescu se va fi simţit aici mai puţin singur?

Trinacria, hotelul în care a murit, se află pe Butera, o stradă care cu greu poate fi socotită reală. Pare mai curând reconstituirea unui decor unde oameni aşezaţi pe scăunele la poartă sunt plătiţi pentru figuraţie cu ora. Cum să crezi că aceste clădiri ulcerate, negre de fum şi de vreme, cu podurile, ferestrele şi chiar zidurile cârpite în lemn, au fost cu numai un secol în urmă cele mai strălucitoare ale oraşului? Casa gălbuie cu două caturi greoaie, cu o curte interioară sumbră, înaltă, îngustă, cu balustrade de metal ruginit, a fost cândva cel mai elegant hotel. O privelişte de sfârşit de lume. Cele trei decenii scurse de la ultimul război nu a schimbat nimic. Din loc în loc, maidane cu dărâmături, urmele gloanţelor pe ziduri, ferestre bătute în scânduri. Sau sunt urmele unui alt război, şi mai vechi? Alături — semeţul, mai bine păstratul palat Lampedusa. Cenuşiu, cu obloanele verzi trase, cu lăcatele negre ferecate. Il locuieşte cineva? Trebuie să ajung la capătul străzii ca să-i descopăr tragedia: privit dintr-o parte, zidul acela se dovedeşte fals, e stingher, rămas în picioare printr-un miracol, ca un orb în baston pe marginea unei prăpăstii; în spatele lui este golul — o imensă rană neagră, o sinistră absenţă. Planşeurile s-au prăbuşit, pereţii nu mai există, o bombă sau poate numai vremea a transformat încăperile în faguri suspendaţi, cavernoşi. Pe cealaltă parte, faţă-n faţă cu marea, o altă faţadă, de data aceasta în scări romantice inundate de plante agăţătoare, maschează neantul. Hotelul însuşi, înspre mare, va fi fost mai viu, luxul trecut pare din acest unghi mai verosimil. Fereastra lui Bălcescu era oare aici? Pe faleza elegantă de odinioară un megafon cântă neconvins, chemând muşteriii să-şi încerce norocul la tarabele de tir şi tombolă. Ceva mai încolo un semicerc de statui pe pieptul cărora o bidinea a scris cu negru — literă şi piept,

literă şi piept — cuvântul “libertate”. Mai departe e un scuar pe băncile căruia nimeni n-a stat vreodată. Si mai departe e un parcaj din maşinile căruia noaptea lasă să se vadă doar jaruri de ţigară, perechi-perechi. Şi, în sfârşit, si mai departe, e marea, marea care nu s-a plictisit încă să-şi proclame libertatea şi forţa. Marea pe care, privind-o într-un ultim octombrie, gânditorul va fi exclamat despre ţara sa: “Nu există libertate din afară fără libertate dinlăuntru”. Dar va fi văzut Bălcescu marea înainte de a muri? Va fi văzut corăbii şi pescăruşi sau numai ganguri şi grilaje interioare?

NUMELE

Metroul din New York este la fel de deprimant ca toate metrourile lumii. Lungi labirinturi murdare, luminate strident de albul rece al tuburilor cu neon şi cutremurate ritmic de vacarmul apocaliptic al trecerii trenurilor, oameni obosiţi, cu figuri livide sub razele fluorescente, citind ziare imense, pline de nenorociri. Şi, totuşi, ceva este altfel. E destul să vezi un singur tren lung, sosind într-o gară subterană, ca să înţelegi — nu imediat, pentru că la început nu e decât o explozie de linii extravagante, de culori ţipătoare, de sensuri ermetice — că există ceva în plus, ceva neliniştitor şi impresionant, ca o bruscă şi zgomotoasă înflorire mecanică care te înfioară şi te încântă în acelaşi timp. Pe dinafară şi pe dinăuntru, pe fiecare metru şi centimetru pătrat, vagoanele trenurilor cenuşii şi gălbui sunt acoperite cu inscripţii. Litere mari, înstelate, de statura unui om, trasate cu bidineaua muiată în roşu, în portocaliu, în verde ca iarba, în albastru ca cerul; litere mici, strânse unele în altele, desenate cu pensulă neagră subţire; litere pătrate şi litere rotunde, litere grase şi litere firave, litere cursive şi litere aldine, hieroglife şi cuneiforme, ideograme şi stenograme, litere latine, chirilice, gotice, arabe. Par să nu se lege între ele, dar descoperi cuvinte şi atunci eşti tentat să cauţi propoziţiile. Dar propoziţiile nu există. Nu există decât nume. Zeci, sute, mii de nume venind spre tine cu o sută de kilometri pe oră, cu ţipetele, scrâşnetele, hohotele frânelor, roţilor, şinelor, dezlănţuite şi oprindu-se în faţa ta pentru a-ţi intra în ochi, în urechi, în conştiinţă, pentru a ţi se impune, pentru a te copleşi: Dr. Suflet, Flacără 122, Lamă 131,

Otravă 106, Soare Sexy, Rege şobolan, Cancer 11, Gând 131. Biete pseudonime copilăreşti, orgolii infantile dorind să devină cunoscute, dar neîndrăznind să se dezvăluie, adăugând, într-o ultimă tentativă de curaj, numărul străzii alături de cuvântul extravagant şi grăitor. Nimic de transmis. Nici o idee, nici o dorinţă, nici o implorare, nici o revoltă. Numai nume, semnături nesemnând nimic, dornice doar să fie văzute, dornice să existe.

S-a aflat că aparţin unor adolescenţi din periferiile newyorkeze, care se introduc noaptea prin gurile de aerisire ale depourilor pentru a-şi exprima, la lumina lanternelor, clandestin, dificil, dorinţa de stranie afirmare. Primarul metropolei a intervenit hotărând revopsirea vagoanelor, Norman Mailer a scris o carte.

La Chicago, pe malurile oblice, de beton, ale marelui lac, aceeaşi nesfârşită şi multicoloră înşiruire de cuvinte şi cifre. Acolo, însă, sub ramurile graţioase ale arborilor, lângă apa respirând liniştită, sensurile îşi pierd din acuitate, devin decorative, câştigă în umor. În subteranele newyorkeze, întreaga încărcătură nevrotică a atâtor dorinţe refulate, a atâtor disperări soluţionate infantil, se păstrează ascuţită, stridentă, insuportabilă. Pentru că bolnava dorinţă de a-şi vedea numele scris peste tot şi impus atenţiei străine, nu e proprie doar bieţilor copii din mahalalele celui mai mare dintre oraşele lumii, şi nu pot să mă împiedic să-mi imaginez viitorul acoperit în întregime de nume repetate mereu fără sens, fără a exprima altceva decât patima lor de a exista, de a stăpâni.

GURA-LEULUI

De ani de zile pe balconul meu cresc şi înfloresc flori de gura-leului. Sunt plante puternice, sălbăticite de propria lor forţă, depăşind, viguroase şi masculine, dimensiunile tradiţionale ale unor flori. Tulpină lângă tulpină, verticale şi paralele între ele, îşi înalţă nenumăratele capete cu buze catifelate, leonine, într-un gest hotărât de demnitate şi chiar de dispreţ. În iarnă, departe de a se frânge, se usucă, încremenesc, mai dure încă, minusculă pădure, coloane vegetale devenite lemnoase de încăpăţânare şi ger. Primăvara următoare le găseşte la fel de robuste, abia stăpânindu-şi seva, gata să explodeze în flori. Se deosebesc de celelalte nu numai prin această patetică şi continuă victorie, ci şi prin exuberanţa orgolioasă, nemaiîntâlnită a culorilor. De ani de zile pe balconul meu cresc şi înfloresc flori de gura-leului într-un paradoxal şi aproape exotic triumf. Dar însăşi povestea lor le dă dreptul la exotice extravaganţe.

San Gimignano nu este astăzi mai mult decât un sat, un sat pierdut printre vii şi ogoare striate divers, pe care liniile ferate nu se obosesc să le traverseze şi numai un autobuz hodorogit şi fornăitor le străbate, o dată pe zi, intimidat de liniştea care se încheagă imperturbabilă în urmă-i şi de coloanele aromate de fum care se înalţă din hornuri şi din livezi. Dar, apropiindu-te de el, simţi cum laşi în urmă nu numai autostrăzile viitoare şi gările elegante, ci însuşi timpul accelerat de propria sa trecere, degradat de viteză şi de nerăbdare. În mirosul de frunze uscate, de iarbă şi de oi, cerul liniştit se lasă decupat de lungi şi ciudate turnuri, ca nişte paralelipipede de cărămidă, înălţându-se roşii, mirate în demnitatea lor iremediabilă. Nu e vorba de obişnuitul turn al

catedralei, nici de vreo graţioasă şi evidentă campanilă, ci de multe, greu de numărat la început, turnuri paralele între ele, urcând cu o inexplicabilă siguranţă, întrecându-se unul pe altul, fălindu-se cu victoria şi înălţimea lor, pentru a se întrerupe brusc şi la fel de neînţeles în nişte creneluri rotunjite de ploi, în nişte ierburi sălbăticite de vânt.

Când am ajuns şi am început să le înconjurăm, să le privim de aproape, să le numărăm, să le urcăm rând pe rând treptele curbate de vechime, rostul lor misterios ni s-a părut şi mai de nepătruns, şi mai ispititor. Erau unsprezece supravieţuitoare din mai multe zeci înălţate medieval — fiecare dintre ele semn elocvent şi neconfundabil al puterii casei pe care o străjuia —, erau unsprezece, simboluri ale orgoliului care învinsese secolele şi adusese până la noi atât de mândra şi încurajanta lor inutilitate. Dar explicaţiile ghidurilor nu reuşeau să acopere secretul neliniştit al acelor clopotniţe fără clopote, temniţe fără celule, al acelor elanuri spre cerul căruia nu-i cereau decât să se lase atins. Tot ce fusese concurenţă, orgoliu, ambiţie, se decantase în misterioasa lipsă de sens a frumuseţii în sine. Eram sus, aşezaţi pe fruntea crenelată a celui mai înalt dintre învingătorii de piatră, şi priveam de jur împrejur împăcata şi ondulata linişte a dealurilor împodobite în toamnă cu lungi şi parcă nemişcate turnuri de fum urcând din frunzele arse ale livezilor, trecătoare arhitectură ce părea să îngâne blând şi paralel mândra încăpăţânare a turnurilor. Printre creneluri, vântul depusese pământ, şi adusese de undeva o sământă din care se înălţase — deasupra turnului, mai sus decât el, deci — friabila siluetă a unei flori: o gura-leului plăpândă şi vie încă, pregătită să-şi lase, la rândul ei, vântului moştenire seminţele. I le-am luat cu grijă, cu religiozitate aproape, vărsându-le în palmă din cupa minusculă care le născuse, învelindu-le minuţios într-un bilet de autobuz. De atunci, de ani de zile, pe balconul meu cresc şi înfloresc flori de gura-leului, exotice şi încăpăţânate, tremurându-mi sub geam orgoliul înălţat în mister la San Gimignano.

UN ROL

Singurul oraş american care mi s-a părut cunoscut, pe care îl ştiam de dinainte, din westernuri, a fost Cheyenne. Nu lipsea nimic: strada aceea lată, prăfoasă, fără trotuare; prăvăliile acelea joase, cu aspect de barăci demontabile; hotelul cu balcon şi scară exterioară de lemn; saloon-ul cu uşile batante; locuitorii privind curioşi — asteptând parcă o încăierare, o ciocnire, o aventură — la străinii care priveau totul cu neîncredere şi indiferenţă, ca pe un tablou. Şi nu era nimic în plus: dincolo de această lungă, nesfârsită ca o perspectivă de film, stradă principală, nu exista aproape nimic. Micile transformări, micile substituiri — caldarâmul înlocuit de asfalt, tonomatul ţinând locul pianului mecanic, băcănia travestită în supermarket — nu reuşeau să schimbe prea mult din aerul acela desuet, de abandon şi aşteptare, care se citeşte în toate imaginile orăşelelor din westernuri, în clipa în care eroul principal, înalt şi curajos, plin de neînduplecată hotărâre, coboară din diligenţa oprită pentru o jumătate de oră în mijlocul picotitor al străzii.

Eram înalţi şi curajoşi, plini de o neînduplecată hotărâre — voiam să cunoaştem America — şi ne oprisem pentru o jumătate de oră în mijlocul străzii principale din Cheyenne. Faptul că diligenţa noastră era un foarte modern autobuz nu schimba cu nimic lucrurile. Cheyenne era primul oraş în care autobuzul, în drumul lui spre vest, se oprea şi această neaşteptat de evocatoare haltă ne azvârlea cu dezinvoltură în istorie. Mergeam spre vest şi, cuprinşi de uimitor păstratul cadru, ne vedeam pe noi înşine ca pe nişte eroi, ştiuţi pe dinafară, de

film, porniţi în descoperirea lumii noi. Cheyenne nu era decât o haltă, o scurtă oprire înainte de lansarea în marea călătorie, o scurtă lovire a diapazonului capabil să dea tonul cântecului ce avea să înceapă. Dar acest rol, el, orăşelul cu nume indian, îl îndeplinea cu atâta convingere şi dăruire, atât de exhaustiv, aş zice, încât privindu-i strada atât de cunoscută şi rândurile de case interpretând personaje fixe (ca în westernuri), te întrebai dacă mai folosesc în afară de asta la ceva. Deasupra intrării atotademenitoare a saloon-ului, în loc de firmă, un cal decupat din tablă, vopsit în culori *naturale*, galopa în ritmul unui secret motoraş, iar această atât de îndoielnică şi naivă idee, salva prin copilărie şi bună-credinţă totul.

LA NOI

Era un decembrie ploios, făcut numai din asfalturi lucioase şi streşini clevetitoare, din ceruri coborâte lălâu până la pământ şi nori degradaţi în ceţuri citadine, un decembrie stângaci şi nesigur, aşa cum numai oraşele exuberante ale sudului pot încropi, ruşinate parcă de trecătoarea lor lipsă de strălucire, stânjenite de asprimea unei naturi de obicei atât de binevoitoare. Era un decembrie la Roma şi oraşul întreg aştepta sărbătorile iernii improprii cu un fel de frenezie compensatoare, dezlănţuită; oraşul întreg era împodobit meridional şi latin sub burniţa nordică, mii de culori debordau dantelate, aninate de la un acoperiş la altul, beteala curgea râuri între balcoane si cornişe, becurile scriau urări şi înfloreau ornamente pe cerul cenuşiu şi morocănos. De-a lungul trotuarelor erau — incredibil! — derulate mochete nesfârşite pe care ploaia le îmbibase şi care musteau lasciv sub paşi; de-a lungul străzilor, hârdaie imense înălţau bolte de lămâi şi portocali, arbori decorativi şi miraţi în ceaţa argintie care îi înconjura ca un nimb. La uşile magazinelor, difuzoare cântau mai periculoase decât sirenele... Oraşul întreg trepida de nerăbdare aşteptându-şi sărbătorile şi, pentru prima oară, ne simţeam — pe străzile cunoscute din veri-ospitaliere şi familiare — stingheri în sărbătoarea care nu reuşea să devină şi a noastră.

Dar, fiind la Roma, este destul să urci din Piazza dir Spania sau din Piazza del Popolo înspre împădurita Villa Borghese, sau să urmezi, trecând pe lângă sumbrul Muzeu Etrusc, cursul nesfârşit al Vallei Giulia pentru a descoperi la poalele uriaşului parc roman, peste

drum de Galeria Naţională de Artă Modernă, o clădire impunătoare, cu linii neoclasice, cu faţada sprijinită de înalte coloane albe, cu trepte de marmoră urcând printre arbori spre intrările largi, o clădire care se remarcă de la prima privire şi stăruie apoi în memorie prin aerul ei luminos armonizat mediului şi totuşi diferit de el, o clădire pe al carei frontispiciu se poate citi "Populus Dacoromanus hanc sedem in Urbe aeterna litteris et artibus faciendum curavit", iar mai jos, în majuscule, ACCADEMIA DI ROMANIA. Acolo, printre arcadele înălţate de Iorga, în jurul unui brad boem, în mijlocul studenţilor români, cântând colinde de acasă şi recitând pluguşorul cu "Bădiţa Traian", ne-am apropiat fastuoasa sărbătoare italiană şi, trecători, ne-am simţit *la noi* în Cetatea eternă.

REALISM

În muzeul catedralei din Toledo, galeria episcopilor de pe la anul 1000, până azi. Şirul nesfârşit de portrete fascinante prin inexplicabila lor sinceritate: după o încăpăţânată cercetare, am reuşit să descoperim o singură figură nemarcată de vulgaritatea neiertătoare a setei de putere, o singură figură, şi aceea aparţinând unui adânc ev mediu, când nu poţi fi sigur dacă nu e vorba doar de schematismul ascetizant, bizantin, al figurii.

ESCALĂ

Încerc să-mi amintesc, acum după ani de zile, cum mi s-a părut, ce impresie mi-a făcut Napoli în cele şase-şapte ore pe care le-am rătăcit pe străzile sale în escala emoţionantă a transatlanticului întors cu exasperare din America. Încerc să-mi aduc aminte ce-am simţit la revederea acelui oraş, pe care-l ştiam, care mă buimăcise şi mă sedusese cu mult înainte, pe care nu mai trebuia să-l descopăr, rămânându-mi timp să mă descopăr pe mine în faţa lui.

Fusese unicul oraş italian care nu mă impresionase prin artă. Nici arhitectura, nici muzeele sale nu pot rezista copleşitoarei concurenţe a capodoperelor din nord sau din sud. Şi — ciudat! — exagerata frumuseţe a golfului, albastrul nefiresc al apei şi silueta stilizată de legende a Vezuviului le ştiam prea bine din ilustrate pentru a mă mai subjuga, pentru a le mai crede în realitatea şi naturaleţea lor. Mă îndrăgostisem, în schimb, de străzile înalte şi murdare, de casele cu uşile date de perete şi cu măruntaiele lor dezordonate expuse cu voluptate lumii, de ferestrele legate între ele cu sfori ingenioase fluturând îngereşte de rufe ciudat de imaculate în acel univers scorojit, de tarabele cu mărfuri scoase în faţa porţii, de ţipetele, şi râsetele, şi plânsetele, şi cântecele, şi blestemele, şi apelativele, şi glumele, şi imprecaţiile acelui întreg popor de păsări, neserios şi uman, înşelător şi deschis, nefericit şi cântăreţ, frumos şi sărac, vesel şi promiscuu. Mă îndrăgostisem de toată harababura aceea strigătoare la cer si ţiuitoare, care nu-ţi dădea timp s-o contempli înainte de a te contopi, fericit, cu sufletul ei mare şi aiuritor din care au izvorât toate melodiile lumii.

Încerc sa-mi amintesc cum mi s-au părut — după asepticele supermarket-uri americane, cu frişca lor impecabilă obţinută din ţiţei şi sucurile lor de fructe de pădure vânzându-se în pastile — străzile cu îngheţate, harbuji, biserici, copii gălăgioşi, femei guralive, reclame cântate, palate baroce, claxoane nebune, slogane strigate, ale zăpăcitorului Napoli. Şi nu-mi aduc aminte decât de un băiat aşezat pe pământ la colţul unei catedrale şi vânzând, în cornete subţiri făcute din foile dictando ale unui caiet de şcoală cu declinări latine şi ştersături, nişte dude negre, pe care praful străzii se depusese aproape decorativ, culese din cine ştie ce frăgar asemănător duzilor copilăriei mele; si-mi mai aduc aminte senzaţia violentă de *cunoscut*, de *ştiut*, de *acasă* care m-a cuprins în faţa copilului lăudându-şi în fraze muzicale nostalgica lui marfă.

PUSTIURI

La capătul unui pustiu de douăzeci de ore, autogara din Albuquerque apărea deprimantă şi salvatoare în aceeaşi măsură. Deşerturile triburilor Navajo fuseseră populate de mari elefanţi şi hipopotami de piatră — dealuri moi cu muchiile rotunjite animalier sub vântul bătând devastator —; de ciulini isterizaţi rostogolindu-se cu zeci de kilometri la oră pe şosele desfăşurate parcă anume pentru absurda lor goană; de imense reclame anunţând locuri exotice şi etalând capete publicitare împodobite cu penaje savante şi cu priviri neînduplecate. Indienii pe care îi întâlnisem semănaseră prea puţin acestor afişe idealizante şi multicolore. Adunaţi în jurul câte unei barăci, compartimentată în magazin de suveniruri si restaurant, aşezată în calea albilor rătăciţi prin pustiu, ei păreau să aştepte ceva nedefinit, strânşi unii într-alţii la adăpostul pereţilor subţiri cutremuraţi de furtună, cu ochii în pământ şi muţi, refuzând să răspundă la vreo întrebare sau poate neînţelegând-o. Prezenţa lor dispreţuitoare şi înfrântă, durerea lor care, refuzând comunicarea, ne plasa fatal printre duşmani, confuzele şi complicatele sentimente pe care ni le trezeau frumuseţea deşertului si suferinţa minerală care i-a dat naştere, amestecate cu praful atoatestăpânitor, intrat prin crăpăturile autobuzului, scrâşnit în dinţi şi strâns în lacrimi murdare la colţurile ochilor — totul făcuse să crească în noi, în cursul celor douăzeci de ore, o tensiune tot mai dificilă şi dorinţa tot mai exasperată de a sfârşi acea epopee exotică şi prăfoasă, generatoare a unei măreţii atât de greu de suportat. La capătul ei, autogara din Albuquerque, haltă a câtorva ceasuri noc-

turne în drumul spre idilica Santa-Fe, ne apărea salvatoare cu pereţii ei etanşi de aluminiu şi sticlă, cu fotoliile ei capitonate şi televizoarele ei funcţionând cu 25 de cenţi, ne apărea deprimantă cu bietele ei orare de autobuze, cu recile ei lumini fluorescente, cu obosiţii ei călători middle-class, cu megafoanele ei răguşite şi peltice. Deşertul triburilor Navajo avusese o grandoare la care renunţasem bucuroşi pentru meschina civilizaţie a acelei autogări: covârşitoarea banalitate care ne înconjura era tot ce putusem visa în pustiul anistoric al triburilor Navajo?

Atunci, în momentul acelei existenţiale deprimări, cineva a început să fluiere. Verbul este prea slab pentru a desemna acţiunea căreia i-am fost martori şi care a sfârşit prin a ne îngloba pe toţi şi a ne târî în incomprehensibila ei isterie. Cineva a început să fluiere o melodie simplă, extrem de simplă şi de percutantă, formată numai din câteva note care se reluau mereu de la capăt ca într-un canon fără de sfârşit. Nu ne dădeam seama dacă forţa celui ce fluiera depăşea normalul sau pereţii de aluminiu şi sticlă amplificau misterios şuierarea, dar sunetele se auzeau ascuţit şi puternic, înţepătoare, scrijelindu-ne creierul cu repetarea lor obsedantă şi repede de nesuportat. Eram, cred, câteva zeci de oameni dormitând până atunci în fotolii, care am început deodată să ne privim cu suspiciune, cercetându-ne, încercând să ne demascăm unii pe alţii, încercând să descoperim pe emiţătorul acelei torturi colective. Nu reuşeam, n-am reuşit nici până la urmă, şi, ca într-un film de groază, ore întregi, zeci de oameni, ne-am plimbat tot mai nervoşi, tot mai exasperaţi căutând prin colţuri ascunse, pe după tejghele, sursa chinului ce părea să se amplifice. Vântul se auzea pe acoperiş mai nebunesc decât oricând, noaptea era tot mai apăsătoare, iar prin palmele noastre murdare de praful deşertului, aşezate cu groază peste urechi, prin textura lor de carne, de nervi, de linii ale destinului şi ale fericirii, cântecul fluierat nebuneşte pătrundea

răvăşindu-ne ca un simbol al pustiului nostru. A sosit ora autobuzului spre blânda şi demodata Santa-Fe, a sosit şi autobuzul, ne-am suit în el, motorul lui a început să toarcă liniştitor, uşile de sticlă şi aluminiu ale autogarei din Albuquerque s-au închis ermetic, dar prin ele, dinlăuntrul ei luminat spectral şi rece de neon, pătrundea până la noi şi ne urmărea fluieratul isterizant ca o vinovăţie de neînţeles, ca o vinovăţie a întregii noastre civilizaţii.

ODĂI, CORIDOARE, SCĂRI, MANSARDE

Ce poeme aş putea scrie despre camerele hotelurilor pe care le-am cunoscut în timpul călătoriilor! Ce epopei comice şi ce satire aş putea rima cu gândul la încăperile în care ne petreceam cele câteva ore ale nopţii pe care trupul nostru neînţelegător se încăpăţâna să ni le refuze treziei şi contemplaţiei? Ce întâmplări burleşti aş putea povesti din nemaipomenitele odăi, şi scări, şi coridoare prin care au şerpuit, amuzate şi nevenindu-le să creadă, drumurile noastre!

...Ar trebui să încep, oare, cu descrierea acelui hotel marsiliez cu un aspect exterior destul de onorabil, cu un mic restaurant ispititor şi intangibil, la parter, de unde urcam pe un fel de bruscă scară în spirală înspre camera noastră de la etajul al treilea? Urcând, însă, ţin minte că mi s-a părut ceva ciudat, mai bine zis, am avut o senzaţie fizică puţin curioasă, dar era prea obositor urcuşul, aproape pe verticală, pentru a mai realiza altceva. Abia intraţi în cameră ne-am dat seama despre ce e vorba. Duşumeaua era înclinată într-o parte în aşa fel încât toate mobilele, scârţâitoare şi nesigure pe picioare, aveau tendinţa, stăpânită în ultima clipă, de a aluneca şi a se strânge pe una dintre laturi. Pe masă paharul cu apă trebuia oprit să nu se prăvale dincolo de malul tăbliei, în paturi trebuia să ne aşezăm baraje de scaune pentru a nu ne supune legilor gravitaţiei. Tavanul avea şi el o înclinaţie destul de periculoasă şi nişte crăpături serioase şi de rău augur pe lung şi pe lat. Era clar că întreaga clădire, aplecată vizibil spre stânga, nu va mai rezista mult şi că trebuia să ne socotim norocoşi dacă prăbuşirea se va produce după plecarea noastră, plecare devan-

sată strategic cu câteva ore si produsă în zorii grăbiţi ai zilei, după o noapte în care tresărisem la fiecare scârţâitură scoasă de vântul virtuoz din cele mai ascunse coarde ale clădirii.

...Sau poate ar trebui să povestesc acea seară de la Palermo în care am fost acostaţi de portarul unui bloc ce conţinea mai multe pensiuni şi duşi, în locuinţa lui cu trei încăperi de la mansardă, într-o adevărată expediţie conspirativă pentru a nu trezi bănuielile concurenţei avantajate de autorizaţii şi firme. După ce una dintre camere a fost golită de copii şi pusă la dispoziţia noastră, iar noi, lăsându-ne bagajele, am vrut să ieşim în oraş, spaima şi uimirea gazdelor noastre n-au cunoscut margini. O ieşire ar fi însemnat nenumărate şanse de a fi văzuţi de duşmanii care pândesc pentru a reclama fiscului că închiriază camere fără a plăti impozitul legal pentru asta. Şi, de fapt, ce vrem să facem în oraş? Să luăm aer, am răspuns noi descumpăniţi şi într-o doară. Prendere aria, s-a minunat nonconformistul nostru hotelier. Venite con me! şi înainte de a ne da seama ce se întâmplă am fost scoşi din apartament şi antrenaţi pe o scară de incendiu, la capătul căreia, după deplasarea abilă a câtorva ţigle, am fost împinşi pe acoperiş. Voisem aer? Iată aer, cât voiam, întreg văzduhul oraşului care se întindea la picioarele noastre cam nesigure pe jumătatea de metru de acoperiş. Ne apucase o veselie nebună, ne cutremuram de râs şi ne era frică să nu ne pierdem, din cauza hohotelor, precarul echilibru şi să ne prăvălim în aerul care ne fusese pus cu atâta magnitudine la dispoziţie.

...Sau să îmi amintesc acea minusculă pensiune florentină cutremurată de rafalele ţevilor de eşapament ale motoretelor adolescente care zguduiau noaptea şi odaia noastră împodobită cu un acelaşi afiş anarhist, repetat de-a lungul pereţilor şi conţinând, mărită, fotografia pe catafalc a unui tânăr cu o faţă desfigurată de bătăi. Ne prăvăleam în somn mineralizaţi de oboseala muzeelor, dar tresăream înspăi-

mântaţi de mitraliera acută a străzii. Iar în abulia trezirii forţate, în raza fantomatică a farurilor care măturau în goană pereţii, descopeream manifestul macabru, reverberat ca un ţipăt de groază... Sau fantasmagorica pensiune de la Nisa în care becurile se stingeau automat din trei în trei minute pentru a descuraja pe cei ce ar vrea să le folosească prea mult timp... Sau odaia, sufocată de umezeala fierbinte a New Orleans-ului, peste geamurile căreia se întindea litera N a unei imense reclame fluorescente care transforma somnul într-un coşmar inundat o dată la zece secunde de apa intens roşie a neonului pulsând neobosit...

Odăi, coridoare, scări, mansarde, tapete de hârtie pătată de soare, tencuieli scorojite de vreme, cuverturi de mătase coaptă de purtare, muşamale şi linoleumuri printre care treceam, fericiţi şi nepăsători, epuizaţi de frumuseţea lumii, incapabili să ne mai întristăm de urâţenia ei.

CUPRINS

SINGURĂTATEA

Drum de două ore spre Haga, prin câmpuri verzi cultivate cu minuţie farmaceutică si aproape obsedantă, locuite de grupuri leneşe de vaci negre cu pete albe. Personaje principale si exclusive, vacile — purtând, aninate de spinare şi încopciate conştiincios la subsuori, curioase şi inutile pardesie — sunt aşezate aproape întinse pe pământ, păscând plictisite într-o poziţie de abandon quasi senzual; când se ridică descoperă cu indiferenţă în mersul agale imense ugere atârnând până la genunchi. Garduri formale dar ferme despart între ele păşunile si grupurile de vite care par să aibă şi ele simţul apartenenţei la proprietari diferiţi. Atunci când nu sunt păşuni, pământurile sunt parcelate strict şi cultivate geometric cu rânduri simetrice de semănaturi muşuroite impecabil, cu plante sănătoase, udate sistematic. Se vede că pământul smuls mării este preţios si preţuit până la obsesie. În acest peisaj gospodăresc, casele colorate în nuanţe tari, cu lemnăria albă, lucitoare, sunt şi ele îngrijite până la a deveni nişte personaje de sine stătătoare. Perdelele se înfoaie de volane, geamurile extrem de mari lasă să se vadă interioarele descinse din revistele de modă, maşinile strălucesc. Totul este curat, igienic, frumos, impecabil. Şi totul este pustiu. Olanda pare o ţară locuită numai de aceste mari zeităţi tărcate care noaptea îşi recapătă poate forma umană pentru a pătrunde în cochetele locuinţe goale. Oameni nu se văd. Cel mult, în câte-o curte, pe câte-un drum, câte-o pereche de copii pe biciclete. Sunt plecaţi la muncă? Sunt plecaţi în vacanţe? Dorm? Au murit? Stau ascunşi în casele lor, cu atât de mari ferestre prin care nu li se văd

decât bogăţiile? Mi-ar fi greu să explic de ce lipsa oamenilor mă deprimă aici în timp ce o căutam şi mă fermeca în alte locuri. N-o să uit niciodată Verona pe care am cunoscut-o într-o noapte de la ora 10 la 3, când între mormintele Scaligerilor şi uriaşa statuie călare a lui Colleone nu am întâlnit nici un om; nici superbul Bordeaux pe care l-am străbătut cu pasul într-o seară pustiită de un meci de fotbal transmis la televizor. Golite de oameni, străzile se ofereau vederii, singurătatea făcea momentul prielnic contemplaţiei şi crea condiţiile descoperirii frumuseţii desprinse din contingent. Dar singurătatea nu era decât întâmplătoare şi de scurtă durată, infimă oază în forfota generală şi fără sfârşit. Pustietatea peisajului olandez nu aparţinea — simţeam — unor trecătoare circumstanţe. Ea era o coordonată gravă a acestor orizonturi create de om, stăpânite de om, pândite de om, smulse mării şi umanizate până în punctul în care prezenţa omului nu mai e necesară. Şi, din loc în loc, canalele amintind existenţa binefăcătoare şi periculoasă a mării, ba chiar un braţ întreg de apă, mare cât un golf traversat de câte un pod solid, aşezat pe vecie, în priveliştea neînsufleţită, decorative şi inutile, morile de vânt vopsite în culori epatante şi transformate în monumente naţionale stau încremenite şi nu ştiu ce să facă cu aripile pitoreşti şi stângace care n-au văzut niciodată un Don Quijote.

RUINE, TEMPLELE

Ruine, templele sunt mai frumoase. Dezbrăcate de ziduri, de carnea masivă a pereţilor, eliberate de greutatea acoperişelor, scuturate de încărcătura podoabelor, rămase numai schelet alb şi esenţial de coloane înălţate spre cer, templele antice au ajuns până la noi mai frumoase, sunt convinsă, decât au fost vreodată în apoteoza gloriei lor religioase. De fiecare dată reconstituirea înfăţişării lor iniţiale mă dezamăgeşte. Aceste frumoase ziduri şi cornişe şi frontoane nu erau decât nişte clădiri, aceste perfecte clădiri nu erau decât nişte biserici. Ele îmi trezesc desigur respectul si chiar admiraţia — cum aş putea să nu le recunosc armonia şi echilibrul —, dar pot aceste palide sentimente să se compare cu violenta emoţie, cu fantastica beatitudine care mă cuprinde în faţa coloanelor concurate de scaieţi ale Segestei, în faţa ruinelor desenate cu alb înalt pe orizontul albastru al Mediteranei de la Paestum, în faţa pietrelor de culoarea osului mort năpădite de fructele fantastice ale fichidinghiei la Siracuza?

Era o după-amiază toridă, prevestind o ploaie torenţială care nu avea să întârzie prea mult, după-amiaza în care am stat ghemuiţi pe pământul uscat, în umbra ascuţită si săracă a cactuşilor, privind ore întregi coloanele templului lui Jupiter de la Agrigento, frânte si inegale, ţâşnind înspre cerul aglomerat de nori şi devorat de soare, contaminate de căldură şi părând ele însele să ardă alb, aproape ameninţător în liniştea de dinaintea furtunii. Iar atunci când fulgerele au început să despice bolta patetică a sudului si ploaia a început să se rostogolească în valuri grandilocvente peste lume, ele, coloanele erau

chiar începutul lumii născându-se mereu învingător şi mai frumos încă printre fulgere si puhoaie. Pietrele albe prelungi înălţate spre cer, în acel peisaj de apocalips splendid şi fără prihană nu mai reprezentau de mult geniul uman care le aşezase astfel, nici ideile care le dăduseră naştere, ci însăşi frumuseţea nesupusă vreunei puteri pământeşti frumuseţea împletindu-se liberă cu puterile dezlănţuite ale firii. Uzi până la piele, cu ploaia sărată de lacrimi pe obraji, priveam fermecaţi oasele albe ale templului drept si nesimbolizând nimic, existând doar pentru a ne copleşi de o inexplicabilă fericire.

Era o seară de vară atât de limpede, încât întunericul nu reuşea să-i dizolve transparenţa şi se lăsa doar ca o pânză albastră subţire coborâtă melodios între cer si pământ. Marea îşi întunecase albastrul cu un ton şi respira rar ca un animal fericit atingând ţărmul ritmic şi blând. Coloanele templului lui Neptun aproape orbitoare ziua se stinseseră acum şi ele spre vânăt, un vânăt deschis, fumuriu. Putea fi ceva mai frumos pe pământ? Putea fi ceva mai perfect în univers? Am intrat în apă uşor, fără zgomot şi pe cum ne depărtam spre larg cuprindeam cu privirea o zare mai largă în jurul acelei esenţe a fericirii terestre şia perfecţiunii universale care se făcea tot mai firavă şi mai albastră, topindu-se fără apărare în cer, la Paestum.

Ruine, templele sunt mai frumoase, pentru că, redate naturii, ele îşi cântă nu numai slăbiciunea de a fi nemuritoare, ci şi puterea lor omenească de a muri câte puţin.

ÎN MIŞCARE

Ce este o călătorie dacă nu o încercare de a vedea cum, în alte condiţii, sufletul nostru rămâne acelaşi? Ce este o călătorie dacă nu o experienţă capabilă să verifice, printre întrebări şi comparaţii, puterea noastră de a reacţiona, de a răspunde? Pentru că, oricât de modeşti am fi, nu putem să nu observăm că important cu adevărat nu este ceea ce am văzut, mişcându-ne, ci ceea ce am simţit *în mişcare*. Iată, se împlinesc aproape patru ani de când analizez, cu o ciudată şi nostalgică beatitudine, fotogramă cu fotogramă, filmul unor călătorii nedispărute în uitare pentru că au ştiut să-şi lase vederile dizolvate în viziuni şi întrebările pierdute în răspunsuri, pentru că au acceptat să-şi lase peisajele înlocuite de sentimente si adevărurile irizate de îndoieli. Se împlinesc patru ani de când înşirând, ca mărgelele pe aţă, oraşele şi locurile văzute, doar scriind despre ele descopăr cum un loc celebru abia dacă se mai ţine agăţat de amintire, în timp ce altul prin nimic senzaţional se dovedeşte a fi ascuns, nebănuită, o aventură. Cât de indiferente s-au pierdut în noi frumoasele palate din Aranjuez pe care le visasem de atâtea ori înainte şi cât de limpede şi revelator ne-a rămas în memorie fiecare detaliu al necunoscutului Cagne-sur-Mer! Ce ţin minte din Toledo? O gară împodobită cu ceramici colorate şi bolţi rotunde de moschee? Priveliştea oraşului cocoţat pe o colină înconjurată de râu, ca o cetate din desenele medievale? Alcazarul cu tragedia şi încăpăţânarea lui vinovată? Catedrala? Casele vechi, străzile, treptele, ducând mereu undeva, magazinele îngrămădite estetic în cotloane medievale, pieţele minuscule, zidurile leproase

purtând blazoane cavalereşti, inscripţii religioase sau plăci comemorând victorii fratricide? Nu, toate acestea există în mine, dar nu mai mult decât le-aş fi văzut într-un film şi mai puţin decât le-aş fi citit într-o carte. Toledo este în mine numele, numai pentru mine inventat, al lui El Greco, Toledo este în viaţa mea unicul şi extraordinarul moment în care emoţia artistică nu a mai încăput în graniţele ei sufleteşti, revărsându-se în trupul nepregătit pentru ea, transformându-se în rău fizic, în slăbiciune, în ameţeală. Toledo este pentru mine senzaţia de leşin din pragul Sălii Apostolilor, când am cuprins într-o aceeaşi clătinată privire mantia verde a Sfântului Iacob, mantia albă s Sfântului Bartolomeu şi rombul alungit al aureolei lui Iisus. Toledo este pentru mine numele convingerii că sufletul se poate vărsa uneori în trup aşa cum fierea se poate vărsa uneori în sânge.

PE STRĂZI

Spre deosebire de arterele acvatice ale Veneţiei, canalele Amsterdamului nu sunt mărginite chiar de pereţii caselor, ci numai de linia punctată cu arţari a trotuarelor, care lasă undelor doar ceea ce ar trebui să fie partea carosabilă a străzii. Din acest compromis între stradă şi canal, îşi trage oraşul farmecul său ambiguu şi oarecum misterios. Treceam, în unul dintre acele vaporaşe burduşite de vizitatori domesticiţi didactic de câte un ghid, pe dinaintea faţadelor continue ale caselor şi descopeream că ceea ce le dădea personalitate şi le făcea neliniştitoare era felul în care nu se distingeau net unele de altele. Nu-mi dădeam seama dacă străzile au fost construite dintr-o dată după un plan unic sau casele, ridicate pe rând, s-au supus unei severe concepţii prestabilite, dar fiecare clădire părea să facă parte dintr-un ciclu, se asambla într-un complex, într-o întreagă linie arhitectonică cadenţată de aproape neobservabili pereţi despărţitori. Construite în marea lor majoritate în secolul al XVII-lea, casele acestea cu aerul lor solid şi demn sunt opera acelor personaje atât de uniforme şi de prezente în tablourile epocii: bărbaţi corpolenţi, curaţi, serioşi, rigizi, mândri de calităţile, şi de ceea ce la alte popoare ar fi considerate defectele lor, privind sever şi opac în ochii privitorului, în timp ce cu o mână numără fişicuri aurii sau strâng conştiincios băierile, legate, ale pungii. Casele acestor oameni cu gulere creţe şi imaculate, cu obraji laţi si buze subţiri strânse încăpăţânat, au ferestrele mari carelate de plumb, faţadele din cărămidă aparentă, aşezată cu grijă şi dichis, uşile lungi şi înguste. Fiecare dintre ele are un fronton mai mult sau mai

puţin triunghiular, mai mult sau mai puţin împodobit, pe care este fixat un mare şi oarecum înspăimântător cârlig care permitea unui scripete să ridice pentru a introduce prin ecranele late ale ferestrelor tot ceea ce nu încăpea pe scara îngustă dintre uşa şi etajele superioare.

Acestui neobosit si atât de utilitar orgoliu de marmoră sau stuc, ultimele decenii i-au adăugat o a doua arhitectură paralelă cu prima şi derizorie faţă de ea: ancorate unul lângă altul, şlepuri si vapoaraşe scoase din uz au fost transformate în apartamente plutitoare. Nimic mai pitoresc, mai trăznit şi mai divers decât acest întreg cartier lunecător la cea mai mică adiere. Vedete elegante cu ferestre largi învolănate de perdele si înflorite de plante exotice, dincolo de care se văd interioare confortabile şi amuzante cu lambriuri, lustruite cald şi încheieturi nichelate şi rezistente; corăbii părăsite şi văduvite de catarge, cu cabina de comandă transformată în dormitor şi puntea spălată de valurile cine ştie căror mări mobilată cu bănci şi scaune de grădină; ambarcaţiuni îndoielnice şi dezafectate, năclăite de gudron şi de amintirile vieţii lor nomade peste calele mirositoare ale cărora au fost înjghebate barăci unde se cresc copii după cum dovedesc frânghiile de rufe infantile fluturând sfidător şi neorealist. Pe o punte au fost depozitate în stive colorate strident şi cu intenţii artistice hoituri de tablă răpite dintr-un cimitir de maşini, alături de statuia barocă vălurită în ghips a unui uriaş sfânt cu o mână lipsă, dar cu aureola complicată şi întreagă. Se pare că există în Amsterdam mai mult de trei mii de asemenea locuinţe ancorate la buza trotuarelor, umbrite de arţari şi pomi, lăsându-se troienite de iluzoriile monede aurii pe care pomii le scutură altruişti în fiecare primăvară. De fapt cea mai puternică impresie a oraşului covârşit de bogăţie, de istorie, de artă, se leagă pentru mine tocmai de aceşti nenumăraţi şi destul de banali arbori care împânzesc bulevardele şi care aflaţi în acea zi luminoasă şi caldă la vârsta frenetică a reproducerii scuturau peste asfaltul străzii

şi oglinda canalelor milioane de bănuţi aurii şi aproape transparenţi porniţi în exodul iubirii la cea mai slabă pală de vânt. Apa se acoperise în scurt timp de aceste succesive generaţii de petale sau spori ca de o zăpadă miraculos depusă pe instabila ei suprafaţă, încât, pentru a înainta, vasul trebuia să-şi sfâşie o dâră prin materia diafană care se reîmpreuna în urma noastră într-o pace care nu părea să fi fost tulburată de nimic. Într-o miraculoasă şi inspirată inflaţie, aruncându-şi aurul pe străzi, natura devaloriza ironică fişicurile din tablouri.

UN OBICEI

Scena se petrece la Madrid. Este seară, trecut de ora 11. Bineînţeles, ora înaintată şi dispariţia zumzetului magazinelor nu face decât să pună şi mai mult în evidenţă motocicletele care gonesc demenţial cu ţevile de eşapament interpretând diabolice arii reverberate de ziduri sau cântecele şi chiotele grupurilor de tineri care bântuie într-o veselă insomnie străzile şi noaptea. Madridul nocturn este încă mai zgomotos, mai vuitor decât cel din zi, cu maşinile mai nestăpânite, turiştii mai neintimidaţi, restaurantele mai deschise. În acest cadru agitat şi nepotolit, ici şi colo, pe trotuare sau chiar în mijlocul străzii, înconjuraţi firesc de goana vehiculelor, oameni, singuri sau perechi, stau şi bat din palme. Privelişte, evident, ciudată, mai ales că, oricâtă perspicacitate ai avea, nu reuşeşti să descoperi scena aplaudată de aceşti stranii spectatori. Sunt prea netulburaţi pentru a fi nebuni şi prea mulţi pentru a fi originali şi atunci nu rămâne decât să te încăpăţânezi a descoperi ascunsul obiect al aplauzelor, spectacolul. Am cheltuit ore întregi în repetate nopţi pentru a descoperi că el nu există. Există însă, mai spectaculos decât orice spectacol, straniul obicei: ca să intri după 11 noaptea într-o casă sau într-un hotel, să zicem, nu trebuie să suni — de altfel, nici nu există sonerii — trebuie să baţi din palme.

Tot la două-trei străzi sau străduţe se află un paznic (serreno) înarmat cu o uriaşă legătură de chei, ale tuturor caselor pe care le are în pază. La bătaia din palme, în mod ideal, paznicul răsare din pământ şi vine să-ţi deschidă, în schimbul unui bacşiş infim, uşa. Dar ceea ce

fusese cândva o funcţională şi fermecătoare practică medievală se transformă în năucitoarea capitală modernă într-o mereu repetată scenă beckettiană. Te întorci obosit după încheierea unei prelungite zile de muncă turistică (nu glumesc, puţine munci mi se par mai obositoare decât fanatica sete de cunoaştere care te face să baţi zeci de ore în şir străzile şi muzeele, încercând să nu pierzi, să nu uiţi nimic), te întorci, deci, obosit spre hotelul găsit cu greu şi plătit şi mai cu greu, gândindu-te cu jind la patul — chiar mizerabil — care te aşteaptă, găseşti poarta închisă şi începi, aşa cum ai fost învăţat să baţi din palme. Exerciţiu fără urmări evidente. De altfel descoperi pe alţii, ceva mai jos sau ceva mai sus pe stradă, bătând din palme şi mai de mult. Minutele se fac sferturi de oră, palmele ţi se roşesc, te simţi din ce in ce mai furios, mai ridicol, începi să pactizezi cu cei asemenea ţie, baţi din palme tot mai tare, tot mai sacadat, dându-ţi seama că în vacarmul nocturn numai o minune îl va face pe mult doritul serreno să-ţi audă disperatul şi desuetul mesaj. Minune care în cele din urmă se produce, atunci când nu mai sperai nimic, când avuseseşi destul timp să te imaginezi dormind pe o bancă în parc, înconjurat de ţevi furioase de eşapament şi excentrice obiceiuri medievale.

LEONARDO DA VINCI, MICHELANGELO, RAFFAELLO

Leonardo Da Vinci, Michelangelo şi *Raffaello* sunt cele trei impresionante vapoare care leagă porturile colorate, cu peştişori înotând în ulei încins şi felii paradisiace de harbuz, ale Italiei, de portul lunar al mineralului New York. Pe pereţii lor înalţi, perforaţi de rotunde şi modeste hublouri în partea inferioară, tăiaţi de imense vitrine la nivelul punţilor superioare, în dreptul restaurantelor de lux, apele albastre, fermecate, ale Mediteranei se amestecă cu apele indiferente ale Oceanului Atlantic; pe coridoarele lor — înguste, turnate în linoleum şi înstrăinate de neon în adânc, spaţioase, ascunse sub moi mochete, scăldate de ziua îmblânzită în apă, sus — se amestecă vocabulele solare ale italienei cu sunetele topite unele într-altele şi simplificate ale fostei engleze; în restaurantele şi sălile lor de cinematograf, în cluburile şi bisericile lor, se amestecă speranţele celor care au părăsit Europa în căutarea unei lumi noi, fără trecut şi fără sărăcie, cu deruta celor care s-au întors în Europa în căutarea mileniilor şi sărăciei cărora le simt lipsa.

La dus eram înconjuraţi de o întreagă populaţie în migraţie, familii complete îmbarcate spre un alt continent şi spre o altă istorie, înconjurate de fluxul mizer al boccelelor, înspăimântate de luxul straniei ambarcaţiuni — mare cât o localitate — care îi purta spre necunoscut. Oameni care, evident, nu călcaseră în viaţă în alt restaurant decât în cârciuma din satul lor erau puşi de trei ori pe zi în faţa unor meniuri savante, cu nume internaţionale, cuprinse în preţul biletului. Şi cum nu reuşeau să priceapă că toate acele bunătăţi le aparţin

cu adevărat, se purtau nefiresc, ca nişte uzurpatori cărora din clipă în clipă ar fi urmat să li se impute bunăstarea ce nu le fusese sortită. Între viaţa lor de înfrângeri, ce se încheia prin această eroică dezertare, şi anii de privaţiuni care îi aşteptau stătea cumpăna absurdă a acestei săptămâni de lux inexplicabil care — departe de a-i ferici — îi înstrăina de ei înşişi stăpânindu-i cu o necunoscută teroare.

O să-mi amintesc întotdeauna cu o sfâşiere vecină cu plânsul perechea de tineri portughezi însoţiţi de o bătrânică firavă, nu mai mare decât o fetiţă de zece ani, care îi urma pe coridoare tremurând, neîndrăznind să se depărteze de ei mai mult de un metru, privind în jur cu ochi de vietate hăituită, neînţelegând nimic din cuvintele străine care i se rostogoleau peste capul bătrân ascuns sub broboadă neagră. Fusese smulsă din suferinţele şi superstiţiile ei, desigur milenare, pentru a fi azvârlită în măruntaiele acestui monstru plutitor, spre o lume în care pe ea nu putea s-o aştepte decât un cimitir străin şi neînţeles.

În sălile de club şi în sălile de sport, organizatorii călătoriei încercau zadarnic să-şi facă meseria de animatori, propunând jocuri distractive şi gimnastici înviorătoare, exerciţii amuzante, capabile să facă timpul să treacă şi gândurile să dispară. Emigranţii îi ascultau absenţi, cu ochii goi rătăcind pe oceanul unde nu se mai vedea nici pământul pierdut, nici — cu atât mai puţin — cel al făgăduinţei.

De întors se întorceau numai învingătorii. Cei ce reuşiseră să-şi facă o stare, cât de modestă, acolo în lumea nouă, atâta cât să poată arăta în satul lor sicilian o fotografie cu braţul sprijinit pe portiera unei limuzine, având în fundal o clădire despre care să explice că e fabrica proprie. Se întorceau după zece, după douăzeci de ani, mândri şi derutaţi, neştiind cum să-şi exprime triumful şi nefiind chiar siguri că au ce exprima. Această clipă a întoarcerii, această reeditare a halucinantei călătorii de plecare, o visaseră în clipele grele ale exilului lor

voluntar, devenit între timp casă, şi li se păruse de neatins, dar acum împlinirea nu le dădea decât o oboseală timidă cu care nu ştiau ce sa facă.

Bătrânul cu care stăteam de trei ori pe zi la masă ne mărturiseşte că nu ştie a scrie şi citi în engleză, ştie doar a vorbi puţin. A stat totuşi o viaţă în Statele Unite si de o viaţă traversează toată acea civilizaţie a reclamelor scrise fără să le înţeleagă, vorbind limba după ureche, imitând nişte sunete extrem de aproximative şi schimbate mereu de la vorbitor la vorbitor, lipsit de prototipul scris care să lege între ele prin ceva fix şi logic apele mereu schimbătoare ale pronunţiei. De altfel, observăm cu uimire că suntem consideraţi italieni şi înţelegem astfel cât de puţin siguri sunt ei şi de limba lor, din moment ce nu pot deosebi un vorbitor de italiană de un italian. Oameni care nu mai ştiu cu adevărat nici o limbă, pierduţi între ţări şi continente, neacasă nicăieri, ei sunt la fel de pierduţi între cuvinte.

Şi totuşi, mai au gesturi şi obiceiuri pe care deceniile americane nu au reuşit să li le extirpe. Dacă treci după-amiază pe nesfârşitele coridoare formate din uşile cabanelor de clasa a doua (classa turistica), ţi se înfăţişează o privelişte asemenea unei imagini stilizate şi simbolice dintr-un film halucinant: aşezaţi pe scăunele în dreptul uşilor date de perete, sicilienii stau “la poartă“. Ar putea să se plimbe prin elegantele şi luminoasele saloane de la etajele superioare, ar putea să stea pe punţile scăldate în aerul sărat şi reflexele multicolore ale apei, ar putea să vadă filme, să citească în bibliotecă, să se lase distraţi de organizatorii de jocuri; dar — sub gurile de aer condiţionat, în peisajul de linoleum, sub soarele de neon — ei fac ceea ce fac de milenii atunci când au timp liber: stau de vorbă la poartă. Stau de vorbă în acel incredibil amestec de cuvinte ştiute din copilărie şi de cuvinte învăţate bănuitor după ureche, înţelegându-se între ei şi solidari mereu în faţa restului ameninţător al lumii, şi aşa cum stau, paşnici şi nesiguri, aceşti bieţi eroi ai filmelor cu Mafia mi se par mai

demni de milă decât cei pe care-i văzusem plecând cu cinci luni în urmă, decât cei care fuseseră ei înşişi cu decenii înainte când făcuseră drumul în sens contrar. Între speranţa celor învinşi de viaţă şi inconştienta deznădejde a învingătorilor stătea, sfâşietoare, inutilitatea luptei.

Leonardo da Vinci, Michelangelo, Raffaello... Ne-a dus înspre America *Leonardo da Vinci*, ne-a adus înapoi *Raffaello*. Aceleaşi labirinturi de kilometri şi kilometri pe care le străbăteam de trei ori pe zi înspre sala de mese, rătăcindu-ne de fiecare dată, străbătându-le în fugă, cu veşnica teamă de a nu pierde ora obligatorie, eliminatorie a mesei, începând să le învăţăm în preajma sosirii; aceleaşi frizerii veşnic goale, aceleaşi vitrine cu alcooluri lipsite de taxe vamale, aceleaşi scări urcând şi coborând spre ţinte marcate prin săgeţi explicative, atât de multe, încât uiţi să le mai urmăreşti; acelaşi meniu cu excelente reproduceri ale Giocondei şi ale Madonei Sixtine; aceleaşi tăbliţe indicând cu aplomb *class limit* între două punţi, între două saloane, între două lumi, frontieră călcată cu dezinvoltură şi cu revoltă, dar nu mai puţin existentă în continuare.

Leonardo da Vinci, Michelangelo, Raffaello, mişcătoare puncte de suspensie între două continente depărtate, între două universuri reciproc nostalgice pe care le contemplam cu egală admiraţie, cu egală detaşare şi cu acea fericită şi inexplicabilă tristeţe care ne învăluie când privim stelele...

BINELE ŞI RĂUL

De câte ori îmi aduc aminte acele grupuri de indieni Navajo întâlnite în oazele zguduite de vânt ale deşertului Arizonei; de câte ori îmi amintesc grupurile acelea de oameni strânşi unii într-alţii cu o solidaritate primară şi hăituită, nemaiîncercând să înţeleagă nimic din lumea care îi înconjura — după atâtea secole de oprimare — cu o curiozitate respectuoasă acum, plină de remuşcare şi de bunăvoinţă; de câte ori îmi aduc aminte acele figuri ca nişte peceţi neînţelese ale claustrării în propria suferinţă, acele figuri familiare din filme eroice şi din entuziaste studii etnografice, mă gândesc cât de greu se poate imagina o mai tragică şi ireconciliabilă confruntare de idealuri şi de moduri de înţelegere a lumii decât cea desfăşurată în America de Nord o dată cu apariţia omului alb.

De secole lungi, nescrise în nici o cronică şi pe nici un răboj, imensul continent de savane unduitoare, deşerturi portocalii, munţi agăţaţi de cer, codri îmbătători, văi paradisiace, era locuit de câteva sute de triburi, vorbind câteva sute de limbi, înfruntându-se sau unindu-se între ele atunci când, rar, se întâlneau pe pământul destul de larg să-i ascundă unii altora, să-i lase pe toţi neîngrădiţi, într-o hălăduire fericită şi anistorică. Aceste seminţii diverse şi răsfirate, încoronate cu pene şi împodobite cu hlamide de piei fluturând, aveau comun nemărginitul respect faţă de natura căreia ei îi erau numai o infimă, înţeleaptă şi adoratoare parte; aveau comună o spiritualitate ciudată şi înaltă, străină de noţiunea posesiunii, dispreţuitoare de practică, nebănuind interesele, neinteresându-se de timp.

Europa cutremurată de războaie, de molime, de mizerie, de inegalitate, de fanatisme a revărsat peste acest univers ancestral — pe care îl ignora şi ale cărui bogate întinderi le considera o planetă vacantă şi o lume nouă — valuri disperate de dezmoşteniţi care aduceau cu ei crâncena dorinţă de a avea, de a munci, de a lupta, de a cuceri, de a construi. Atâtea verbe ale căror înţelesuri nebănuiţii băştinaşi nici nu le bănuiau. Întâlnirea dintre cele două rase umane a trebuit să fie mai întâi aureolată de o reciprocă, naivă şi înfricoşătoare uimire. În timp ce unii îşi clădeau cu sudoare şi sânge case menite să înfrângă timpul şi durau în jurul lor ziduri înalte care să delimiteze şi să apere pământul *lor*, ceilalţi înălţau graţioase turnuri de-o noapte, uşoare corturi de piei al căror merit era tocmai faptul că nu durau, că puteau fi refăcute în mereu alte paradisuri ale pământului care nu aparţinea împreună cu plantele, animalele şi oamenii săi decât sieşi. Binele şi răul reprezentau pentru fiecare dintre părţi în aşa măsură altceva, încât orice comunicare nu întârzia să se transforme într-o neînţelegere îndurerată şi profundă. Omul alb, dornic să mănânce, să consume, să producă, se făcea misionarul idealului său de bunăstare şi-i cerea indianului să devină ţăran şi gospodar, dar indianul se lepăda de profanare: "Îmi ceri să tai iarbă şi să fac fân, şi să devin bogat ca omul alb, dar cum aş îndrăzni, oare, să tai părul mamei mele?". Omul alb, fascinat de lumina atotputernică şi catastrofală a aurului, îi cerea indianului să devină miner, dar indianul rezista, opunând magiei aurului magica sa credinţă: "Îmi ceri să sap în piatră, dar aş putea la fel să sap sub piele pentru oase? Când voi muri n-aş mai putea să intru în trupul mamei mele, pentru a mă naşte din nou". Omul alb era harnic, eroic, întreprinzător, neobo–sit, stăpânit de o adevărată furie a muncii. Indianul îşi punea în gardă urmaşii: "Tinere, nu trebuie să munceşti. Omul care munceşte nu poate visa, iar înţelepciunea vine în vis".

Indianul trăia în afara istoriei, indiferent la ispitele ei, dispreţuitor la răsplăţile ei, si, orgolioasă şi puternică, istoria l-a învins. Pantalonii din pânză blue-jeans pe care-i purtau dureroasele grupuri din deşertul Arizonei sunt dovezi mai definitive decât tratatele de supunere semnate. Natura, ai cărei reprezentanţi erau, nu-i va răzbuna decât târziu, atunci când, sufocat între bogăţiile şi maşinile sale, omul alb o va adora cu deznădejde, ca pe un ideal atât de prosteşte pierdut...

LUMINĂ

Vi s-a întâmplat vreodată să observaţi cât de mare devine lumea toamna? Ca o cameră încărcată de obiecte şi lucruri în care toate ar deveni luminoase şi apoi ar dispărea lăsând încăperea uriaşă şi goală, părăsită şi eliberată în acelaşi timp. Atât de podoabă îi sunt frunzele lumii, încât chiar şi dispariţia lor este în stare să o înfrumuseţeze. Şi cine şi-ar putea imagina o mai savantă dispariţie? Nu este o coborâre treptată în neant şi nici o bruscă nefiinţă. Este mai întâi o intensificare exultantă a tuturor forţelor vieţii, o strălucire atât de încordată, încât devine greu de suportat, aşa cum prea marea fericire poate nelinişti ca o suferinţă. Transformându-se în galben, verdele arde şi luminează, înălţând, într-un ultim elan, imnuri imateriale de slavă. Iar apoi, în clipa în care frunzele cad, nu cade decât trupul lor suav carbonizat, îmbrăcând în brocarte pământul, lumina rămâne în aer, mai intensă decât putuse aerul vreodată fi, dezvăluitoare a unor spaţii noi, nemărginit de libere. Lumea se face deodată mai mare, nebănuit de mare, ca şi cum s-ar da la o parte deodată o bogată cortină, dincolo de care pământul întreg stă într-o emoţionantă aşteptare, fragil, curat. Zidurile se văd limpezi în lumină, streşinile se desenează exact, turnurile se încrustează pe cer. Şi cerul însuşi, enorm, coboară drept până la acoperişuri, până la coroanele ascuţite, schiţate în negru, ale arborilor. Este o savantă trecere dinspre pictură spre grafică, dinspre culorile învolburate baroc spre liniile pure trasate modern în cărbune, este o răsturnare de sensuri din care universul nu are decât

de câştigat în subtilitate şi mister. Pentru că, ciudat, această limpezire şi esenţializare a lumii este mai misterioasă decât bogăţia ei estivală, fără hotar. Culorile, fructele, frunzele ţineau de senzaţii, de trup, de materie, în timp ce golul iluminat de acum nu poate fi perceput decât printr-un tremur uşor sufletesc, un tremur pe care ne-am obişnuit să-l confundăm, simplificator, cu tristeţea, când el nu este decât preaplinul, intens până la durere, al unei bucurii.

CU MÂNA STÂNGĂ

În orăşelul din Middle West unde am locuit mai bine de trei luni, toată lumea scria cu mâna stângă şi asta — departe de a ne amuza ca o picanterie a locului — ne dădea un fel de continuă nelinişte, ca şi cum ne-am fi mişcat fără încetare printre infirmi pe care nu ştiam cum să-i tratăm.

Apucau foaia într-un fel ciudat, rotind-o mai întâi şi aşezând-o întotdeauna oblic, aproape ascunsă sub braţul stâng. Mişcările lor scurte şi neîndemânatece, ca un fel de bâlbâială a gesturilor înainte de a se apuca de scris, nenumăratele mişcări infinitezimale care însoţeau — asemenea unui bruiaj al sunetului de bază — aşezarea mâinii pe pagină pentru a începe să scrie, îmi trezeau o milă tulbure, amestecată, împotriva sentimentelor mele pline de bunăvoinţă, cu o abia ascunsă aversiune. Nu mă puteam hotărî între acest impur sentiment de superioritate şi o adevărată intimidare în faţa acelei întregi populaţii scriind cu mâna stângă şi explicând că ştie să scrie cu amândouă mâinile. Dar nu scriau niciodată cu dreapta, încât, dacă existase cândva lărgirea efectivă a posibilităţilor lor de exprimare, ea se transformase cu timpul, printr-o răsturnare de neînţeles, într-o îngrădire de care nu-şi dădeau seama şi de care continuau să fie mândri, ca de un simbol al libertăţii. Vedeam zilnic, tot mai confuză, nenumărate perechi de mâini având-şi viaţa lor particulară, fără legătură cu trupurile cărora le aparţineau, mişcându-se neobişnuit şi transformându-şi cu aroganţă infirmitatea în sfidare.

După câtva timp, noi, care scriam normal, obişnuit, fără efort,

căpătasem un fel de jenă în a ne purta firesc şi, dintr-un fel de dorinţă de adaptare probabil, făceam aproape fără să ne dăm seama câteva gesturi în plus înainte de a ne apuca să scriem, ca şi cum n-am fi putut-o face pur şi simplu, ca şi cum şi nouă ne era destul de greu. Evident, ne jenam unii de alţii când ne surprindeam reciproc în vreo asemenea situaţie, dar continuam, aproape inconştient, dintr-un adânc şi nemărturisit instinct de conservare, să ne ascundem uşurinţa de a scrie, să ne lăudăm cu stângăciile noastre mimate.

Cele trei luni exacerbate de dorul de casă, exasperate de incapacitatea noastră de adaptare, se transformau într-o lentilă deformatoare prin care lumea se vedea mai ciudată decât era în realitate, mai plină de sensuri şi de simboluri decât o puteam bănui, dătătoare de coşmaruri şi de reverii care ne aparţineau nouă mai mult decât ei, nouă, cărora nu ne era indiferent că, printre veveriţe şi case cu obloane colorate, locuitorii paşnicului şi idilicului orăşel din Middle West scriau cu mâna stângă.

VÂNZĂTORII DE APĂ

Înainte de a trece prin poarta europeană a Gibraltarului, vaporul urma să oprească pentru câteva ore la Casablanca, nume sonor de film şi de poveste de dragoste, port căruia nu-i corespundea în mintea noastră decât o rostogolire încântată şi exotică de vocale. Am ajuns în zorii unei zile intens albastre care avea să se dovedească dogoritoare şi am stat pe punte vreo oră privind cum nava înaintează lent în "cel mai mare port al Africii"', oferindu-ne mai întâi privelişti frumoase, idilice, apoi tot mai concrete vederi asupra unor cheiuri murdare, cu munţi de grâu abia acoperit de prelate, împrăştiat de paşi pe kilometri pătraţi, cu baloturi aşezate la întâmplare, grămezi de şine, piramide de lăzi, stive de colaci de sârmă — şi prin tot acest haos colorat, caftanele albe sau maronii ale oamenilor portului, aşezaţi doi câte doi sau în grupuri, într-un fel de lene mai mult sau mai puţin contemplativă, într-un fel de uitare de sine, de toropeală tradiţională. Coborând, a trebuit să străbatem mai bine de o jumătate de oră toată această picotitoare dezordine, înainte de a da brusc într-o stradă largă, cu palmieri pe mijloc, cu bazaruri pe o parte şi alta, cu mărfurile expuse până pe trotuar, cu blănurile şi alămurile atârnate deasupra rigolelor. Tarabe vânzând un fel de păsat cu lapte în boluri de lemn nu tocmai curate, cărucioare cu fructe exotice, şi mai ales, mereu acele covoare şi acele burnus-uri, şi acele tăvi de aramă şi sandale de piele, şi curele, şi inele, şi mărgele, şi genţi, şi castroane, şi ceainice, totul strălucind de culori şi lucrături orientale, totul îmbiat într-un amestec de limbi viu şi pitoresc, prietenesc şi neobosit. Târguiala e aproape

mai importantă decât vânzarea, primul preţ cerut este întotdeauna de câteva ori mai mare decât cel care va fi dat în cele din urmă, cu toate protestele cumpărătorului sunt date jos de pe rafturi zeci de mărfuri, sunt desfăcute mătăsuri, sunt dezvăluite secrete. Îţi venea să nu mai pleci, să stai la nesfârşit să te minunezi de toate acele lucruri frumoase care păreau extrem de ieftine fără a fi într-adevăr, care purtau însă cu toatele pecetea colţului de lume care le-a produs, şi mai mult decât atât, savoarea, parfumul întregii lumi islamice, cu lâncezeala ei şireată şi vorbăria ei învăluitoare, cu bijuteriile ei complicate şi caligrafiile ei încălcate, cu aurul şi culorile ei grele. Atârnate de streşini, rochii lungi cusute bogat cu motive orientale, în galben şi aur, în verde şi în argint, semănând unor rochii de împărătese, şi unor veşminte preoţeşti, lasă gândul să alunece spre fastul bizantin înrudit prin subteranele veacurilor cu acest gust greu de străluciri şi de arome.

În dosul bazarurilor se întindea Medina — cartierul vechi — încrengături înguste de uliţe, dughene cu marfa curgând până în mijlocul străzii, vânzători lăudându-şi averile, mergând şi luând de la vecin dacă îi cereai un produs pe care nu-l avea, copii desculţi şi aproape goi jucându-se pe sub tejghele, maşini demente încercând să treacă prin spaţiul incredibil de îngust dintre tarabe şi izbindu-se cu nonşalanţă în oameni, în mese, în colţuri de case... Prin înghesuiala de sfârşit de lume, pluteau cu dezinvoltură femei înalte, îmbrăcate în lungi veşminte despicate în părţi uneori până aproape de coapsă, dar cu capul acoperit de un fel de glugă bogată care creştea din rochie, cu faţa ascunsă sub feregeaua împodobită cu paiete şi cu motive naţionale, încât ochii şi fruntea care scapă între cele două paravane par de cele mai multe ori neînchipuit de frumoase, misterioase până la basm. Tot din aglomeraţie se decupează din când în când nişte personaje ciudate, nişte bătrâni slabi şi negri de soare, îmbrăcaţi în

mantii albe şi purtând în spate mari recipiente de aramă, prinse de-a curmezişul pieptului cu două curele late de care atârnă multe ceşcuţe metalice, filigranate, strălucitoare în soare. Bătrânii poartă în mână un clopot, de aramă şi el, şi sunetele care le însoţesc astfel trecerea prin mulţime adună un fel de halo sonor figurii lor stranii sclipind de alămuri şi de albul îmbrăcămintei. Dacă vrei să-i fotografiezi, se întorc cu spatele — pozează numai pentru un dolar. Sunt vânzătorii de apă.

SIMT CUM UIT

Simt cum uit, simt cum, cu fiecare oră care trece, mi se şterge din minte încă o senzaţie, încă un personaj, încă un sentiment, lăsându-mă suspendată în acest prezent veşnic şi inexplicabil pentru că legăturile cu restul timpului i-au fost dizolvate. Uit cu nerăbdare, uit cu voluptate, uit chiar cu un fel de hărnicie a uitării, dar ştiu că nu este vorba de o boală, ci de o stare de spirit, de o anume somnoroasă alunecare care mă face să trăiesc evenimente şi întâmplări fără să le observ măcar — şi atunci nimic mai firesc decât să nu-mi mai aduc aminte de ele.

Nu uit însă, aşa cum ar fi de aşteptat, amănuntele, păstrând doar o imagine generală, schematică, a unei situaţii sau pur şi simplu enunţul alb al existenţei ei, uit chiar datele esenţiale, uit chiar faptul că a existat, şi dacă mai păstrez totuşi o firavă bănuială, o senzaţie tulbure că a fost totuşi ceva, este pentru că îmi rămân în minte câteva amănunte absurde — o pietricică simţită prin talpa subţire a sandalei, felul în care se îndoia într-o cută dizgraţioasă bărbia cuiva, o albină care mi s-a aşezat pe o şuviţă de păr atârnând peste ochi... Uit faptul că am fost vreodată într-un oraş, dar ţin minte o stradă cotind într-un anumit fel pe lângă o cişmea din faţa unei case vopsite în galben murdar şi lăsând să i se vadă perdelele demodate cu broderii complicate. Iar acest cadru pe care nu ştiu unde să-l plasez în oraşele cunoscute de mine mă face să mă îndoiesc de siguranţa mea şi să mă întreb dacă n-am fost totuşi în oraşul acela al cărui nume nu-mi spune nimic. Această îndoială însăşi este extrem de îndoielnică totuşi, pen-

tru că ştiu foarte bine că cişmeaua şi casa, vii în memoria mea, ar putea fi din altă localitate, pierdută la rândul ei in uitare.

Ştiu ca am fost la Praga, ştiu toate gândurile mele de atunci, îmi găsesc notate toate impresiile din cartierul lui Kafka, din straniul cimitir alăturat, găsesc o lungă descriere a unui orologiu mergând împotriva timpului, cu acele mişcându-se, filozofic, de-a-ndoaselea, dar în mintea mea de acum, în fiinţa mea de azi, n-a mai rămas nici o amintire, pe retina mea n-a mai rămas umbra nici unei imagini. Dacă nu aş şti că al meu este scrisul acela, încă citeţ, ale mele ştersăturile de nerăbdare, nu aş recunoaşte că prin capul meu au plutit acele idei străine, prin ochii mei au lunecat acele privelişti nemaivăzute.

Şi atunci în acest amestec de timpi confundându-se între ei, când trecutul împrumuta incertitudinile viitorului, iar viitorul aerul leneş, ştiut pe de rost al trecutului, ce poate fi mai firesc, mai logic decât iritanta nesiguranţă că ceea ce trăiesc mi se întâmplă într-adevăr şi că ceea ce văd în jur sunt mai mult decât nişte păreri, din moment ce eu însămi cea de ieri, şl de alaltăieri, şi din toţi anii trecuţi nu sunt în ochii mei astăzi decât o părere inconsistentă rătăcind printr-o memorie cu fluxuri şi refluxuri capricioase, stăpânite de aştri necunoscuţi.

DESPĂRŢIRE

Am părăsit New York-ul într-o după-amiază de mai, caldă şi idilică, somnoroasă, cu un soare mult mai potrivit să poleiască acoperişuri provinciale şi ţuguiate de ţiglă roşie şi străzi desuete cu romaniţă şi uluci, decât cheiurile uleioase, transatlanticele triumfătoare si zgârie-norii marţieni ai celui mai mare oraş de pe pământ. Dar nu era prima oară când descopeream lipsa de discernământ a soarelui, incapabil să deosebească o metropolă de un cătun şi oferindu-se cu o atât de democratică inconştienţă tuturor, şi, de altfel, nu soarele era centrul atenţiei noastre tracasate în acea după-amiază a despărţirii. O despărţire birocratică şi istovitoare, cu ore lungi de stat la cozi exotice şi internaţionale, în burta cenuşie a vămii, apoi în burta nichelată şi mirosind a linoleum a vaporului; o despărţire cu formulare, şi chestionare, şi declaraţii, şi paşapoarte, care nu mai lăsau timp şi spaţiu sentimentelor şi ideilor, care nu mai lăsau loc decât dorinţelor grăbite si isterizate de a sfârşi odată, de a începe altceva, oceanul, Europa, casa, viaţa. Şi abia când s-au sfârşit într-adevăr toate acele rituri ale birocraţiei internaţionale, abia după ce ne-am azvârlit bagajele într-o cabină cuprinsă de o singură, definitorie privire, abia după ce am ieşit alergând, liberi în sfârşit, în sfârşit latini pe scândurile italiene ale punţii, liberi de limba engleză, de supele în pastile, de pâinea în celofan, liberi de depărtarea fără speranţă de casă, abia după ce am ajuns sus gâfâind şi, aplecându-ne peste cea mai de sus balustradă, am descoperit fâşia crescătoare de apă neagră care ne şi separa de America, abia atunci, în golul brusc pe care spaimele dispărute îl lăsaseră,

evenimentele s-au revărsat în noi şi, în soarele, evident deodată, al după-amiezii de mai, a început despărţirea.

Transatlanticul pornise, lunecând încet dar implacabil, depărtându-se de ţărm, dar rotindu-se mai întâi, cu un fel de binevoitoare perfidie, pe ovalul ireal al insulei Manhattan. Şi, cum treceam de-a curmezişul arterelor retezate fără menajamente de apă, părea că răsfoim încet, una după alta, ca pe nişte păgâni de piatră, străzile înalte ale New York-ului, clădite din cuburi uriaşe pentru uzul unor copii nepământeni. Dar cât de pământeană era, în schimb, privirea noastră tot mai întoarsă spre metropola care ne devenea, tot mai ireversibil, trecut! După ce luni de zile nu visasem decât această clipă italiană a desprinderii, ruperea vaporului de continentul devenit, din nou, de neatins declanşa în noi brusc o nostalgie violentă pe care n-o bănuisem posibilă şi care, ciudat, nu s-a mai terminat de atunci.

TOT CE POVESTESC

Tot ce povestesc s-a petrecut cu mai mulţi ani în urmă, cu trei, sau patru, sau şapte, sau zece ani în urmă, într-un trecut destul de îndepărtat pentru a lăsa contururile să se irizeze în aureole şi destul de apropiat pentru a păstra încă nestinse nuanţele. Au fost călătorii de câteva zile, câteva săptămâni sau câteva luni, călătorii fără somn şi fără hiaturi, fără îndoieli şi fără saturaţii, călătorii adânci ca nişte magazii nesfârşite de impresii, ca nişte misterioase magazii a căror golire durează infinit mai mult decât umplerea lor.

Iată, sunt ani întregi de când povestesc, fără a sfârşi, imagine cu imagine şi sentiment cu sentiment, imagini şi sentimente care au durat, atunci în realitatea lor, poate câteva secunde numai, dar care, desfăcute pe masa mea de scris, ocupă întregi pagini la capătul cărora rămân la fel de secrete, de neexprimate.

De fapt le povestesc adunându-le din amintiri şi din carneţele cu un fel de uimire şi neîncredere. Le-am trăit chiar eu? Mi s-au întâmplat chiar mie? Îmi amintesc, desigur, perplexitatea înminunată care m-a cuprins în faţa vitraliilor de la Chartres, prima explozie gotică la care asistam, dar eram cu adevărat eu fiinţa aceea pe care nu mi-o mai amintesc în amănunte, nu mai ţin minte ce gândea, nici ce făcuse imediat înainte sau imediat după aceea, despre care ştiu doar că tremura ca de frig în faţa culorilor şia formelor ştiute pe dinafară din cărţi si totuşi nebănuite? Eram chiar eu — eu cea care alerg zilnic la tramvaiul 12 — în dimineaţa aceea arzătoare, în cheile fluviului Colorado, alergând în jos, spre măruntaiele fierbinţi ale pământului? Mi

se pare destul de improbabil si mai greu de admis decât a admite că miraculoase întâmplări au făcut din mine depozitara memoriei unei alte fiinţe care la mii de kilometri a văzut ceea ceaş vrea să văd. Cu cât trece timpul detaliile se luminează de o lumină străină, din tot ce mi se întâmplase cândva neuitând decât faptul că mi s-a întâmplat mie. Cu cât trece timpul litera mea continuă să povestească, o poveste frumoasă, pe care o ascult şi eu cu uimire şi cu invidie.

CUPRINS